

N Á R O D O P I S N Á

revue

4/98

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/98, ročník VIII - 1998
(XXXV. ročník Národopisných aktualit)
VYDÁVÁ Ústav lidové kultury, 698 62 Strážnice, ČR

REDAKČNÍ RADA: Hana Dvořáková, Josef Jančář, Richard Jeřábek, Eva Krekovičová, Jan Krist, Vlasta Ondrušová,
Martina Pavlicová, Karel Pavlišťík, Daniela Stavělová, Miroslav Válka

Šéfredaktor: Jan Krist

Redaktorka: Martina Pavlicová

Výkonná redaktorka a tajemnice redakce: Lucie Uhlíková

Výtvarná spolupráce: Dana Chatrná

Tisk: LELKA, Dolní Bojanovice

ISSN 0862-8351

N Á R O D O P I S N Á
revue 4/98

OBSAH

Studie a články

Frýdlantský rukopis z roku 1819 (<i>Lubomír Tyllner</i>)	211
Sbírka rakouských lidových písní z roku 1819 (<i>Dana Toncrová</i>)	213
Lidová hudba dvou sousedů (<i>Vladimír Baier</i>)	220
K nejstarším pramenům ľudovej inštrumentálnej hudby na Slovensku (<i>Peter Michalovič</i>)	223
Píseň jako živý útvar. K zápisům melodie a hudecká hry strážnické písně Vladimíra Úlehly (4) (<i>Jan Trojan</i>)	228

Fotografická příloha

Fotografický záznam všedního i svátečního dne - Šafov (<i>Helena Beránková</i>)	233
---	-----

Proměny tradice

K památce zemřelých (<i>Alexandra Navrátilová</i>)	249
O lidské smrti (Vzpomínka z dětství) (<i>Věra Frolcová</i>)	252

Ohlédnutí

Fedir Vovk a Čechy (<i>Petr Kaleta</i>)	252
---	-----

Společenská kronika

K pětasedmdesátinám Miroslavy Ludvíkové (<i>Alena Jeřábková</i>)	254
Ivo Stolařík má pětasedmdesát (<i>Jaroslav Štíka</i>)	254

Konference

Akademická Nitra '98 (<i>Daniel Drápala, Alexandra Procházková</i>)	255
28. mezinárodní konference o baladách (<i>Marta Šrámková</i>)	256
Konference Lidová kultura a turismus (<i>Jaroslav Štíka</i>)	256

Výstavy

Výstavní akce k 150 výročí konání Říšského sněmu v Kroměříži (<i>Miroslav Válka</i>)	257
Výstava Anna Fingerhutová v Náprstkově muzeu (<i>Irena Štěpánová</i>)	258
Jan Beran: Poezie všedního dne (<i>Helena Beránková</i>)	258

Festivaly

II. ročník Mezinárodního folklorního festivalu Plzeň '98 (<i>Michaela Benešová</i>)	259
IX. MFF Brno '98 (<i>Jan Miroslav Krist</i>)	260
VI. ročník MFF Děti střední Evropy v Luhačovicích (<i>Kateřina Novotná</i>)	260
Nad osmým ročníkem Festivalu hudebních nástrojů v Uherském Hradišti (<i>Josef Jančář</i>)	261

Recenze

Nejstarší zvukové záznamy moravského a slovenského lidového zpěvu (<i>Lucie Uhlíková</i>)	263
K. Fic: Z kraje od Pernštejna k Veveří (<i>Šárka Toncrová</i>)	263
E. Jenerál: Pověsti a vypravování z Moravskobudějovicka (<i>Andrea Zobačová</i>)	264
D. Bittnerová - F. Schindler: Česká přísloví (<i>Marta Šrámková</i>)	265
Z. Vašků: Velký pranostikon (<i>Marta Šrámková</i>)	266
Primáš Jaroslav Václav Staněk (<i>Josef Jančář</i>)	267
E. Plicková: Krása hlíny (<i>Miroslav Válka</i>)	268
O. Vlasáková: 1248-1998. 750 let obce Vikoš (<i>Marta Toncrová</i>)	268
Společenská dějiny a kultura (<i>Martina Pavlicová</i>)	269

Resumé

Ročníkový obsah	270
-----------------	-----

FRÝDLANTSKÝ RUKOPIS Z ROKU 1819 Lubomír Tyllner

Důvody, proč badatelé opakovaně věnují pozornost tzv. guberniální sběratelské akci¹ z roku 1819, jsou přinejmenším tři: vlastní hodnota materiálu získaného nejstarší úředně organizovanou sběratelskou akcí v Evropě, dále úsilí o ediční zveřejnění této cenné sbírky a třetí z důvodů, postupně se vynořující nové a nové prameny, inspiroval i vznik tohoto článku.

V Čechách se guberniální sběratelské akci jako životnímu tématu věnoval Jaroslav Markl a v zevrubné studii v rámci edice *Nejstarší sbírky českých lidových písní*² dokázal, že výtěžek z celého sběru pořízeného na území Čech musel být podstatně rozměrnější, než bylo roku 1823 oficiálně vykázano. V edici pak z vlastního guberniálního sběru zveřejňuje písně Weberova tzv. Kolovratského rukopisu, Rittersberkovy sbírky, rukopisu ze Sadské a rukopisů z Hluboké a Hosína. Jaroslav Markl v tu dobu ještě neznal rukopis Jana Heše ze Zbraslavi, Hanouskovy zápisy v Pamětní knize fary sedlčanské³ a zejména nejrozsáhlejší z jednotlivých guberniálních celků, sbírku Tomáše Antonína Kunze.⁴ Ačkoli věnoval pozornost i německému podílu na guberniálním sběru a v edici otiskl i oddíl písní německých, nedostal se mu do ruky ani Frýdlantský rukopis německých písní, jehož originál sice dodnes nemáme k dispozici, zato se však v pražské sbírce Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR dochovala rozměrná část pečlivě vyhotoveného opisu.

Markl sice věděl o článku, který rukopisu věnoval Herbert Horňtrich⁵ (zde stopy pátrání po rukopisu také končí), ten však z něho publikoval pouhé čtyři ukázky, mj. popěvky k vyhánění na pastvu, jinak již dříve Weberem zařazené do Kolovratského rukopisu. Markl však ve své edici zřejmě nechtěl uvádět pouze zlomek rukopisu získaný navíc z druhé ruky, a tak pramen dodnes zůstal přinejmenším v českém prostředí širší veřejnosti neznám. Navíc vydavatel Nejstarších sbírek se zmýlil v počtu zápisových jednotek, který rukopis skutečně obsahoval.⁶ Hovoří o šestnácti zápisech (tak jak skutečně stojí na obálce Horňtrichem popisovaného pramene), avšak skutečný počet byl daleko vyšší, což je z Horňtrichovy studie patrné.

H. Horňtrich byl na originál rukopisu upozorněn libereckým hudebním vydavatelem Edmundem Ullmannem, kterému informaci poskytl archivář na zámku Frýdlant Josef Bergl.⁷ Písně byly zaznamenány na jednotlivých

lístcích v dvojitych deskách s rukopisným označením "17 St. (16 St. Notenbeilagen) 1819 15/3 Franz Némethy Oberamtmann d. Herrschaft Friedland an die Kantoren und Schullehrer der Friedländer Herrschaft. (Geistliche und weltliche Volksgesänge, Tanzmusiken ect in hiesiger Gegend.)"⁸ Dále zde byl založen Némethyho dopis "an Kantoren und Schullehrer", v němž byl vysvětlen smysl a podmínky celé akce. Dopis s datem 15. března 1819 obsahoval i vyzvání k zaslání zápisů během čtrnácti dnů ve dvojím vyhotovení.

Pražský opis, resp. fragment opisu frýdlantského rukopisu, je vyhotoven na psacím stroji (podle zřetelnosti písma jde o druhou nebo spíše třetí kopii), obsahuje 148 stran se 63 zápisovými jednotkami. Na titulní straně je připsáno:

Nb
Sudetengau
Liberec, Frýdlant
Duchovní písně
z rukopisné sbírky z Frýdlantu
z roku 1819
Přepsal....
1939

U každé písně stojí poznámka: "Volksliederhandschrift Friedland von 1819. Vermittelt durch: E. Ullmann, Reichenberg (Sudetengau) 1939." Jak vyplývá z korespondence k pražské sbírce německých písní, opis dal pořídit sběratel Adolf König z Liberce, který o vydání frýdlantského rukopisu uvažoval. Na zasvěcenou osobnost poukazují i hodnotné srovnávací odkazy připojené ke každé písni. Vlastním opisovačem se pravděpodobně stal Edmund Ullmanna, kterého jakožto zprostředkovatele ve svém článku uvádí i Horňtrich.

Zuruf der Hirten an den Nachbar, Häufler.

Brennt de Kuh

Dieses wird anfangs mehr gesprochen als gesungen.

Hoh - raus, hoh - raus, hoh - raus, hoh - raus hoi...

Opis obsahuje zázisky z lokalit:

Engelsdorf (Andělka) -	18	(duchovní, světské [mj. "Kuhreyhen", zvolání a halekačky pasaček], vánoční písně)
Maindorf ⁹ (Hajnice) -	3	(duchovní i světské písně, Grovartertanz)
Lusdorf - (Ludvíkov pod Smrkem)	10	(duchovní a světské písně včetně rozměrných vyhánění na pastvu)
Bullendorf (Bulovka) -	3	(duchovní písně)
Berzdorf (Suchá) -	4	(duchovní písně)
Kunnersdorf - (Kunratice)	20	(duchovní písně včetně celku písní mešního cyklu, jedna píseň bez nápěvu)
Schönwald ¹⁰ - (Krásný Les)	5	(duchovní písně, mj. vánoční, postní, velikonoční)

Obsah opisu se s charakteristikou Horntrichovou shoduje až k písním zapsaným v obci Lusdorf. Celý oddíl z této obce je v pražském opisu nadepsán: "I. 6 geistliche Lieder, alte theils geschichtliche u. moralische. II. Alte Kühhirtenlieder etc. III. 24 Alte Tanzstücke. Lusdorf am 19. März Ao. 1819." V tomto smyslu charakterizuje originál i Horntrich. V opisu však třetí oddíl písní z obce Lusdorf - taneční kusy - schází. Měly to být quadrily, menuety, polonézy ad. lidové tance. Jelikož byl opis paginován již redaktory v Praze soustředěných sběrů písní sudetských Němců, a následující oddíl opisu na tyto písně bez paginačního narušení navazuje, lze předpokládat, že takto, bez čtyřřadavců tanců z obce Lusdorf, byl rukopis roku 1939 získán německým výborem pro lidovou píseň, tehdy v čele s profesorem Gustavem Jungbauerem, Horntrichovým spolupracovníkem na díle *Die Volkslieder der Sudetendeutschen*.¹¹ Absenci této části opisu lze těžko odůvodnit. Může být snad dochována mimo základní celek, nebo již v době vzniku opisu mohlo být u této atraktivní součásti rukopisu pomýšleno na pravděpodobně publikační nebo i jiné praktické využití. Za tímto celkem čtyřřadavců tanečních melodií v pražském opisu ještě následuje 32 duchovních písní, o kterých však již Horntrich vůbec nehovoří. Těžko dnes říci, zda v době, kdy se dostal pramen Horntrichovi do ruky, jeho součástí nebyly, nebo je nepovažoval za potřebné zmínit.

Ukazuje se, že některé ze zápisů frýdlantského rukopisu se dochovaly jak v Kolovratském rukopisu, tak i ve sbírce Kunzově. Jedna ze dvou verzí původně vyhotoveného rukopisu tedy nepochybně dospěla do Prahy a dostala se do rukou Bedřichu Diviši Weberovi, hlavnímu

redaktorovi celé sbírky písní z území Čech, a poté i Tomáši Antonínu Kunzovi, který s výtěžkem guberniální sběratelské akce privátně pracoval rovněž. Byla to však, podobně jako v případech mnoha jiných sběrů, naprosto zanedbatelná část sběratelského zisku, která se z panství Frýdlant dostala do oficiální sbírky, tedy Kolovratského rukopisu.

Opis frýdlantského rukopisu, jakkoli se jedná o fragment, významně rozhojňuje soubor pramenů získaných roku 1819 v rámci guberniální sběratelské akce. V současné době v něm dominují písně duchovní, ale nálezy poslední doby nám dávají naději, že se záhy objeví i chybějící část se čtyřřadavci tanečními melodiemi zapsanými v obci Lusdorf. Pak by jistě stálo zato podrobit komplexní komparační analýze nejen rukopis z panství Frýdlant, ale i celý český podíl na guberniální sběratelské akci, jejíž pramenný fond se od dob Jaroslava Markla výrazným způsobem rozšířil.

Poznámky:

1. V Rakousku a Německu se podle iniciátora sbírky, předsedy vídeňské Gesellschaft der Musikfreunde Josefa Sonnleithnera hovoří o tzv. Sonnleithnerově sbírce.
2. Jaroslav Markl: *Nejstarší sbírky českých lidových písní*. Praha 1987.
3. O obou rukopisech referoval Antonín Vlček ve studii *Významné doplňky ke Guberniální sběratelské akci z roku 1819*. In: Česko-slovenské vztahy v bádání o lidové kultuře. Luhačovice 21.-23.10.1991. Zlín 1992. Ani on, ani J. Markl se však nezmiňují, že část Hanouskových zápisů ze Sedlčanska byla otištěna Františkem Legem v článku *Žnecké popěvky ze Sedlčanska* v časopise Český lid 6, 1897, s. 527-530, který znamenal hlavní stopu k odhalení těchto záznamů.
4. Thomas Anton Kunz: *Böhmische Nationalgesänge und Tänze. I - Faksimile, II - Texty*. K vydání připravil L. Tylner. Praha 1995.
5. Herbert Horntrich: *Friedländer Volksliederhandschrift*. Jahrbuch für Volksliedforschung 8, 1941, s. 199-205.
6. Markl, c.d., s. 42.
7. Opis frýdlantského rukopisu byl objeven při zpracování písňového fondu sudetských Němců v Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze. Za laskavé upozornění a další sdělení ohledně podnětu k opisu děkuji Mgr. Tomáši Spurnému.
8. Horntrich, c.d., s. 199. Označení obsahu jako 17 stran zřejmě se šestnácti písněmi ovšem neodpovídá rozměru opisu ve sbírce ÚEF AV ČR.
9. Horntrich správně uvádí jméno obce Haindorf.
10. V opisu "Schönwalder".
11. Kassel 1938-1941.

SBÍRKA RAKOUSKÝCH LIDOVÝCH PÍSNÍ Z ROKU 1819
Dana Toncrová

Počátky zájmu o lidovou píseň i první sběratelské akce v českých zemích jsou těsně spjaty s podobnými aktivitami v Rakousku, jehož byly dlouho součástí. Přesto o některých z těchto podniků, jež stály u zrodu rakouského folkloristického bádání a nejednou ovlivnily sběr a výzkum lidových písní na našem území, nevíme téměř nic. Platí to také o první tištěné sbírce na území dnešního Rakouska *Oesterreichische Volkslieder mit ihren Singeweisen*¹ autorů Julia Maxmiliana Schottkyho a Franze Zisky, vydané v roce 1819.

Velký rozmach zájmu o lidové písně v rakouských zemích byl vyvolán především sbírkami Johanna Gottfrieda Herdera a jím formulovanou ideou národa a národního umění. Myšlenky německého filozofa povzbudily snahy shromažďovat a hodnotit projevy lidového umění jako nejtýpčtější produkty ducha národa. Proto je začátek 19. století, a to nejen v Rakousku, zároveň počátkem soustavnějšího sběru lidových písní, podpořeného prosazujícími se myšlenkami evropského romantismu. Sbírká Ludwiga Achima von Arnim a Clemense Brentana *Des Knaben Wunderhorn* z let 1806-1808 podnítila další sběratele nejen v německy mluvících oblastech. V roce 1807 vyšla v Berlíně edice *Sammlung deutscher Volkslieder* od Johanna Gustava Gottlieba Büschinga a Friedricha Heinricha von der Hageny. V Brně vydal v roce 1813 Tomáš Fryčaj Gallašovu *Muzu moravskou*, ve Vídni o rok později Vuk Stefanović Karadžić sbírku srbských lidových písní *Mala prostonarodna slaveno-srbska pesnarica*. Snaha o věrnou dokumentaci německého nářečí moravského Kravařska je hlavním přínosem díla *Alte deutsche Volkslieder* Josepha Georgea Meinerta (Wien-Hamburg 1817). Významné byly dotazníkové akce, na území dnešního Rakouska organizované arcivévodou Johannem.² Rok 1819 pak znamenal v rakouských zemích jeden z významných mezníků ve sběratelství, a to především díky dvěma akcím: prvnímu vládní řízenému podniku, tzv. guberniálnímu sběru, a Schottkyho a Ziskovy sbírce dolnorakouských lidových písní.

Již fakt, že toto dílo vyšlo ve stejném roce, kdy začala zmíněná sběratelská akce vídeňské Společnosti přátel hudby (Gesellschaft der Musikfreunde), jejíž součástí bylo shromažďování písní i v českých zemích³ a skutečnost, že centrem obou podniků byla Vídeň, nás opravňuje předpokládat, že mezi nimi existovaly určité

souvislosti a že ohlas Schottkyho a Ziskovy sbírky pronikl také do Čech. V roce 1825 se o ní zmiňuje i Jan

Wien, 1819.
Hartleben's Verlag.

Rittersberk.⁴ Vazby k českému prostředí najdeme rovněž u osob autorů sbírek: předkové F. Zisky prý pocházeli z Čech, J. M. Schottky působil mj. tři roky v Praze (1828-1831), znal se J. G. Meinertem a během pražského pobytu se seznámil i s Janem Rittersberkem. Zmíněné skutečnosti činí Schottkyho a Ziskovu sbírku zajímavou i v kontextu českého folkloristického bádání. Cílem této práce není podrobná folkloristická analýza, nýbrž spíše základní informace o jejím vzniku a způsobu zpracování.

Julius Maximilian Schottky se narodil 13. dubna 1797 v protestantské rodině v Kuppu v pruském Slezsku. Navštěvoval školu ve slezském Břehu a poté nastoupil na univerzitu ve Vratislavi. Začal studovat práva, ale pod vlivem profesorů, Johanna Gustava Gottlieba Büschinga a Friedricha Heinricha von der Hageny brzy obrátil svou pozornost ke germanistice, historii, kunst- historii a také k lidové písni a lidové slovesnosti.⁵ V roce 1816 byl Schottky na Büschingovo doporučení vyslán na studijní cestu do Vídně. Zde postupně objevoval osobitost místních lidových písní a slovesných projevů, které ho v roce 1817 inspirovaly k systematické sběratelské práci. Jeho aktivity se neomezovaly pouze na Dolní Rakousko, kde společně se Ziskou získal materiál pro chystanou sbírku. Na cestách do Horního Rakouska, Salcburku, Štýrska a Korutan v letech 1818 a 1819 shromažďoval materiál pro plánované, ale nerealizované další díly sbírky.

Po odchodu z Vídně (1822) měnil Schottky často místa pobytu, působil jako profesor německého jazyka a literatury v Poznani, knihovník ve Vratislavi, pobýval v Drážďanech, Lipsku, ve Výmaru i ve Francii. K nejúspěšnějším v jeho životě patřil pražský pobyt (1828-1831). Bohatá a rozmanitá byla i jeho publikační činnost. Články, zveřejňované v různých časopisech, dokládají široký záběr jeho vědecké činnosti, která zahrnovala vedle folkloristického výzkumu, omezeného téměř výhradně dobou vídeňského pobytu, studium v oblasti historie a kunsthistorie.⁶ Zemřel 9. dubna 1849 v Trevíru.

Franz Ziska⁷ se narodil ve Vídni 18. listopadu 1786. Studoval piaristické gymnázium v Josefstadtu. Po dokončení studia filozofie na vídeňské univerzitě nastoupil v roce 1804 jako úředník na vídeňském magistrátě. Od mládí projevoval zájem o historii a jeho zaměstnání mu umožnilo podrobná studia historických pramenů v archivu magistrátu, jehož správu postupně převzal. Studium evropských jazyků ho přivedlo k hlubšímu zájmu o rodnou řeč a její dialekty, studium rakouských ná-

řečí nebylo omezeno spoluprací se Schottkym, ale stalo se jeho celoživotním posláním.⁸ V roce 1828 byl jmenován ředitelem archivu a registratury. V roce 1847 odešel na vlastní žádost na odpočinek. Za zásluhy v pohnutých válečných letech 1805 a 1809 mu bylo propůjčeno čestné občanství města Vídně. Poslední léta života strávil Ziska v Grinzingu nedaleko Vídně, kde je také pochován. Zemřel 15. listopadu 1855 ve Vídni.

Autoři sbírky se setkali někdy koncem roku 1816. Jejich spojení se ve výsledku ukázalo jako velmi šťastné. Schottky jako cizinec mohl využít Ziskových znalostí prostředí, lidí, jejich zvyků a především jako odborníka pro zápis píšňových textů v místním dialektu.⁹ Ziska by se zase nepochybně neobešel bez Schottkyho dravosti a energie a především bez jeho důsledného prosazování přísné filologické věrnosti při zápisu lidových textů a přesvědčení o nutnosti zaznamenávání nářevů lidových písní jako jejich neoddělitelných částí. Brzy začali oba systematicky pracovat na sběru lidových písní, který podle předmluvy k prvnímu vydání trval osmnáct měsíců.

Podstatná část zápisů byla shromážděna na rozsáhlé sběratelské cestě, kterou podnikli Ziska se Schottkym po Dolním Rakousku v roce 1817. Přesnou trasu jejich putování neznáme, musíme se spolehnout pouze na její velmi obecné líčení v předmluvě. Z něj je patrné, že sběr probíhal především v okolí Vídně a pak dále na jih až k hranicím se Štýrskem. Popisovaným "horským pásmem" je Vídeňský les, obklopující hlavní město monarchie skutečně v jakémsi půlkruhu. V něm leží také zmiňovaná místa Brühl, Laab, Breitenfurt a Kaltenleitgeben. Sběr pokračoval poté k jihu až k pohoří Schneeberg, které leží téměř u hranic se Štýrskem a na východ zřejmě na území rozsáhlé roviny jižně od pravého břehu Dunaje. Přesněji ovšem trasu nemůžeme určit, kromě nedostatku dalších pramenů především proto, že vydavatelé neuvádějí u zápisů písní místo jejich sběru, jako je to běžné u později vydávaných píšňových sbírek.

V květnu roku 1818, kdy vydavatelé psali předmluvu, byla sbírka pravděpodobně již připravená k vydání. Také vydavatelé se podařilo na tehdejší poměry velmi brzy, první vydání sbírky *Oesterreichische Volkslieder* vyšlo u Hartlebena v Pešti již v roce 1819, snad v létě nebo na podzim; závěrečná poznámka Maxe Schottkyho byla dopsána 26. března 1819.¹⁰ K realizaci edičního podniku bylo jistě potřeba také velké množství financí, které nemohli Ziska se Schottkym sami pokrýt. Paradoxem je, že jedno ze stěžejních děl rakouského folkloris-

tického bádání vzniklo vlastně díky podpoře pruské vlády, protože Schottky ve Vídni pobíral stipendium pruského ministerstva vyučování, které mu umožnilo i podnikání sběratelských cest. L. Schmidt vyslovuje názor, že "podporující roli" musela hrát i Berlínská společnost pro německý jazyk (Berliner Gesellschaft für deutsche Sprache), jejímž byl Schottky členem a které je také sbírka věnována.¹¹

Hned po vydání sbírky v roce 1819 se objevily první ohlasy. Dílo se vzápětí dočkalo uznání především ze strany vzdělaneckých a uměleckých vrstev. První recenze přinesl vídeňský tisk, nejrozsáhlejší napsal Matthias von Collin v *Jahrbüchern der Literatur*.¹² Od roku 1820 pak vycházela první díla zřetelně čerpající inspiraci ze Schottkyho a Ziskovy sbírky. Některé zápisy použil August Schumacher v *Bilder aus der Alpen der Steiermark* z roku 1820, Antonio Diabelli vybral některé písně, složil k nim mezihry a dohry a vydal sešit lidových písní s kytarovým doprovodem *Österreichische Volkslieder mit Gitarre-Begleitung* přesně v intencích dobového vkusu. I sám Ludwig van Beethoven upravil dvě písničky - *Der Knabe auf dem Berge* a *Das liebe Kätzchen*.¹³ Podle K. Liebleithnera¹⁴ měl Beethoven zpracovat tyto jednoduché nápěvy jako dvojitou fugu.

Také v literárních kruzích se objevují vlivy Ziskova a Schottkyho díla. Heinrich Heine se prý inspiroval zveřejněnými tanečními melodiemi při tvorbě svého "lyrického intermezza" v *Tragoedien nebst einem lyrischen Intermezzo* (1823). Wilhelm Müller, jehož básně jsou nám známé především díky hudebnímu zpracování Franze Schuberta, pracoval také s texty sbírky. Převáděl je do spisovné němčiny a prezentoval jako vlastní výtvoř.¹⁵

Konečně ovlivnili Ziska a Schottky svými výzkumy i autory umělé poezie v nářečí, především Johanna Gabriela Seidla a Ignaze Franze Castellioho, jehož sbírka *Gedichte in österreichischer Mundart* z roku 1828 vyšla bohužel bez plánovaných nápěvů (původně se měla jmenovat *Liedern in österreichischer Mundart*).

Ještě před vydáním sbírky podnikal Schottky další rozsáhlé sběratelské cesty po Rakousku. Tyto výpravy z let 1818-1819 zřejmě poskytl dostatek písňových zápisů nejen z Dolního Rakouska, ale i z Horního Rakouska, Salcburku, Štýrska a Korutan. Už v závěrečné poznámce k prvnímu vydání mohl proto Schottky oznámit druhý díl, který byl prý v té době již připraven k tisku, a zmínit se i o plánovaném díle třetím. Druhý svazek měl obsahovat kromě dalších písní z Dolního Rakouska i

zápisy lidových písní z Horního Rakouska, Salcburku a Štýrska, třetí potom další materiál ze Štýrska, Kraňska, Tyrol a blíže neurčených "ostatních oblastí rakouské monarchie". Podle dopisu pruskému ministru vyučování, svobodnému pánu von Altenstein, z 6. března 1820,¹⁶ plánoval navíc Schottky v druhém díle připojit podrobné pojednání o lidové hudbě, o životě pytláků, námořníků, rybářů, o prostředí vídeňských hospod, o Prátru apod.¹⁷

Druhý ani třetí díl Schottkyho a Ziskovy sbírky ovšem nikdy nevyšel. Autory nebo vydavatele mohl odraďit fakt, že se sbírka málo prodávala, neboť byla na tehdejší dobu poměrně drahá (K. M. Klier uvádí, že stála 6 guldenů, což byla tehdy poměrně vysoká cena).¹⁸ Navíc Schottky v roce 1822 odešel z Vídne do Poznaně a všechny svoje materiály odvezl s sebou. Ziska se s odstupem pětadvaceti let pouze pokusil aktualizovat díl první. Druhé vydání vyšlo roce 1844 v Hartlebenově nakladatelství¹⁹ a bylo relováno už bez jakékoliv účasti M. Schottkyho, který v té době pravděpodobně pobýval někde ve Francii, snad v Paříži. Na další zveřejnění si poté musela sbírka počkat celých 62 let, do roku 1906, kdy Friedrich S. Krauß vydal reedici druhého vydání.²⁰ Faksimilované reedice se po 150 letech dočkalo i první vydání zásluhou Leopolda Schmidta.²¹

Ve způsobu zpracování navazuje první vydání sbírky *Oesterreichische Volkslieder* z roku 1819 na tehdy ještě skrovné zkušenosti se sběrem a převodem ústně tradovaných lidových písní do písemné podoby a dále je rozvíjí. Přestože stojí sbírka na počátku systematického

Die folge Schönheit.

Munter.

sběru a zápisu lidové hudby, a nevyhýbá se proto některým omylům a nedostatkům, byla ve své době výrazným krokem vpřed ve snaze věrně reprodukovat lidové hudební jevy a stala se tak vzorem pro další sběratele hlavně v rakouských zemích, kteří často čerpali z jejich nových postupů.

Sbírka je uvedena citátem z Herdera, "otce" probuzeného zájmu o lidovou píseň a lidové umění vůbec a je věnována Berlínské společnosti pro německý jazyk.

V předmluvě z května 1818 seznamují autoři s úmysly,, které je k vydání sbírky vedly, opěvují krásu a čistotu lidového zpěvu, stručně přibližují oblast sběru. Vyjadřují se také ke způsobu, jakým zapisovali písňové texty i nápěvy a k charakteru sebraného písňového materiálu. Zachytit zpěv lidu z rakouského venkova a přiblížit jejich krásu městskému obyvatelstvu - to bylo hlavním cílem sbírky, jak vyplývá hned z úvodní pasáže předmluvy:

*V této sbírce přáli jsme si svázat do věnce pár polních a alpských kvítků, které by sa daly zavěsit jako jarní kytice také v parádních pokojích.*²²

Ve sbírce je otištěno 198 písňových textů a 68 melodií, z nichž velkou část tvoří tzv. "Schnaderhüpfeln".²³ Ziska se Schottkym uveřejňují ve sbírce jeden z nejstarších popisů tohoto písňového projevu: *Jejich zvuk je mocný, svěží a často jásavý. Od prvního tónu prozrazuje svůj domov - hory, zároveň však také svoje stáří. [Písň] Mají vesměs stejnou kadenci, tříčtvrteční takt v osmi úsecích. Tento rytmus je zároveň základem tak zvaného německého tance, střetává se s rytmem Nibelungů starých dánských, anglických a německých lidových písní, což dokládá časnou dobu vzniku těchto nápěvů ... Nesporně zůstaly písňové a taneční nápěvy stálé, jejich slova se ale denně měnila a byla odjakživa přizpůsobována zpěvu, zapomínána, nově vymyšlena a potom náhodně spojována. V jejich tónech dýchá smělá touha a jásot...*²⁴

Se snahou zorientovat se v rozsáhlém a obsahově pestrém materiálu rozdělili autoři zápisy do pěti tematických okruhů: oddíl Dětství (Kindlichkeit), obsahující 44 textů a 22 písňových nápěvů, zahrnuje také jakési pododdíly: Ukolébavky (Wiegenlieder) se 3 texty a 2 nápěvy a Vánoční písně (Weihnachtslieder), se 7 texty a 6 nápěvy; část Lásky (Liebe) tvoří 50 textů s milostnou tematikou a 21 melodií; 15 textů a pouze 2 nápěvy jsou obsaženy v díle Noc (Die Nacht); součástí oddílu Radost (Frohsinn) s 8 texty a 8 melodiemi je i skupina veselých písní zpracovávající téma mysliveckého života a lovu

(Schützenlieder); posledním a nejrozsáhlejším souborem je Posvícení (Das Kirchweihfest) se 79 písňovými texty a 15 nápěvy. Tady, jak upozorňují autoři, došlo k tiskové chybě, části Noc a Posvícení měli být vytištěny menším písmem a měli tvořit pododdíly k třem hlavním oddílům (Haupt-Abtheilungen) Dětství, Lásky a Radost. Na první pohled je patrné, že jde o jeden z raných pokusů přehledně rozdělit sebraný materiál, bez jednoznačně vymezeného kritéria členění: autoři dělají písně částečně podle obsahu (Dětství, Lásky, Noc, Radost, písně s loveckou tematikou) a částečně podle zpěvní příležitosti a funkce (Ukolébavky, Vánoční písně, Posvícení). Ostatně ani v moderních písňových edicích není otázka dělení písní spolehlivě dořešena. Autoři k jednotlivým písním také připojili vlastní názvy, jak to bylo v této i pozdější době běžné (u nás pojmenovávali jednotlivé písně podle obsahu textů např. Sušil nebo Erben). Na základě těchto názvů je sestaven i seznam otištěných písní.

Co se týče hudební stránky zaznamenaných písní, převažují nápěvy v durových tóninách (nejčastěji v G dur nebo F dur, které zřejmě umožňovaly nejsnadnější zápis). Rozsah písní se pohybuje od kvinty po undecimu, v několika případech je i větší. Melodie je často postavena na tónech rozloženého kvintakordu a zpravidla ústí v závěru do tóniky. Výjimkou ovšem nejsou ani postupy ve větších intervalech (oktáva, decima, duodecima, terdecima), typických pro virtuózní jodlery. Častý výskyt legát lze vysvětlit dodatečným připojením textu k původně čistě instrumentálnímu nápěvu. U nápěvů č. 23 (s.61) a č. 63 (s. 198) je zaznamenaná instrumentální dohra. Převažují písně ve tříčtvrtečním taktu, což souvisí s rytmickou stavbou tanečních nápěvů. Písně jsou zpravidla pravidelně rytmizovány, jen zřídka je rytmická pravidelnost narušena (nápěv č. 16, s. 40) nebo dojde ke změně taktu (nápěv č. 34, s. 89, nápěv č. 53, s. 165). Četný výskyt předtaktí vyplývá z povahy německých textů, v nichž v mnoha případech připadá přízvuk až na druhou dobu.

Sbírka obsahuje celkem 68 nápěvů,²⁵ tedy přibližně třetinu oproti počtu textů. Je to dáno do značné míry charakterem "Schnaderhüpfeln", kde melodie plnily funkci jakéhosi obecného nápěvu. Schottky se Ziskou zapsali určitý nápěv pouze ve spojení s jedním textem, u dalších na něj pak odkazovali. Navíc spojovali obsahově příbuzné jednoslokové "Schnaderhüpfeln" do jedné písně. Sbírka je vybavena kromě obsahu podle samostatně vytvořených názvů i seznamem nápěvů (Ver-

zeichnis der Singweisen), pojmenovaných podle incipitu textu připojeného k příslušnému nápěvu. V tomto seznamu označili vydavatelé původní taneční melodie, které se pojily s více textovými variantami, hvězdičkou a připojili následující poznámku: *Číslo, označená zde *, jsou taneční nápěvy a téměř všechny k nim náležející písně mohou být zpívány podle kteréhokoli z těchto nápěvů, neboť mají stejný rytmus. Nemnoho tanečních písní má vlastní nápěvy, k většině jsou voleny libovolně ... My jsme přiřadili nad každou z těchto písní vždy jen ten nej-
běžnější.*²⁶

Vzhledem k tomu, že velká část nápěvů je tanečního charakteru s pravidelným rytmickým členěním, nebyl zápis hudební složky pro sběratele bez speciálního hudebního vzdělání zřejmě příliš velkým problémem. Lze proto věřit jejich tvrzení, že jsou jejich notové zápisy, vybavené i slovním označením tempa (Munter, Mäßig geschwind, Lebhaft apod.), poměrně spolehlivé. Také proto, že se Schottky se Ziskou vyhnuli, ve shodě s tehdejší postojem sběratelů písní, tzv. písním z přírody (pastevecké apod.), které jednak neodpovídali dobovým požadavkům na uměleckou hodnotu textu i melodie, jednak přinášely problémy při zápisu hudební složky zejména vzhledem k častým rytmickým nepravidelnostem.

Díky nevelkým zkušenostem se zápisem lidových písní se autoři ovšem nevyhnuli některým nedostatkům, kterých se sběratelská práce zbavila až v průběhu dalšího vývoje. Především nejsou ve sbírce uváděny nápevné varianty, se kterými se sběratelé museli setkat. I když zpěváci zpívali různé texty na jeden známý nápěv, je jisté, že se při jeho vokálním přednesu nebo instrumentálním provedení různí interpreti nevyhnuli určitým odchylkám v interpretaci. S rannou dobou vzniku díla souvisí také absence dalších údajů, které by písně blíže určily. Především chybí jména lokalit. Tento nedostatek, který si autoři zřejmě vzápětí uvědomili, měl být ovšem odstraněn hned ve druhém, bohužel nerealizovaném dílu sbírky. Ke zvýšení hodnoty zápisů by přispělo také uvedení jmen zpěváků, jejich věku, popř. dalších pasportizačních údajů, které se v zápisech lidových písní postupně objevovaly.

V zápisu textové složky hrál rozhodující roli vídeňský rodák Ziska celoživotně prohlubující své výzkumy dolnorakouského nářečí, a to nejen v době, kdy ještě Schottky místní dialekt neovládal. Přestože se ojedinělé zápisy nářečních písňových textů začaly objevovat již od konce 18. století v cestopisech jako dokreslení osobitos-

ti ličené oblasti a již dva roky před vydáním Schottkyho a Ziskovy sbírky vyšla tiskem Meinertova sbírka s písněmi v německém nářečí z oblasti Kravařska (1817), nebylo publikování písňových textů v dialektu příslušného území ještě běžné. Obvykle se takové písně převáděly do spisovné němčiny. I sám Ziska takto upravoval první příspěvky pro časopisy. Nebylo to jistě ze špatného pochopení nebo nedocenění osobitosti nářečí, pro sebe si písně od počátku nepochybně zapisoval v jejich autentické podobě. Důvodem byla, jak bylo již zmíněno, zřejmě obava ze záporných reakcí na dialekt, považovaný dosud často jen za jakousi pokleslou formu spisovného jazyka a ne za specifický jazykový projev určitých vrstev obyvatelstva. To, že Ziskovy obavy nebyly neoprávněné, dokládají hlasy, které se objevily vzápětí po vydání sbírky a požadovaly přepracování sbírky s texty ve spisovné němčině. Tato úprava byla prý dokonce plánovaná, ale naštěstí k ní nedošlo. Umělci, kteří v následujících letech ze sbírky vybírali nápěvy, texty nebo celé písně jako podněty pro vlastní tvorbu, ovšem s jejich textovou složkou zacházeli velmi svérázně (August Schumacher, Ludwig van Beethoven, Wilhelm Müller apod.).

Klein ist fein.

Sehr munter.

Kloa' bin i, kloa' blaib i, groß mäg i nid

wea'n, und an'n Duam muäß i friag'n, wiä-r-au'n Häß'nuß

lea'n.

M Häß'nußlea'n

Is m'r ah no a weig'g'vül,

I muäß häß no an'u häß'n.

Wiä-r-an'u Kotteff'ischtrül.

Podrobné hodnocení způsobu zápisu textové složky by mohl provést jen germanista-dialektolog. Autoři doufali, že se jim podařilo celkem věrně zachytit podobu nářečních textů. Byli si ovšem vědomi, že ideální zápis dialektu je podmíněn dalším důkladným jazykovým badáním. Sám Ziska se celý život snažil propracovávat způsob zápisu dolnorakouského nářečí a výsledky jeho badání jsou patrné i ve druhém vydání sbírky. V roce 1844 zdokonalil nejen zápis písňových textů, ale pokusil se také rozdělit písně s ohledem na odlišnosti v nářečí městského a venkovského lidu: rozdělil zápisy na Smíšené písně ve vídeňském nářečí (*Vermischten Liedern in der Wiener Mundart*) a Milostné písně v nářečí obyvatel hor (*Liebeslieder in der Mundart der Gebirgsbewohner*).

Při zápisu textů s veršovou skladbou, charakteristickou pro "Schnaderhüpfeln", s možností zápisu do dvou nebo čtyř řádků, se autoři rozhodli pro čtyřřádkovou podobu. Podle předmluvy to byl zřejmě především estetický zřetel, který vydavatele vedl k této formě zápisu a ne ke dvouřádkové podobě, spíše odpovídající hudebnímu zpracování. Vzhledem k velkému počtu různých textů a textových variant zpívaných na jeden nápěv spojili autoři některé obsahově příbuzné "Schnaderhüpfeln", zpívané většinou na jeden nápěv, do jedné písně (tyto písně jsou v obsahu podle názvů písní označeny hvězdičkou). Proto ve sbírce nacházíme "Schnaderhüpfeln", typické jednoslokové útvary, jako dvou a vícestrofové písně.

Poznámky

1. *Oesterreichische Volkslieder mit ihren Singeweisen, gesammelt und herausgegeben durch Franz Ziska und Julius Max Schottky, Mitglied der Berliner Gesellschaft für Deutsche Sprache. Pesth 1819.*
2. Na začátku 19. století probíhaly v některých evropských zemích rozsáhlé dotazníkové akce s cílem získat co nejkomplexnější údaje o zkoumaných územích. Dotazníky obsahovaly kromě otázek z oblasti topografie, politického zeměpisu, náboženství, hospodářství apod. i dotazy, týkající se lidové kultury, lidového umění a hudby. Na území rakouské monarchie pořádal podobnou dotazníkovou akci arcivévoda Johann ve Štýrsku v roce 1811 a po vzoru francouzských a italských anket z let 1808-1811 požadoval mj. také zápis lidových písní a tanců i s hudební složkou (první anketní akci uspořádal již v roce 1805 v Tyrolích; její součástí ale ještě zápis nápěvů nebyl).
3. Výsledky sběru převážně zůstaly dlouhou dobu pouze v rukopisu. Jejich česká část byla vydávána, s výjimkou sbírky Rittersberkovy, teprve s velkým časovým odstupem. Nepatrný díl vydal v roce 1825 Jan Rittersberk (*České národní písně*. Praha 1825), další písňové soubory vyšly až v poslední době zásluhou Jaroslava Marla (*Nejstarší sbírky českých lidových písní*. Praha 1987), Karla

Přínosem je i Ziskova napsané pojednání o dolnorakouském nářečí, nazvané *Einige Worte über die Unter-Oesterreichische Mundart*. Obsahuje popis výslovnosti hlásek a dvojhlásek a pokus o stručné shrnutí mluvnice, kde velmi zběžně pojednává o některých mluvnických kategoriích (podstatné jméno, člen, zájmeno a sloveso). Připojen je i slovníček některých nářečních výrazů (*Erklärung der Mundartlichen Wörter*.) Pro druhé vydání z roku 1844 pak Ziska obě tyto části přepracoval.

Toto pojednání představuje základní informaci k problematice nejstarších sbírek rakouských lidových písní a jejich vydavatelů. Práce se pokouší upozornit na některé, takřka moderní postupy v ediční práci v oblasti lidové písně na počátku 19. století. Schottkyho a Ziskova sbírka je prvním územně vymezeným dílem tohoto zaměření a jednou z prvních edicí s důsledným zřetelem k slovesné i hudební složce a jejich věrné dokumentaci. Nepochybně se tu nabízejí další témata, která by hlouběji objasnila význam a hodnotu tohoto díla, např. srovnání s jinými edicemi, zejména s těmi, v kterých jsou publikovány výsledky guberniálního sběru z roku 1819, a to jak v rakouských oblastech, tak v českých zemích. Podrobná srovnávací analýza písní by mohla ukázat na některé souvislosti mezi rakouským a českým dobovým repertoárem, jak naznačuje melodická podobnost hned první písně Ziskovy a Schottkyho sbírky s českou ukolébavkou *Hajej, můj andílku*.

Vetterla a Olgy Hrabalová (*Guberniální sbírka písní a instrumentální hudby z Moravy a Slezska z roku 1819*. Strážnice 1994), Lubomíra Tyllnera (Thomas Anton Kunz: *Böhmische Nationalgesänge und Tänze. České národní zpěvy a tance*. Praha 1995) a Daniely Stavělová (*Lidové tance v guberniálním sběru z roku 1819. Příspěvek k typologii české lidové taneční kultury*. Praha 1996).

4. Čechoslavl č. 27, 2.7.1825, s.247n.
5. Ranně germanistická skupina, seskupená na vratislavské univerzitě kolem Büschinga prosazovala jazykově věrné zachycení textů lidového básnictví, tzn. přesný zápis lokálního nářečí. Büsching a von der Hagen sami přispěli k rozvoji ranných snah folkloristického zaměření. Společně vydali v roce 1807 sbírku *Sammlung deutscher Volkslieder*. Už tehdy, kdy byla lidová píseň ještě chápána pouze jako dílo literární, k ní Büsching vydal sešit obsahující také nápěvy. Sám je potom autorem sbírky *Volkssagen, Märchen und Legenden* z roku 1812.
6. Kromě prací ve vídeňských časopisech v době spolupráce se Ziskou upomíná na Schottkyho folkloristické badání ve Vídni pojednání *Bilder aus der süddeutschen Alpenwelt*, vydané v Innsbrucku v roce 1834. Jinak v jeho tvorbě převažují práce historického a

- kunsthistorického zaměření, z nichž zřejmě nejvíce vyšlo v Praze (některé byly věnovány také české historii a jejím památkám). Pro muzikologické bádání je významný životopisné dílo *Paganinis Treiben als Künstler und Mensch* z roku 1830.
7. Ziska, jehož otec zřejmě pocházel z Čech, se ke svému původu nehlásil. Naopak, kolem roku 1840 si své jméno ještě více poněmčil a začal se podepisovat Tschischka.
 8. Dokazuje to nejen podíl F. Zisky na společné sbírce, ale také sbírka *Oesterreichische Volksmärchen* z roku 1822 a především celoživotní dílo, *Niederösterreichisches Idiotikon*, které zůstalo v rukopise. Historické znalosti ho vedly k výzkumu uměleckých děl různých historických období. Jako jeden z prvních zdůraznil uměleckou hodnotu rakouských památek středověkého stavitelství, které byly vědou dosud přehlíženy. Jeho práce daly podnět k jejich hlubšímu vědeckému poznávání.
 9. Schottky si přý perfektně osvojil zdejší dialekt v průběhu dvou let. V počátek se ovšem mohl spolehnout na jazykové znalosti rodi-
lého Videňáka Zisky.
 10. Nevíme, jak došlo k domluvě s nakladatelem. Je možné, že to bylo zásluhou M. Schottkyho. Ten v roce 1816 podnikl cestu do Ma-darska, kde byl v Budapešti hostem uherského hraběte Jana Jo-sefa Mailatha, šlechtice s vědeckými ambicemi, který mohl tehdy nebo později zprostředkovat Schottkymu kontakt s Hartlebenovým nakladatelstvím.
 11. Srov. *Oesterreichische Volkslieder...*, c.d. [Faksimile-Neudruck. Mit Nachwort von Leopold Schmidt. Wien 1969], s. [2, 3].
 12. Sv. 12, 1820, s. 171-186.
 13. *Oesterreichische Volkslieder*, c.d., s.8,10.
 14. K. Liebleithner: *Nochmals einiges über die niederösterreichische Volksliedersammlung von Ziska und Schottky*. Das deutsche Volkslied 40, 1938, 101-102.
 15. Tento postup, ve své době běžný nejen v literatuře, nelze považovat za přivlastňování si cizí tvorby, protože za jeden z hlavních znaků lidového umění byla považována jeho anonymita; tvůrci byli neznámí, nebylo tedy možné uplatňovat nároky na autorská prá-
va.
 16. Cit. K. M. Klier: *Eine österreichische Volksliedersammlung und ihre Wirkung*. Das deutsche Volkslied 35, 1933, s. 103.
 17. Schottky nasbíral nepochybně velké množství materiálu, nejen pí-
snového. Svědectví o jeho zápalu podává spis *Über Posen Hein-
richa Heineho* (Otsikl K. M. Klier: *Zur Biographie Schottkys*. Das
deutsche Volkslied 27, 1925, s.49-50.). Podle tohoto spisu vlastnil
Schottky v roce 1823 mj. na 1500 zápisů lidových písní. Zlomek
z nich je dnes uložen v Schottkyho pozůstalosti v Nationalbiblio-
thek ve Vídni a v roce 1912 byly dochované písněové texty vydány
zásluhou E. K. Blümmla (*Schottky's Volksliedernachlaß. Quellen
und Forschungen zur deutschen Volkskunde*, Bd. VII. Wien 1912).
 18. K. M. Klier: *Eine österreichische Volksliedersammlung und ihre
Wirkung*. Das deutsche Volkslied 35, 1933, s. 102.
 19. *Oesterreichische Volkslieder mit ihren Singweisen, gesammelt
und herausgegeben durch F. Tschischka und J. M. Schottky*.
Zweite verbesserte und vermehrte Auflage besorgt von Franz
Tschischka. Pesth 1844.
 20. *Volksmund. Alte und neue Beiträge zur Volksforschung*. Bd. 1.
*Österreichische Volkslieder mit ihren Singweisen, gesammelt von
F. Ziska und J. M. Schottky, nach der zweiten verbesserten und
vermehrten Auflage herausgegeben von Dr. Friedrich S. Krauß*.
Leipzig 1906.
 21. *Oesterreichische Volkslieder*, c.d. [Faksimile-Neudruck. Mit Nach-
wort von Leopold Schmidt. Wien 1969.]
 22. "*In dieser Sammlung wünschen wir einige Feld- und Alpenblumen
zu einem Kranze gewunden zu haben, der sich etwa auch in
stattlichen Zimmern als Frühlingskranz aufhängen ließe.*"
Oesterreichische Volkslieder, c.d., s. [V].
 23. "Schnaderhüpfel", "Vierzeiler", "Gstanzl" a řada dalších lokálních
názvů (v češtině "čtyřřádek" nebo "čtyřverší") označuje nejrozšíře-
nější formu světských lidových písní v Rakousku, charakterizova-
nou typickou veršovou stavbou i hudebním zpracováním. Melodic-
kou složku těchto písní představují známé a rozšířené nápěvy tra-
dičního lidového tance s názvem "Ländler" ("Landler", "Deutscher
Tanz" apod.), rozšířeného především v alpských a předalpských
oblastech Rakouska a jižního Německa. Melodie těchto původně
pouze instrumentálně interpretovaných tanců je zpravidla tvořena
osmitaktovými periodami převážně v tříčtvrtečním taktu s vý-
raznou cézúrou uprostřed. Každé osmitaktí je složeno zpravidla z
dvou nebo čtyřtaktových motivů, při jejichž komponování hráli
důležitou roli harmonické vztahy a funkce s hlavním uplatněním
tóniky a dominanty. Tyto všeobecně známé, jednoduše vystavěné
melodie byly následně doplňovány různými spontánně vytvořenými
texty, v závislosti na rytmickém charakteru melodie tvořenými
dvěma desetiřádkovými verši s cézúrou uprostřed každého z nich
nebo byly rozepisovány do čtyř či pětiřádkových řádků.
 24. "*Ihr Klang ist stark, frisch und oft jubelnd, und verräth mit dem
ersten Tone seine Heimat - das Gebirge, aber auch zugleich sein
frühes Alter; sie haben durchgehends gleichen Tonfall, drei Viertel
Takt in acht Abschnitten. Dieser Rhythmus liegt zugleich dem
sogenannten Deutsch-Tanzen zum Grunde, und trifft mit dem
Rhythmus der Nibelungen, der alten Dänischen, Englischen und
Deutschen Volkslieder ganz zusammen, wodurch die frühe
Entstehungszeit dieser Weisen beurkundet wird ... Unstreitig sind
also die Lieder- und Tanzweisen feststehend geblieben hinter den
Felsen, ihre Worte aber wurden täglich gewechselt, und von jeher
nur dem Gesänge angepaßt, vergessen, neu erfunden und dann
zusammengeschmolzen, wie es der Zufall gab *).* Es athmet in
ihren Tönen ein keckes Aufstreben und Jauchzen, ..." *Oester-
reichische Volkslieder*, c.d., s.VIII, IX.
 25. Zápis nápěvů byl nepochybně z velké části dílem Maxe Schottky-
ho. Již v díle svého učitele Büschinga mohl sledovat přechod od
prvotního zájmu pouze o textovou složku lidové písně a posuzo-
vání lidové písně jako literárního díla k zaznamenávání nápěvů a
studiu lidové písně jako svébytného hudebně-slovesného celku.
Schottky také od počátku sběru poslal z Vídne Büschingovi pro
jeho *Wöchentliche Nachrichten für Freunde der Geschichte, Kunst
und Gelahrtheit* zápisy lidových písní, včetně hudební složky, na
rozdíl od Zisky, jehož příspěvky pro tentýž časopis se omezovaly
pouze na záznamy textů. Navíc Ziska, který připravil v roce 1844
sám druhé vydání a snažil se je oproti prvnímu rozšířit, zveřejnil
poměrně velký počet textů, ale pouze tři nové nápěvy.
 26. "*Die hier mit einem * bezeichneten Nummern sind Tanzweisen,
und die dazu gehörigen Lieder können fast alle nach jeder dieser
Weisen gesungen werden, da sie gleichen Rhythmus haben.*
*Wenige Tanzlieder besitzen eigene Weisen, zu den meisten
werden sie nach Willkühr gewählt... Wir setzten über jedes dieser
Lieder nur immer die üblichste.*" *Oesterreichische Volks-
lieder*, c.d., s.288.

LIDOVÁ HUDBA DVOU SOUSEDŮ

Vladimír Baier

V minulých stoletích si byla lidová hudba v jižních a západních Čechách, Horní Falcí, Dolním Bavorsku, Horních Francích a Horním Rakousku velice blízká. Znalec historie dudáckého umění Josef Režný ze Strakonice nazývá tuto oblast středoevropskou dudáckou zónou. Dudy tady byly instrumentem ovlivňujícím ráz lidové hudby. Josef Režný vedle vlastních šetření vychází z výzkumů německého vědce Waltera Hartingera, který na základě bádání v hornofalckých a dolnobavorských archivech publikoval v Německu počátkem osmdesátých let 20. století zajímavé poznatky podporující uváděné tvrzení.

V Horní Falcí byl v druhé polovině 18. století zaveden na základě tzv. Muzikpatentu systém hudebních koncesí. Převážně lidoví hudebníci, kteří se chtěli živit či přizívat hudbou, dostávali Spielzettel (povolenku), za níž museli finančním úřadům zaplatit určitý poplatek. Tyto příjmy do státní pokladny byly zapisovány do hospodářských knih, v nichž bylo vedle výše poplatku uváděno i jméno a bydliště plátce a na jaký hudební nástroj hraje. Díky tomu dnes známe řadu faktů souvisejících s hudebním děním ve shora uváděných regionech.

Malá selská muzika z Chodska hraje na Národopisné výstavě československé v Praze (1895)

Na sklonku 18. století bylo v Horní Falcí (území sousedící s Domažlickem) podchyceno 1176 hudebníků, z nichž bylo 171 houslistů, 135 dudáků, 37 klarinetistů, 23 hobojistů, 17 cimbalistů (jednalo se o malý přenosný cimbál), 4 harfeníci a další hudebníci (viz J. Režný: *Po stopách dudáků na Chebsku*. Cheb 1992). Mezi nimi bylo 43 muzikantů z přilehlého českého území. Z toho vyplývá, že nejrozšířenějším nástrojem byly housle a dudy a že hranice nehrály žádnou roli při pohybu hudebníků.

Vzniká otázka, proč během 19. století téměř vymizela ze života obyvatel sousedního Bavorska dudácká hudba a proč se tu prosadil odlišný typ hudby, založený na hře citer a smyčcových nástrojů.

Citera vznikala v druhé polovině 18. století z primitivního drnkacího nástroje rakouských a bavorských horalů nazývaného Scheitholt. Byla postupně zdokonalována a dnešní podoba i ladění pochází z třicátých let 19. století. O rostoucí oblibě tohoto instrumentu u našich sousedů svědčí i to, že sám kníže Max Bavorský povolal roku 1837 do svých služeb vídeňského koncertního virtuóza ve hře na citeru Johana Petzmayera. To zřejmě

Dudácká muzika. Jede hrát na oslavu 50. výročí zrušení roboty do Prahy (1898)

ještě více ovlivnilo charakter dvorního i lidového muzicírování v Bavorsku.

V jižních a západních Čechách se však v minulém století nadále udržovala, zejména ve vesnickém prostředí, dudácká muzika v původní podobě. Je ale nutno zdůraznit, že především vlivem rozmáhající se dechové hudby byla v druhé polovině 19. století stále více a více vytlačována z tanečních veselí a lidových obřadů. V osmdesátých letech sice došlo v Čechách a na Moravě v důsledku rozrůstajícího se národního sebeuvědomování k určitému oživení zájmu o tradiční lidovou hudbu, ta však potom nacházela uplatnění spíše při četných národních slavnostech, než v běžném společenském životě vesnických či městských obyvatel.

Po 1. světové válce byla dudácká hudba na Domažlicku jen výjimečně využívána při různých místních oslavných akcích. Původní ráz, který vycházel z tvořivé hry Es klarinetu, houslí a dud, vymizel. Snahy o zlepšení celkového zvuku rozšířením kapely o B klarinet většinou vyvolaly potřebu předem napsat variace a naučit se je hrát nazpaměť. To vedlo k potlačení tvořivosti hudebníku a odsunutí houslí, od té doby zdvojujících některý z hlasů klarinetu, na vedlejší kolej. K definitivnímu zániku původních tvořivých instrumentálních projevů došlo v padesátých letech 20. století. Stalo se tak po zavedení kontrbasu, doprovodných houslí a různých

blanozvučných a samozvučných nástrojů do dudáckých muzik. Proto nelze dnes mluvit o nějakých hlubších hudebních vazbách současných chodských kapel na původní hudební folklor jihozápadních Čech.

Je ovšem nutné se ještě vrátit do historie a připomenout, že dechová hudba se v 19. století intenzivně prosazovala i v Bavorsku. Přesto však nevytlačila ze života tamní lidové kapely, jejichž zvuk byl přibližně od poloviny 19. století založen na souznění citery, houslí, kontrbasu - případně i flétny, klarinetu, malého cimbálu, háčkové harfy, kytary a dalších hudebních nástrojů. Tento instrumentář skýtal mnohem širší hudební možnosti než diatonicky laděné dudy s možností hrát jen v jedné tónině (případně na krátkou dobu vybočit do tónin vedlejších). A tak bavorské lidové muziky s citerou úspěšně konkurovaly i širícím se dechovým kapelám.

Kobesova dudácká muzika z Chodska hrála v Hronově A. Jiráskovi u příležitosti jeho sedmdesátých narozenin (1921)

Frišholcova dudácká muzika z Trhanova (kolem r. 1950)

Individuální tvůrčí přístup hudebníků, hrajících zejména ve větších seskupeních z not, tu však rovněž vymizel.

Tzv. štrajchy (smyčcové kapely doplňované několika dřevěnými a žesťovými dechovými nástroji), které u nás v 19. století a v první polovině 20. století vznikaly, hrávaly převážně jen ve větších vesnicích a městech a byly závislé na písemných instrumentacích skladeb. Ve vesnickém prostředí se tato "pančká muzika", s výjimkou klenečských "Marušáků" ("Maršíků") a trhanovské kapely vedené houslistou Karlem Echnereem z Újezda, příliš neuchytila.

Po 1. světové válce zůstala na Chodsku jen jedna, tzv. Kobesova dudácká muzika, složená převážně ze starších hudebníků. Na přilehlém Staňovsku nevýrazně působila Štenglova dudácká muzika. Ojediněle muzicírovalo v několika malých obcích Domažlicka pár starých dudáků a houslistů pro obveselování hospodských "štam-gastů". Po vzniku "Sdružení chodského národopisu" v roce 1926 začala působit Svačinova dudácká muzika a v roce 1932 se přidala další, kterou založil dudák Jiří Kajer. Ten uvedl do dudácké muziky dva zdatné, z Chodovské dechovky sehrauté klarinetisty, bratry Frišholce, kteří "obohatili" repertoár této kapely o dechovkové polky a zejména tříčtvrteční lendlery, jež byly do té doby doménou dechových "sedmiček". Ty je hojně přejímaly již řadu let od bavorských muzik. Vedle bratrů Frišholců takto ne-

blaze ovlivnili hudební folklor i další dechovkářští klarinetisté, kteří hrávali se Svačinovci. Obě jmenované muziky však hrávaly jen příležitostně na oslavných akcích.

Je tedy určitým paradoxem, že k jakémusi ovlivňování chodské lidové instrumentální hudby ze strany Bavorska dochází až v době, kdy již byla odkazem minulosti. A ještě větší kuriozitou je, že se to stalo prostřednictvím dechové hudby, která byla po muzikách dudáckých až následujícím vývojovým článkem užitékové hudby v domažlickém regionu.

Pečlivým studiem osmi dílů Jindřichova *Chodského zpěvníku* a dostupných zpěvníků z hornofalcké oblasti (rozborem a srovnáním forem a nápěvů) lze stanovit, že ze 1155 nápěvů českých lidových písní, publikovaných v *Chodském zpěvníku*, jich má původ v sousedním Bavorsku nejvýše dvacet pět. Nelze tedy rozjímat o nějakém rozsáhlém ovlivňování a prolínání lidových písní obou oblastí v druhé polovině 19. a ve 20. století. O něco více se vlivy projevují u instrumentální hudby, nepatrně v tanečních projevech. K určitému vzájemnému ovlivňování jistě přispěli občasnými kontakty i harmonikářiheligonkáři, jejichž počet se od devadesátých 19. století na obou stranách značně rozhojnil.

Případné další studium jistě ještě více ozřejmí nejen hudební souvislosti mezi sousedy v minulosti, ale i v současnosti.

Prameny:

- J. Brunner: 43 *altbayerische Tänze aus Cham und Umgebung*.
J. Jindřich: *Chodský zpěvník I-IX*. I-VII. díl Kdyně 1926-1930; VIII. díl Praha 1955; IX. díl pouze rukopis uložený v Muzeu Chodska v Domažlicích.
50 Jahre Volksmusik im Bayerischen Rundfunk (1928-1978). 3 LP. Bayerischer Rundfunk [b.d.].

Literatura:

- A. Modr: *Hudební nástroje*. Praha 1954.
K. B. Jiráček: *Nauka o hudebních formách*. Praha 1946.

- G. Černušák: *Dějiny evropské hudby*. Praha 1972.
J. Kramář: *Česká lidová kultura ve vztahu k lidové kultuře německé na území Čech*. In: *Etnické procesy 1*. Praha 1977, s.9-21.
A. Eichenseer: *Volkslieder aus dem Oberpfalz*. Regensburg 1979.
Malá encyklopedie hudby. Praha 1983.
V. Baier: *Lidová muzika dudácká na Domažlicku*. In: *Muzejní sborník*. Vydalo Muzeum Chodska v Domažlicích 1991, s. 51-59.
J. Režný: *Středoevropská dudácká zóna*. Český lid 79, 1992, s. 37-46.
týž: *Po stopách dudáků na Chebsku*. Cheb 1992, s. 13-20.
Československý hudební slovník. Praha 1993.

K NAJSTARŠIM PRAMEŇOM ĽUDOVEJ INŠTRUMENTÁLNEJ HUDBY NA ZÁHORÍ

Peter Michalovič

Pri skúmaní ľudovej nástrojovej hudby určitého regiónu - v našom prípade najzápadnejšieho slovenského regiónu Záhorie - sa nedajú obísť vzácné, čo do počtu síce sporé, historické pramene, často len okrajovo súvisiace s tradičnou ľudovou kultúrou. Sú však nesmierne dôležité, ak chceme ľudovú hudbu a jej ekológiu v širšom slova zmysle skúmať v historických súvislostiach. Zmienim sa o niekoľkých historických prameňoch, ktoré výrazne pomohli bližšie definovať a špecifikovať ľudovú nástrojovú hudbu záhorskeho regiónu.

V úvode treba ešte pripomenúť, že záhorský región má v postavení slovenskej ľudovej kultúry určité špecifiká, zapríčinené najmä jeho geografickou polohou. Susedí priamo s výraznými charakteristickými, východomo-ravskými regiónmi Horňáckom, Dolňáckom, Podlužím a tiež s rakúskym územím. Otvorenosť a prístupnosť záhorskeho regiónu zo západu spôsobilo relatívne rýchle preberanie a prispôbovanie nových hudobno-kultúrnych fenoménov na tomto území. Preto sa na Záhorí stretneme s tak pestrú mozaikou ľudového hudobného umenia. Máloktorá štýlová vrstva, resp. forma nemala dlhšie trvanie, pretože bola vzápätí nahradená inou.

Čím viac smerom do minulosti chceme charakterizovať fenomén ľudovej hudby, tým náš "záber" bude širší, a to v tom zmysle, že napr. treba využiť historické informácie z oblasti sakrálnej hudby a pod. Dôležitým a nenahraditeľným zdrojom sú zachované kanonické vizitácie z farských kostolov, z ktorých sa dozvedáme mená hudobníkov, spevákov a ich odmeny. V Skalici, hudobnom stredisku Záhoria, sú z kanonických vizitácií farského kostola známi na začiatku klasicizmu regenschori, huslista a skladateľ Martin Gučík (†1770), organista Ján Bureš, huslista Ján Remetaz, speváci Imrich Etej a Ignác Bil a trubači Václav Zeman a Ján Ruber (Múdra, D., 1996, s. 105). Tieto orchestre boli príležitostne, najmä vo vianočnom období pri najvýznamnejších cirkevných sviatkoch dopĺňané o ľudových hudobníkov a spevákov. Tí mali podľa svojich daností a schopností svoje úlohy. Napríklad starý otec dr. Pavla Blahu, skalického lekára, predstaviteľa hlasistického hnutia a prastarý otec dr. Janka Blahu, operného speváka a zberateľa ľudových piesní, Jura Blaho mal prezývku Judáš, podľa sólového partu postavy, ktorý v pašiách pravidelne interpretoval. Chrámové orchestre a zbory účinkovali ešte do medzivojnového obdobia, v Skalici v rokoch 1926-1928

bol 13-členný orchester v obsadení: 5 huslí, violončelo, kontrabas, flauta, klarinet, trúbka, krídlovka, lesný roh, tympány a 18 speváčok a spevákov. V súčasnosti sa ich tradícia obnovuje.

V stredovekých prameňoch o hudobnej kultúre sa dozvedáme o trubačoch a pištcoch. Kňaz Dr. Matej Hések (1889 Kúty - 1973 Skalica) uvádza vo svojom rozsiahlom rukopise o dejinách Kútov aj tieto údaje z matriky narodených z roku 1663: v roku 1654. 28. dec. bol pochovaný Juraj Horzinka pišťalista (Liripiparius) kedysi cisársky vojak, obyvateľ bročanský (t.z. z obce Brodské),

Iniciála J s gajdošom, ktorý má pravdepodobne "hrubé" gajdy, teda dvojhlasné, patrí medzi najvydarenejšie kresby Adama Strezenického. Jednoduchá kresba zachytáva gajdoša s nafukovacím mechom pod pažou. Senický kancionál z roku 1692.

224

O ojedinelom notovom zápise hry ľudového nástrojového zoskupenia gajdy a dvoje husle zo slovensky osídlenej dolnorakúskej obce Ranšpurk (Rabensburg) z roku 1819 a tiež o zápise sólovej husľovej hry písal podrobne Karel Vetterl v Národopisných aktualitách (Vetterl, K., 1972).

Ďalším veľmi významným, často aj jediným dokumentom o nástrojových zoskupeniach a ich rôznych premenách je dobová fotografia. V oddelení Dejiny hudobnej kultúry v Záhorskom múzeu v Skalici sa podarilo archivovať doposiaľ do 200 fotografií, ktoré do značnej miery doplnili doterajší výskum a poznatky z oblasti ľudovej nástrojovej hudby na Záhori. Gajdy v dvoch naj-

rozšírenejších konštrukčných typoch - dvojhlasné a trojhlasné - sa vyskytovali v takmer 1/3 všetkých záhorských obcí (t. j. 30 obcí, samozrejme že sa predpokladá ešte väčší počet), čo počtom prevyšuje výsledky uverejnené napr. v Etnografickom atlase Slovenska v roku 1990. Konkrétne mená jedných z posledných gajdošov sú napr. Jan Levársky - Šutkár z Levár, Pavel Tochta a Štefan Handlák z Kútov, Venda Kopunič - Fajták zo Sekúľ, Štefan Galba, Marcin Galba a Jozef Pekara zo Selošnice, Múčka zo Sobotišťa, Pirák od Unína, Starý Jastrab z Jablonice, Ján Brída a Juriga z Gbelov. Podobným spôsobom, teda získaním informácií najmä cez dobové fotografie, sa doplnil výskum pôsobenia sláčiko-

Jednoduché svadobné zoskupenie heligónka a bubon, rozšírené a obľúbené najmä na juhu Záhori. Láb 1925.

vých a zmiešaných sláčikovo - dychových ľudových hudieb. Ešte pred 1. svetovou vojnou znala takáto muzika v 35 záhorských obciach. Najznámejšie sláčikové hudby boli v Moravskom Sv. Jáne - muzika Janka Šveca Šidru, v Borskom Mikuláši - malé sláčikové obsadenie, kvarteto, ku ktorému v roku 1907 pribudol cimbal, v Borskom Jure - hudba Marka Radiča, kde hral vynikajúci cimbalista, brat primáša Rudo Radič, v Mokrom Háji - kde bola veľká kapela v obsadení: 3 husle, kontrabas, klarinet, trúbka, tuba, v Čáčove, Sobotišti, Rohožníku, Kunove, Kútoch. Azda najviac fotografií dokumentuje značné rozšírenie a obľubu heligónky, ktorá ovládla najmä v povojnových rokoch všetky svadby a zábavy. Neskôr bola na-

hrádzaná flexibilnejšou chromatickou harmonikou a spájala sa s ďalšími aerofónmi, najčastejšie so saxofónmi, ale aj trúbkou, trombónom a samozrejme s bubnom. Zaujímavé jednoduché nástrojové spojenie heligónka a bubon bolo obľúbené na južnom Záhori (Jabloňové, Lozorno, Láb), na severovýchode, poznačenom susednou kopaničiarskou oblasťou sa spájala heligónka s klarinetom a husľami, alebo s trúbkou (Podbranč, Turá Lúka). Najpočetnejším zoskupením ľudovej hudobnej tradície sú dychové hudby, tiež rekonštruovateľné najmä pomocou fotografií. Na Záhori vznikali prvé dychové súbory v poslednej štvrtine minulého storočia (Zohor, Gbely, Skalica, neskôr Štefanov, Unín, Letničie, Vajnory, Brod-

Veľké obsadenie dychovej hudby. Štefanov 1928.

ské) v začiatkoch organizované často hasičskými zbor-
mi, tak ako to dokazujú např. *Stanowy hudobnej bandy
dobrowolného hasičského spolku w Skalici z roku 1889*.

Literatúra:

- Benža, M.: *Čo vedel Pán Korabinský o Záhorí*. In: Historické pod-
mienky formovania sa regionálnej kultúry. Zborník. Malacky 1994.
Hések, M.: *Kúty, archeologický, historický, etnografický obraz až do
r. 1918*. Rukopis. Archív Záhorského múzea v Skalici.
Michalovič, P.: *Rukopisný Senický kancionál - významná hudobnoiko-
nografická pamiatka*. In: Pamiatky a múzeá, 2. Bratislava 1997,
s. 32-33.

V príspevku som chcel pripomenúť niektoré prame-
ne, ktoré rôznym spôsobom a rôznou mierou objektivne-
ho poznania dokumentujú, prípadne len dopĺňajú naše
poznatky o ľudovej nástrojovej hudbe na Záhorí.

Múdra, D.: *Hudobný klasicizmus na Slovensku v dobových dokumen-
toch*. Bratislava 1996.

Skalica v minulosti a dnes. Zost. J. Buchta, J. Sloboda, Z. Viestová.
Bratislava 1968.

Vetterl, K.: *Písne a tance Slovákov z Ranšpurku pred 150 lety*. Náro-
pisné aktuality 9, 1972, s. 271-285.

Habánska sláčiková kapela s cimbalom. Veľké Leváre, asi rok 1930.

PÍSEŇ JAKO ŽIVÝ ÚTVAR. K ZÁPISŮM MELODIE A HUDECKÉ HRY STRÁŽNICKÉ PÍSNĚ VLADIMÍRA ÚLEHLY (4)

Jan Trojan

Počínaje ukázkou č. 6 ve třetí části našeho článku o zápisech melodie a hudecká hry Vladimíra Úlehly jsme mohli nahlédnout do upravovatelské praxe velkého hudebního folkloristy, související s jeho Moravským tanečním a pěveckým sborem. Úlehla tu vystupuje jako upravovatel i pianista zároveň. Klavír nahrazuje hudeckou kapelu nebo doprovod cimbálu. Ve čtvrté, závěrečné části ještě poznáme písně s doprovodem cimbálu i hudeckého souboru. Nejprve ale ještě několik písní s doprovodem klavíru. Již v předchozí části článku jsme mohli sledovat Úlehlovu zálibu v lyrických písních a baladách, jež jsou pro strážnickou píseň příznačné.

Píseň *Vím já jeden hájiček* je variantou rozšířené balady *Letěl sokol a letěl*. V úpravě je rozdělena mezi mužský hlas v 1. sloce a ženský hlas ve 2. a 3. sloce, přičemž ženský hlas zpívá o něco změněnou variantu o kvartu výš. V cimbálově znějícím klavírním doprovodu V. Úlehly zaujme v 1. sloce ve druhém taktu dórské *fis*, v předposledním taktu těžký průtah *c*² nad dominantou, znějící jako anticipace závěrečné tóniky.¹

Trvá 20 "

Em Am D Am G Dm

Vím já je - den há - jí - ček, v tom há - jí - čku do - me - ček,

Dm 3 Am Dm Am 3 E Am

v tom do - me - čku dě - ve - čka cho - va - la so - ko - li - čka. *attaca*

Am G Dm Am

Se - dm let ho cho - va - la, se - dm let ho cho - va - la, Leť so - ko - le na po - le, na - li - vaj sa do vů - le,

1. Dm E 2. Dm Dm H E

na os - mý ho pus - ti - la. na - pa - paj sa kú - ko - le.

Naši pozornost vzbudí opět balada *Putovali hudeci*, také tentokrát upravená na znění o více slokách, avšak v tomto případě se dvěma nápevnými změnami. Prvé dvě sloky zpívá mužský hlas s rytmicky zjednodušeným nápěvem č. 80/1 b z Úlehlovy *Živé písně*. Po nich zjevně následoval nějaký spojovací text, a dále zazní třetí sloka jako sólo ženského hlasu s melodií ze Sušilovy sbírky (č. 306, z Branek u Valašského Meziříčí) a bezprostředně po ní následuje závěrečná sloka s novým nápěvem. Oba tyto nápěvy jsou pozoruhodné; valašská melodie ze Sušila je těžko tonálně definovatelná, a přece ji sběratel zaznamenal intervalově přesně. Charakteristická třítónová figura v závěru (*dis*², *a*¹, *h*¹) náleží ke znakům starobylosti východomoravské písně. Připomeňme ještě, že Úlehla ve svém klavírním doprovodu této 3. sloky vyšel ze Sušilova zápisu, jak prozrazuje již první akord. V závěru 4. sloky se objeví v doprovodu frygická kadence (*d*, *E*).²

Trvá 24 "

D G G D G

Pu - to - va - li hud - ci, ej, tré švar - ní miá - den - ci,

D C G G D C D G

pu - to va - li po - lem, ej, roz - mlú - va - li spo - lem.

D D C⁰ C G

U - hled - li tam dre - vo, ej, dre - vo ja - vo - ro - vé,

D D C⁰ C G G D C D G

na hus - lič - ky dob - ré, ej, na hus - lič - ky dob - ré.

Trvá 22 "

A A D Em H

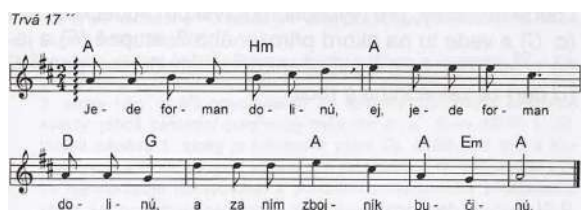
Ne - rú - bej - te, hud - ci, ne - rú - bej - te, hud - ci,

H Em H Am H

tré švar - ní miá - den - ci.

Naposledy se objevuje v kolekci snímků úprav V. Úlehly v podobě o dvou různých slokách balada *Jede forman dolín*. Nejprve se na něj odkazuje v tzv. Rackově rukopisu z konce 15. století, což sděluje Otakar Hostinský ve svých *36 nápěvech světských písní českého lidu z XVI. století*. Po pauze je uvedena rytmicky nepatrně změněná varianta ze Sušilovy sbírky (č. 227). Obě sloky jsou nápěvně blízké a mají společný modální závěr, který interpretuje Úlehla mixolydicky (V, I = e, A). Vzhledem ke starobylosti nápěvu se tentokrát upravovatel vzdává cimbálového členitého doprovodu a omezuje se jen na strohé akordy.³

Přicházíme ke skupině svatebních písní, jež V. Úlehla doprovází na rozhlasovém snímku průvodním textem. Nápěvy zaznívají nyní v ženském nebo mužském sboru s doprovodem cimbálu, nebo hudecké muziky. Na cimbál hraje podle poznámky na rozhlasovém křestním listu snad Antoš Frolka, připojují se i housle (v písni Vy-

dala máti...). Jak je to ale nyní s úpravami, můžeme je zařazovat do tvůrčí dílny Úlehlovy? Nezdá se nám produktivní příliš po tom pátrat; i tyto úpravy vykazují obdobné rysy jako předchozí, u nichž není o Úlehlově autorství pochyb. Jsou snad jednodušší než např. předchozí cimbálové písně, ale lze si věc představit asi tak, že se Úlehla natolik vcítil do prostředí strážnické písněové kultury, že se s ní téměř ztotožnil.

Výrazný nápěv balady *Vydala máti, vydala céru* upoutá dórským charakterem, v doprovodu důsledně od počátku do konce udržovaným. První sloku zpívá muž sólo s cimbálem, ve druhé zazní ženský sbor s připojením houslí a v dalších slokách celé muziky.⁴

Bezprostředně na poslední sloku naváže v tomto svatebním pásmu píseň *Už sa ty talérky sbírajú*, kterou 5.2.1942 zpívala Úlehlovi proslulá zpěvačka Maryška Procházková jako obřadní píseň (*Dyž sa čepí*). Zpívá ji mužský sbor s muzikou, v níž vystupuje na počátku do popředí cimbál.

"Ženich zanotí starou snubní píseň *Zazpívej, slavíčku* a při jejím doprovodu tančí s nevěstou první tanec v kole družek a mládenců". Takto uvádí V. Úlehla píseň, s níž jsme se již seznámili v našem příspěvku. Zbývají ještě tři písně, které v pásmu zpívá sbor mužů. Jsou součástí svatebního veselí. Po tanci "funt" (*Moravská šenkýřka*) zazní píseň *Dycky sem si vybírala*, kterou nacházíme ve 2. díle Poláčekových *Slováckých písniček* jako skočnou z Dolňácka (č. 41). V doprovodu nápěvu lze sledovat jako na školském příkladu dvojí význam zvýšeného 4. stupně v dur (*cis*). Ve 3. taktu má jen melodický význam, jako střídavý tón, kdežto v 5. a 6. taktu je součástí hudecké funkce L1, lydické a tato funkce je tím výraznější, objevuje-li se - jako v tomto případě - v kadenci, v taktech 5-7. Vyjádřeno funkčně jde o sled L1/L1, dominanta/tónika, v akordických značkách A/AD/G. Jestliže se důsledkem aplikace této L-funkce uvedené takty jako by rozjasnily, po repetici nápěv v doprovodu ztemní použitím mollové subdominanty (c). Setkali jsme se s ní již několikrát jako s oblíbeným Úlehlovým výrazovým prostředkem. Píseň se však znovu rozjasní v závěrečném trojtakti, na jehož počátku zazní na vrcholu melodie velká tercie (e). Zmínkou trojtakti se dostáváme k metrickému členění písně, ne zcela všednímu, 2+2,3 :// 2+2,3.⁶

Trvá 34 "

Rovněž další píseň *Hory, hory, horičky*, se nachází ve 2. díle *Slováckých písniček* jako dolňácká skočná (č. 74), a po volné části následuje také rychlá taneční část. Melodický obrys tentokrát prozrazuje zřetelně možnosti doprovodu. Tón es^2 v 1. taktu je součástí Úlehlovy oblíbené mollové subdominanty ze základní tóniny G dur (= akord c, es, g). Kromě tohoto snížení 6. stupně se

objeví v nápěvu ještě snížený 7. stupeň (f v taktu po repetici) a snížený 3. stupeň (*hes* v následujících dvou taktech). Všechny tři jmenované alterované tóny se vyskytnou v písni také ve své původní podobě, takže bychom mohli nápěv sestavit do stupnice g, a, hes-h, c, d, es-e, f-fis. V důsledku tohoto půvabného kolísání tří stupňů se může píseň v doprovodu vykápat nejen už zmíněnou mollovou subdominantou (c), ale také svébytným postupem tóniky (G), durové subdominanty (C), akordem na sníženém 7. stupni (F), čemuž říkáme funkce M¹ a na sníženém 3. stupni (B), totožném s hudeckou funkcí - dosti vzácnou - M³ (= akord hes, d, f). V důsledku tohoto postupu se octne melodie v závěru na moll stejnojmenné (g) ze základní tóniny G dur.⁷

Trvá 24 "

Píseň *Létala laštovénka, létala* se nachází v první sbírce F. Bartoše (č. 136) mezi táhlými z Břeclavska. Ve svatebním pásmu se objevuje jako taneční, s volnou zpěvní a rychlou nástrojovou částí. V doprovodu si všimneme sledu mollové a durové subdominanty, který je charakteristický pro východomoravskou hudeckou hru (c, C) a vede tu na akord přirozeného 7. stupně (F) a jeho prostřednictvím k vybočení do tóniny durové paralely (B dur) ze základního g moll.⁸

Trvá 21 "

I po letech, z technicky nedokonalých záznamů, znějí úpravy strážnických písní z pera Vladimíra Úlehly svěže a neotřele. Ve své době konal znalec a sběratel Úlehla vskutku průkopnickou práci, v níž spojoval zánícení hudebníka se zkušenostmi folkloristy. Znamenitým způsobem pojil ve své osobě teoretika s praktikem. Na jednom snímku je zachycena jeho klavírní improvizace. Je zřejmé, že Úlehla byl obeznán i se soudobou umě-

leckou tvorbou. Jeho improvizace prozrazuje zvládnutí impresionistické harmonie. Právě tak pronikl do ovzduší hudeckých kapel, jejichž tradici v jeho době počínaly rozvíjet folklorní soubory.

I ve fragmentární podobě, v níž se dochovaly snímky úprav lidových písní v Úlehlově zpracování, jsou významným dokumentem záslužné činnosti tohoto mnohostranného vědce, folkloristy a znamenitého hudebníka.

Poznámky:

1. Píseň *Vím já jeden hájček* náleží do skupiny *Letěl sokol a letěl*.

Z pěti znění, jež uvádí Úlehla v *Živé písní* (dále je ŽP) pod č. 100/1-2, je nápěvu na snímku nejbližší první variant (s. 396). Za povšimnutí stojí v 1. sloce první dvoutaktí, vyplněné lomeným útvarem jakési septimové tetratoniky h^1-e^1 , a^1-d^2 a tento archaický model se opakuje v taktích 4-5 o kvartu výš e^2-a^1 , d^2-g^2 . Ve 2. sloce nás zaujme závěr, tvořený melodicky archaickým útvarem lomené kvintové tritoniky a^1-h^1 , e^1 , harmonicky vyložitelný jako spoj druhé (durové) dominanty (= akord H) a dominanty (= akord E). Spolu s předcházejícím taktlem tvoří závěrečné trojtaktí charakteristickou kadenci moll-subdominanta (= akord *d moll*), druhá dominanty a dominanty, s příčností mezi f^2 v nápěvu a *fis* v doprovodu (v předposledním taktu). O archaických melodických útvarech v moravské lidové písní viz J. Trojan: *Moravská lidová píseň*. Praha 1980, s. 37 ad. (dále jen MLP). Půvabná varianta komentované písně se nachází v Polákových *Slováckých písničkách I*, č. 118a - *Letěl sokol, zaletěl*.

2. Bohatství variant balady *Putovali hudci* sděluje V Úlehla v ŽP v kapitole Písněvé příbuzenstvo, s. 734. Třítónovou figuru v závěru 3. sloky (dis^2, a^1, h^1) považujeme za lomený tvar *terna zvětšené kvarty*, jehož základní poloha by byla dis^2, h^1, a^1 . Srov. MLP, s. 38. Incipit nápěvu 1. sloky je totožný s písní *Oj, letěla bílá hus* z Ku-bešových a Poláškových *Valašských písniček I*, č. 120. Další sloku harmonizuje upravovatel s použitím zmenšeného septakordu, který se považuje za prvek novouherského slohu (srov. MLP, s. 59). Nerozvádí však tento akord jak bychom očekávali, v roli mimotonální dominanty do kvintakordu 6. stupně ($dis-fis-a-c$, $e-g-h$), ale klamným závěrem do subdominanty (C). 2. sloka písně, jež je shodná s 1. slokou nejbližší nápěvu z ŽP č. 80/1b, v rytmicky zjednodušené podobě, je opatřena tedy tímto doprovodem: D/DCdim/ C,G/G/G, CG/D/a, Cdim/C/G/G,D/C/D/G. Úlehla píše v ŽP na s. 184 o hudecké tradici ve Strážnici: *Nikdy se mezi akordy strážnických neobjevily zmenšené akordy* (=septakordy), *pro cikánskou* (= novouherskou) *hudbu tak příznačné*. V nové době se objevuje zmenšený septakord v hudeckých muzikách jihovýchod-

ní Moravy (viz D. Holý: *Hudební umění* v knize *Horňácko*. Red. V. Frolec, D. Holý a R. Jeřábek. Brno 1966, s. 381). Soubory zakládající se na hudecké tradici však tohoto útvaru používají stříd-mě i v novouherských písních. Srov. *Zpěvník Olšavy* (Praha 1982) v písní č. 83 - *Pri trenčanskej skale*.

3. Balada *Stuoj, formánku, nehýbaj* je otištěna v knize O. Hostinského 36 *nápěvů světských písní českého lidu z XVI. století* (Praha 1892) pod č. 31. Nové vydání pořídil J. Markl (Praha 1957). Tato světská píseň se uchovala jen s nápěvem a incipitem textu v kancionálech, počínaje *Kancionálem Šamotulským* (1561). Archaič-nost nápěvu prozrazuje již jeho rozsah hexachordu g,a,h,cis,d,e .
4. Bohatství nápěvných variant balady *Vydala máti, vydala céru* prozrazuje již pět melodií ze Strážnice, jež uvádí Úlehla v ŽP pod č. 230, podrobněji pak soupis na s. 758 téže knihy.
5. K písní *Už sa ty talěrky sbírajú* uvádí V. Úlehla v ŽP tři nápěvné va-rianty č. 214. Nápěv na snímku má lydicí ráz, v doprovodu se ta-ké objeví lydicí funkce L^1 (= akord A), která však je tu vyložitelná termínem klasické harmonie - durová druhá dominanty, neboť ne-nastupuje po tónice (G). Zvýšená kvarta v taktích 9-10 má jen melodický význam.
6. Přítomnost dvou tak kontrastních akordů na malé ploše písně o ně-kolika taktích - jako je mollová subdominanta $c-es-g$ a durová do-minanta (= funkce L^1) $a-cis-e$ dodává doprovodu žádoucího vzru-chu.
7. Nápěv písně *Hory, hory, horičky* náleží kolísáním 3., 4. a 7. stupně v durovém rámci ke skupině zvláště pozoruhodných moravských lidových písní; pohybuje se v rozsahu desetistupňové řady. Srov. MLP, s. 181 ad. O hudecké funkci M^3 viz tamtéž, s. 133.
8. Nápěv písně *Ej, létala laštovénka, létala ze sbírky* F. Bartoše *Nové národní písně moravské* (Brno 1882), č. 136 je bohatší variantou. Úlehla uvádí v ŽP pod č. 54 pět variant, z nichž žádná není to-žná se zněním na snímku. Ve 3. taktu se nachází archaický ú-tvar lomené kvintové tritoniky c^2, d^2, g^1 , který se obvykle harmonicky interpretuje jako sled dominanty a tóniky, v tomto případě akordy D,g .

Úkolem tohoto článku nebylo srovnávat Úlehlovy úpravy s úpravami, jaké se dnes objevují ve folklorních souborech. Jak Úlehla, tak současní upravovatelé lidové písně vycházejí z hudecké tradice, takže základ zůstává stejný. Jen několika zmínkami chceme poukázat na změny, jež nastávaly již od padesátých let. Nahlédnutím do knížky V. Klusáka *Slovácké písně s hudeckých doprovodem* (Praha 1952) zjišťujeme hned na prvních stránkách, že autor používá dominantního septakordu všude tam, kde Úlehla v duchu hudecké hry zůstává na dominantním kvintakordu. Konkrétně v první písni *Okolo Hradiště* na s. 14 ve 3. taktu (6/8) sled *a, E⁷, a* by zněl u Úlehly *a, E, a*. V téže písni na závěr sled zmenšeného septakordu a tóniky prozrazuje novouherský vliv. I tento zmenšený septakord se vyskytuje v novouherských úpravách častěji. Jeví-li se nám novouherský vliv, který se projevuje nejen v harmonice, ale také ve hře, např. v bohatě členitém cimbálovém partu, jako vpád novější písňové vrstvy, tak na druhé straně se folklorní soubory vracejí do minulosti častějším užíváním modálních spo-
jů. Ale to by byl námět na samostatnou studii.

Nakonec ještě poznámka k přepisu nápěvů. Vystávají zde dva navzájem související problémy - technický a obsahový. Zvukové záznamy, přetočené z fólií asi půl století starých, nejsou vždy zcela srozumitelné, zejména po stránce doprovodu - harmoniky. Pro autora této studie, který se pokusil samostatně o přepis melodií, jako pro teoretika bez hudebné folkloristické praxe bylo obtížné zejména zachycení rytmu. Někde se mohl opřít o zápisy samotného V. Úlehly, které konfrontoval se zvukovými snímky. Pro vyznačení doprovodu používá autor harmonických značek, v nichž rozlišuje durový a mollový kvintakord velkým a malým písmenem (C,c). V místech, kde doprovod vybočuje z mezí kvintakordů nebo kde se objeví charakteristický dvojhlas, jsou noty vypsány obvyklým způsobem. Ležatý křížek x nad notou znamená melodický tón, např. průtah. Autor používá v komentáři doprovodů terminologii, o níž se lze podrobněji dočíst v jeho knize *Moravská lidová píseň. Harmonika, melodi-
ka* (Praha 1980).

Fotografický záznam všedního i svátečního dne - Šafov

Miloš Uhlíř (1961) je fotograf. Narodil se ve Znojmě, vyučil se a absolvoval Institut tvůrčí fotografie při Slezské univerzitě v Opavě. Rok působil jako fotograf Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně, poté si zvolil, s vědomím všech nebezpečí, svobodné povolání. Věnuje se užité a reklamní fotografii, svůj hlavní zájem však směřuje na fotografii módy.

Institut tvůrčí fotografie zakončil diplomovou prací pod vedením Jindřicha Štreita. Její zadání znělo dokument o životě obce. Volba byla pro diplomanta jednoduchá - v Šafově prožil své dětství, dosud zde žije jeho otec, a tak citové vazby k tomuto místu ještě zcela nepřetrhal. Vzniklý soubor fotografií je samozřejmě ovlivněn vedoucím diplomové práce, ale je i svébytným svědectvím o Šafově a jeho obyvatelích v roce 1995.

Šafov je obec v okrese Znojmo. V roce 1935 zde žilo 722 obyvatel v národnostním složení německém (651), českém (144) a židovském (97). Tzv. konečné řešení židovské otázky a odsun Němců obec téměř vylidnily. Do prázdných opuštěných domů se nastěhovaly sociálně slabší rodiny, převážně z Kopanic na moravsko-slovenském pomezí. Nově příchozí sice získali bydlení a zaměstnání, zároveň se však ocitli v tzv. nárazníkové zóně v pohraničním pásmu, kde si na spuštěnou železnou oponu mohli doslova sáhnout: do obce byl možný vstup pouze na zvláštní povolení, což komplikovalo a v podstatě zpřetrhalo rodinné a přátelské kontakty, přímo v obci byla umístěna jednotka pohraniční stráže a kotce s dobře vycvičenými psy nedaly zapomenout, kde jste se to ocitli. V obci se téměř neinvestovalo do údržby komunálních prostor či stávajících veřejných budov. Jedno pohostinství Jednota, jeden obchod Jednota, místní národní výbor, jednotné zemědělské družstvo (není nutné tyto termíny už vysvětlit?) - to vše stejně vzalo za své s nápadem centralizovat život na venkově do střediskových obcí. Obyvatel Šafova ubývalo, byli čím dál víc izolováni a svému životnímu prostoru říkali Zajordání.

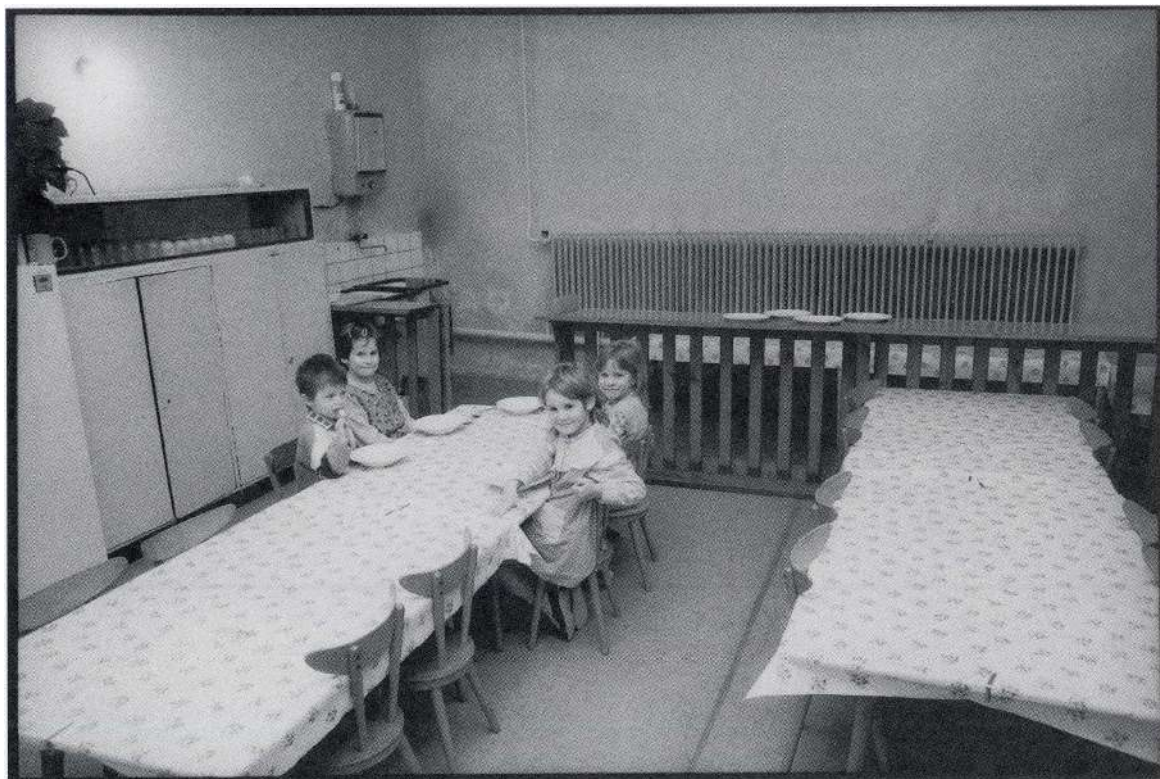
Ale: všude žijí lidé. A přizpůsobivost vnějším podmínkám je jednou ze základních lidských vlastností. Příslušníci pohraniční stráže vydatně pomáhali při stavbách v akcích Z, pořádali kulturní podniky pod názvem Dny pohraniční stráže, a tuhá kořínek prokázaly "od nepaměti" pořádané hody, kterým se jako všude, kde tradiční lidový oděv vymizel a byl nahrazen kostýmy z půjčoven, říkalo krojované.

Rok 1989 přinesl řadu změn i do Šafova. Ne všechny jsou kladné, ne všechny jsou kladně přijímány. Cestovat lze svobodně na obě strany hranice, ale autobusových linek je minimum. Soukromě lze podnikat v jakémkoli oboru, ale trh je velmi omezený. Za prací, za lékařem, za kulturou musíte dojíždět jinam. Pak je samozřejmě lepší tam "jinde" i bydlet. K dnešnímu dni čítá obec Šafov celých 177 duší, z toho je 95 občanů v produktivním věku, 41 dítě do 15 let a 41 důchodce. Řešení, jak zabránit dalšímu úbytku obyvatel, vidí všichni ve zřízení hraničního přechodu, který by obec z onoho Zajordání přivedl do normálního světa.

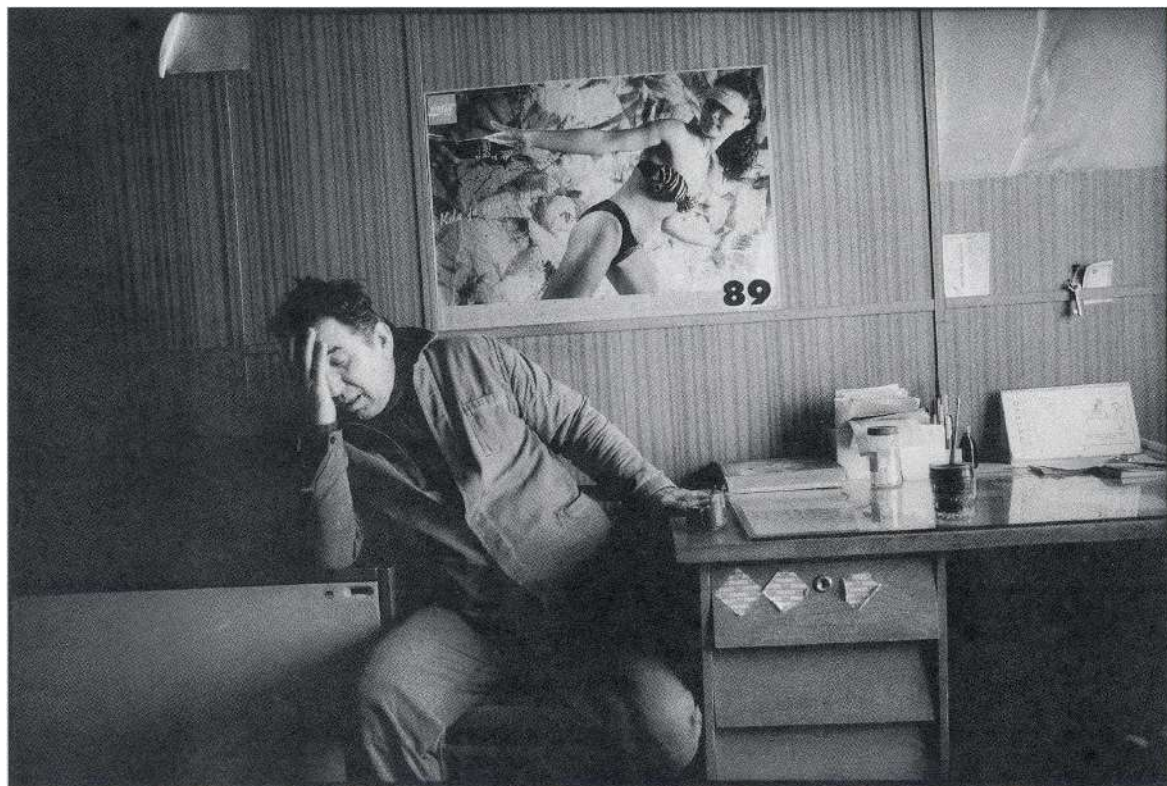
Helena Beránková

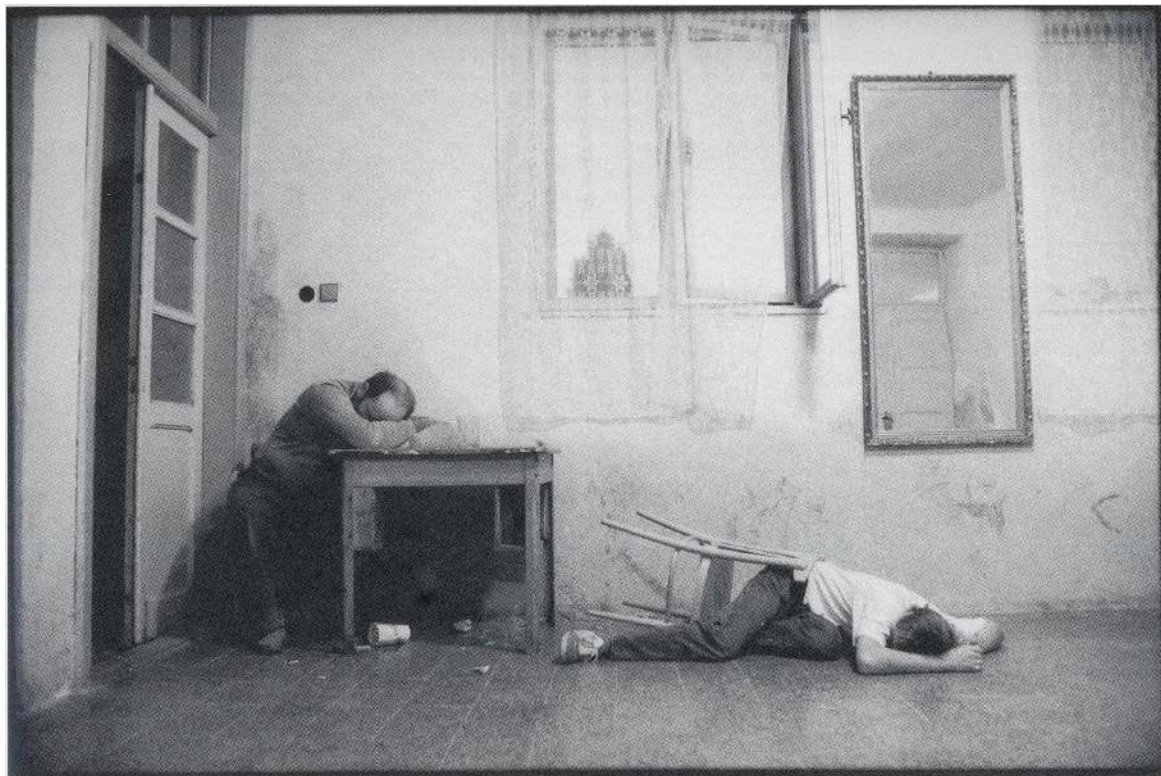

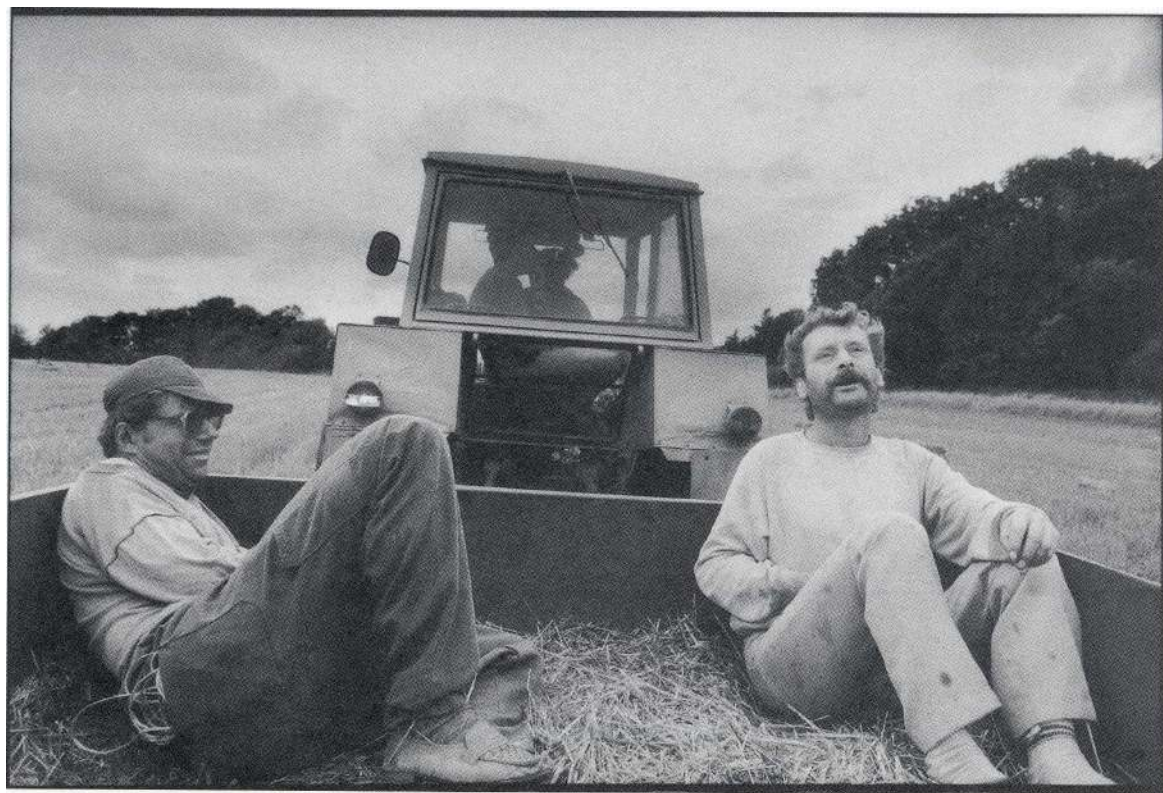

PROMĚNY TRADICE

K PAMÁTCE ZEMŘELÝCH

První listopadové dny jsou časem, kdy se zastavujeme v každodenním životním koloběhu, abychom si oživilí vzpomínku na své předky, uvědomili si kořeny a rozměr svého bytí a vyjádřili sounáležitost s hodnotami života, které předchozí generace posvětily svými skutky. Své pocity přitom projevujeme rituálními úkony a symboly, které mají tisíciletou tradici. Tato skutečnost svědčí o tom, že přes všechnu světonázorovou rozmanitost a racionalitu moderní doby jsou i pro současného člověka nepostradatelné společně sdílené projevy, manifestující vědomí solidarity živých a mrtvých. Při příležitosti letošního milénia křesťanské vize památeční oslavy zemřelých si proto alespoň ve stručnosti připomeňme základní významy obyčejů, konaných v tomto čase, a představy, z nichž vyrůstaly.

Není pochyb o tom, že výše uvedené svátky souvisejí s tradicemi křesťanského myšlení. Historické prameny však dokládají, že slavnosti, konané na počest zemřelých, existovaly již v předkřesťanské době a že souvisely s kultem předků. Jejich základem byla představa, že mrtví se zjevují na zemi v podobě duchů a duší, jejichž přízeň je třeba získávat oběťmi. Se slavnostmi pro zemřelé se setkáváme již v antickém světě při uctívání heroů, které přešlo na křesťanské mučedníky. Ve výročí jejich smrti se u křesťanů již v prvních staletích konaly na paměť poslední večeře a Kristovy smrti původně eucharistické hody lásky (tzv. agapy mrtvých), spojené s hostěním chudých. K jejich úpadku přispělo právě nemírné hodování, pitky a jiné výstřednosti, provázející pohřební hostiny na počest mučedníků.

Starověké představy se během věků mísily a převrstvovaly s křesťanskými představami a symboly, přičemž archaické hostění mrtvých se po celá staletí objevuje jako významná součást vzpomínkových slavností. U slovanských národů tyto slavnosti probíhaly ve více ter-

mínech v průběhu kalendářního roku, ve shodě s vírou, že duše zemřelých se přicházejí v určitých dnech po smrti nasytit a napojit. Vedle individuálních slavností se třikrát až čtyřikrát ročně opakovaly stálé výroční svátky věnované všem zemřelým. Největší z nich byly soustředěny k jamám období, kdy bylo třeba u mrtvých předků zabezpečit zdar nové úrody, a k podzimním svátkům, při nichž byly zemřelým vzdávány díky za sklizeň plodin. Průběh slavností se u jednotlivých národů lišil, jejich společným znakem však bylo obřadní hodování: po bohoslužbě v chrámu nebo na hřbitově rodiny přinášely svým zemřelým darem posvěcená jídla (kaši, chléb, maso, vejce, ovoce), která pak společně pojídaly na prostřených hrobech, popíjely medovinu, víno či kořalku, rozžihaly svíce, kladly květy, modlily se, nařikaly či zpívaly, vykuřovaly hroby nebo po nich kutálely červená vejce atd. Ke slavnosti náležela také bohatá hostina v domě. Písemné zprávy církevní a světské povahy svědčí o tom, jaký zápas sváděla

křesťanská církev s požíváním pokrmů, popíjením, hrami, tancem a podobnými činnostmi, konanými při těchto oslavách. V samých počátcích svého působení vystupovala dokonce i proti takovým projevům uctívání, které jsou dnes nedílnou součástí dušičkových svátků: zapovídala pálení svící na hrobech, aby nebyl rušen klid zemřelých, a odsuzovala i krášlení hrobů květinami (s výjimkou hrobů mučedníků), které pokládala za pohanský přežitek. Přinášení pokrmů a nápojů na hřbitovy a jejich konzumování na hrobech ve dnech zasvěcených zemřelým usilovala křesťanská církev překonat duchovnějšími způsoby - bohoslužbou, modlitbami, dobrými skutky. K uchování představ o účinnosti vzpomínkových hodokvasů na hrobech přispěla svým konzervatismem pravoslavná církev, která pojala do svého liturgického kalendáře tzv. zádušní soboty, konané před nebo po významných církevních svátcích, především v období velikonoc. U pravoslavných a řeckokatolických národů jižní a východní Evropy do-

Úprava hrobu. Hrčava, okres Jablunkov (1953)

PROMĚNY TRADICE

dnes uctívají památku zemřelých obřadním nošením pokrmů na hroby, jinde, např. ve Španělsku, Portugalsku, Nizozemí a Belgii, lidé ve výroční dušičkové dny pojidají obřadní jídla společně na náměstích nebo před kostely.

V našich zemích, jak je zřejmé ze starších pramenů, vymizelo hodování na hrobech již ve středověku, patrně pod vlivem západoevropských církevních poměrů. Dokládá to např. testament Tomáše Štítného z roku 1401, v němž ukládá svým synům, aby první, třetí, sedmý a třicátý den po jeho pohřbení a potom vždy ve výroční den úmrtí dali sloužit smuteční bohoslužbu a chudým dávali almužnu. Katolické církvi se podařilo soustředit vzpomínkové dny na oslavu zemřelých ke svátku Všech svatých (1.11.) a svátku Památky zesnulých, lidově Dušiček (2.11.). Svátek Všech svatých patří k nepohyblivým a zasvěceným svátkům v křesťanské liturgii. Vznikl v 7. století, je spjat se zasvěcením chrámu Panteon všem svatým mučedníkům a z původního termínu 13. května byl v 8. století přesunut na 1. listopad. Teprve v roce 1549 byl Tri-

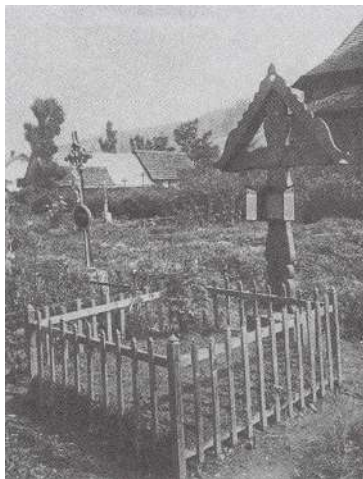
dentským koncilem vyhlášen jako centrální svátek, zasvěcený všem těm, kteří svými skutky dosáhli věčné blaženosti a k nimž se ostatní obrací s přímluvou o pomoc při hledání cest ke své spáse. V lidové tradici mělo výraznější odezvu až zavedení svátku Památky zesnulých, který vznikl z podnětu opata řádu sv. Benedikta Odilona z francouzského Clumu v roce 998, odkud pronikl do všech západních zemí. Aby pomohl žalostně úpícím a trápícím se duším v hoře Etně, určil mnich, *"aby se při památce všech sv. druhého dne památka všech lidí zmřelých činila, a mši sloužením, od živých pak za mrtvé své rodiče, přátele, ofěr almužen, nejvíce pak zemli rozdáváním, posty, vigiliemi a jistými k tomu zřízenými ceremoniemi duše z očištění vykupovaly."* Tento svátek, v církevním kalendáři označovaný jako nezasvěcený svátek všech věrných zemřelých, je svátkem těch, kteří mohou být za své hříchy vykoupeni z očištění. Od středověku je v tento den dovoleno kněžím sloužit tři bohoslužby, aby co nejvíce zesnulých dostalo příležitost k očištění.

V naší tradici se slavení památky zesnulých od středověku ustálilo do podoby, kterou západoevropskému křesťanskému okruhu vtiskla katolická církev, zdůrazňující především zádušní mši (rekviem), obětovanou za duše zemřelých. Obřadní jevy spojené s uctíváním zemřelých však byly v historii naší kultury vždy značně rezistentní vůči změnám, a tak v obyčejové tradici provázející dušičkové svátky můžeme až do 19. století sledovat stopy dávného kultu zemřelých předků.

Do popředí mezi nimi vystupuje rozdávání almužen žebračům, které patřilo po staletí k charakteristickým obyčejům tohoto období. Po celé západní Evropě bylo rozšířeno zhotovování, pojidání a rozdávání zvláštního pečiva (dušičkového chleba), jehož tradice souvisejí podle některých autorů s dávnými oběťmi na počest zemřelých předků. Vlivem křesťanství se rozdávání pečiva rozšířilo jako akt milosrdenství k núzným, jako projev úcty k nebožtíkům (ve staré češtině

označovalo slovo *nebožčik* původně ubožáka). V našich zemích se na Vše svaté pekly např. zkřížené tyčinky, nazývané *dušičky*, *kosti svatých*, *boží kosti*, bocháňky nebo housky *caletky*, *budáčky*, *puliny*, *všesvatové rohlíky*, *štrycley* aj. Pečivo se rozdávalo koledujícím dětem a žebračům nebo se nosilo do chudobinců. Žebraři byli v lidové tradici považováni za Boží posly, nadané schopností zprostředkovat styk mezi pozemským a nebeským světem, a jejich hoštění a obdarovávání je zavazovalo k povinnosti modlit se k Bohu za spasení duší zemřelých. Na Slovacku žebraři sedávali v chrámových síních s putny a pytli, do kterých jim hospodyně přinášely koledu za mrtvé, na Ivančicku a Oslavsku se chodily na Vše svaté modlit po domech za odměnu starší žebračky (*dušičkové babičky*), jinde byli tímto pečivem podělováni pastýři nebo čeled. Koledování na Vše svaté postupně přecházelo ze sociálně slabých vrstev na děti a jeho někdejší obřadní závaznost se přeměnila ve více méně zábavnou záležitost. Ve smíšených česko-německých oblastech jihozápadních Čech a jižní Moravy (zde zvláště v charvátských rodinách) se donedávna uchovalo obřadní koledování dětí na Vše svaté (*chození po rohlíkách*, *po koláčích*), běžné také v přilehlých katolických oblastech Slovenska, Rakouska a Německa.

Podle obecně rozšířeného přesvědčení opouštěly duše zemřelých v noci z 1. na 2. listopad svaté pole a přicházely domů. Ještě v meziválečném období se v této době vyzvánělo ke společným modlitbám, ke kterými si klekali všichni v domě včetně dětí. Tzv. *Svatvečer dušiček* 1. listopadu lidé trávili v kruhu rodiny společným vzpomínáním, provázeným modlitbami za své předky, kterým ponechávali na stole zbytky dušičkové večeře, zejména mléko a kaši. Ke zjištění stop přicházejících duší sypali na zem popel nebo mouku, na oknech nechávali rozsvícená světla a dlouho do noci topili v krbu nebo v peci, aby se duše mohly ohřát. Lampy, hořící v oknech, plnili v ten večer máslem nebo sádlem namísto

Náhrobní kříž. Velké Karlovice, okres Vsetín

PROMĚNY TRADICE

olejem, aby se ztišila žízeň duší v očistci a zmírnily jejich rány. Ze stejného důvodu v rodinách popíjeli studené mléko nebo se jim postříkávali. Podle lidové vry se v noci z 1. na 2. listopad scházely v kostele duše všech lidí, zemřelých v tom roce v místní farnosti. Kněz, pochovaný na tamním hřbitově, měl za ně sloužit půlnoční mši a kdo v takový okamžik vešel do kostela, toho nebožtíci roztrhali. Lze říci, že dušičkové svátky byly jakýmsi vyvrcholením soustavného vzpomínání předků v modlitbě, v rozhovorech, rčeních (např. přší-li ve svátek Dušiček, mrtví oplakávají své hříchy), pověrách (pod okap se nemají vylévat pomýje, neboť tam sídlí duše zemřelých, kdo rozváže suk na povříslu, osvobodí dušičku aj.) a různých úkonech při obřadních příležitostech během roku, při kterých si lidé připomínali vsudypřítomnost svých blízkých zemřelých a povinnost konat vše možné k jejich spáse.

Významnou součástí dušičkových svátků bylo rozsvěcování svící, jejichž plamen a světlo symbolizovaly očistu a ochranu zemřelých a v liturgickém smyslu také spojení s Bohem. Zapalování svíček v dušičkových svátcích bývalo v ten čas oblíbenou činností dětí. V meziválečném období kupovaly děti krejcarové svazečky desítek tenkých voskových sloupků pestrých barev, které pak zapalovaly na opuštěných hrobech. V Brně chodily děti navečer na Vše svaté po hřbitovech sbírat vosk z nedohořelých svíček, doma z něj hnětlí malé svíčky a ty pak zapalovaly na okně se zpěvem: *"Na dušičky vzpomínejme, z očistce jim pomáhejme! Budou na nás vzpomínat, až my budem umírat!"* Staří lidé, pokud nemohli v tyto dny na hřbitov, slavili památku zemřelých doma. V *Babičce* Boženy Němcové se např. dočteme, že spolu s dětmi každoročně večer na Vše svaté rozžihala na stole svíčky, vyslovujíc při každé jméno duše, které byla svíčka určena, a nakonec k nim přidávala několik svíci bez jména, které měly hořet za ty, na které nikdo nepamatoval. I dnes si někteří, zejména starší lidé nebo ti, kteří v tento den nemohou na hřbitov, rozsvě-

cuji na památku svých zemřelých blízkých svíčky ve svých domovech, jak tomu mimo jiné nasvědčuje z poslední doby např. novinová zpráva z Liberecka o narůstání požárů v bytech od zapálených svíček a lampiček k uctění památky zesnulých.

Na přelomu 19. a 20. století se obvykle a úkony nesoucí stopy starších předkřesťanských představ již začaly zcela vytrácet. Dušičkové svátky začaly být spojovány především s návštěvou hřbitova, kam se sjížděly celé rodiny, často i ze vzdálenějších míst. Úprava hrobů byla až do první světové války mnohem skromnější než dnes. Obkládaly se dnem a zdobily smrkovým chvojí, mechem, suchými plody a podobácku vyrobenými ozdobami s růžemi z krepového papíru, peří, korálků apod. Prodej makartovských a drátěných věnců z umělých květin se začal objevovat ve větších městech až počátkem 20. století a výzdoba hrobů květy a věnci se – zvláště na venkově – rozšířila až v meziválečném období. Do té doby se květiny dávaly pouze na hroby mladých svobodných lidí. Z květin se nejvíce ujal bílé chryzantémy, nazývané také *kateřinky*, *blaníčky*, *vsévatičky*, *dušičky*.

Dušičkové svátky jsou také příležitostí k pietnímu uctění známých osobností veřejného a kulturního života, v devadesátých letech 19. století využívanému rovněž k manifestaci politických, vlasteneckých a národnostních postojů. V Brně organizovaly politické strany a spolky na svátek Všem svatých korporativní návštěvy starobrněnského hřbitova. Podle policejních záznamů z let 1891-1896 měl hřbitovní sluha dozírat, aby v tento den nebyly pronášeny proslovy nad hroby socialistických předáků Palečka, P. Krkošky, J. Sokola a dalších. Součástí vzpomínkových aktů bylo v té době vedle kladení věnců a projevů také rozvíjení praporů a sborový zpěv. Např. policejní zpráva z 1.11.1899 uvádí, že chovanci IV. ročníku českého ústavu ku vzdělání učitelů v Brně zapěli pod dozorem c.k. učitele hudby Lea Janáčka o půl páté hodině odpoledne

u hrobu Josefa Dobrovského smuteční sbor "Sladce dřímej" od Nesvadby a poté zapálili svíce na hrobě. Prostší vzpomínkové akty v podobě rozžehnutí svíček a položení věnců či květin se do dnes konají v předvečer svátku Dušiček u pomníků a hrobů vojáků, padlých v první a později druhé světové válce, u hrobů neznámých vojinů, účastníků odboje, obětí válečných náletů apod. V některých místech se k pomníkům padlých, zřízených rodnou obcí, přicházejí o Dušičkách poklonit a položit věnce představení obce. V tyto dny se také upravují a zdobí opuštěné a neudržované hroby, zvláště na venkovských hřbitovech. Pohled do minulosti vzbuzuje dojem, že naši předkové byli schopni intenzivněji vnímat a prožívat čas, věnovaný památce zemřelých. Zamysleme se tedy nad tím, co znamená slavení památky zesnulých pro dnešního člověka, co vypovídá o jeho představách, morálce a hodnotách. Zjistíme, že přes všechny transformace si dušičkové svátky uchovaly svou životnost, neboť úcta k mrtvým patří k mravnímu kodexu člověka. Že tyto svátky provázejí v podstatě stejné symboly, jako před sto lety: světlo svící, symbolizující věčné trvání, květinové dary, církevní bohoslužba s modlitbou za záchranu duší zemřelých. I pro ty, kteří jsou bez vyznání, je vzpomínkový rituál spojen s rozžehnutím svíčky a položením květů. V ojedinělých případech se objevují taková rezidua, jako např. krajický chleba a barevné bonbony, které jsem spatřila na hrobech rudoarmějců z druhé světové války na brněnském ústředním hřbitově.

Moderní doba však přináší mnohé změny v mezilidských vztazích, jejichž vnějším výrazem je i proces změn tradičních obřadů spojených se smrtí. Sociologické, sociálně psychologické i etnologické výzkumy signalizují oslabování vědomí sounáležitosti jedince s rodinou, skupinou, obcí a větším celkem, odstup v mezigeneračních vztazích, narušený kult stáří, rostoucí individualismus, ústup do soukromí, emocionální rezervovanost atp. V důsledku "instituci-

onalizace" umírání chybí dnešnímu člověku konfrontace se smrtí, která bývá jakoby vytěšňována z našeho vědomí. Přispívá k tomu i proces sekularizace a profesionalizace až stereotypnost všeho dění kolem smrti a pohřbu, zejména v krematoriích. Pohřební obřad u rodinného hrobu, spojený s rituálním významem místa posledního odpočinku, je stále častěji nahrazován rozptylem popela. Tento akt, který mění tradiční vzpomínkové úkony v době svátku zemřelých, může oživovat představy o návratu k přírodě, o neohraničenosti bytí člověka rodinnými pouty, o jeho přináležitosti "všem". Často je však, jak ukazují výzkumy, motivován také ekonomicky nebo racionálně (pozůstali se zbaví starosti o údržbu hrobu). Ve velkých městech přibývá neudržovaných hrobů a narůstá zpopelňování bez účasti příbuzných. Je nesporné, že svátky zemřelých dnes doprovází pozvolné vytrácení vědomí jejich kořenů a souvislostí a že se mnohdy stávají jen příležitostí k formálním rozžehnutí svíce a položení květin "aby se neřeklo". Některé trendy, které je provázejí, jsou průvodním jevem moderní společnosti a dokládají mimo jiné, nakolik se vytrácí pospolitní vědomí uvnitř společenství a jak silí konzumní vztah k přítomnému. Přesto můžeme konstatovat, že dušičkové svátky, každoročně připomínané rozzářenými hřbitovy s okrášlenými hroby jsou i dnes svědectvím přetrvávající víry mnohých současníků v posmrtný život, v nezbytnost přímluvy za spásu duše zemřelých blízkých. Zároveň jsou i prostým připomenutím kontinuity generací, při kterém se zpřítomňuje takové morální hodnoty, jako odpovědnost, úcta a láska k rodině a rodu.

Alexandra Navrátilová

O LIDSKÉ SMRTI (VZPOMÍNKA Z DĚTSTVÍ)

Děčko se dívá jinýma očima.

Já jsem se setkala se smrtí jako děčko mockrát. Mně umřela sestra němladší. Ona zemřela během čtyřech dnů - měla otravu žaludku, z toho otravu krve a zemřela. Kdybyste viděla - jak já jsem se na ten pohřeb těšila. -

Já su z takové venkovské spodiny. My jsme byli nesmírně chudá rodina. A já jsem neměla - to bylo v roce 1942 - já jsem neměla ani pékných šatů. Jak já jsem se těšila, že budu mět od sestřenice z Brna na ten pohřeb vypučený šaty. A moja maminka, ta říkala - my jsme doma zářili všeci - protože říkala - "A Josefka je andělíček, až já budu umírat, tak vona mně bude naproti". A ona se tím živila až do smrti. A když s nama měla trápení, tak říkala - "Když tady mám ty rohatý kolem sebe," (jako děcka), "tak aspoň jeden andělíček je v nebi." A my jsme to brali - "Nepudu do škole, děcka! Já pudu na pohřeb - naše Josefka bude andělíček!" - A vona vopravdu tak ležela v té truhličce, věneček na hlavě, v bílých šatečkách ...

To je pohled jiný. A když nám umřel v roce 1937 strýček, lidi dráží - jak leželi oni - tři dni mrtvola, bylo to květen, červen ... bylo to v rodině - v domě všecko. Svíčky tam svítily, pach té mrtvolky... -

Já jsem byla tak šťastná, kolik přijede hostí a já budu mět nový šaty. A ty šaty jsem nový měla - já jsem dostala bílý, bez rukávů, secesní střih takové jednoduché. Já jsem se furt na ně chodila dívat, jak visely na ramínku. Skříně nebyly - to byly naráženy takový hřebíky, na tym bylo bidlo. Viselo z rohu do rohu tak, aby se tam těch šatů dalo hodně pověsit ... Já jsem vůbec nevnímala, že stréček umřeli a teď co tam s terna jeho dětima, to mě vůbec nenapadlo.

Umřela v devěťadvacátým roku mamínčina nestarší sestra. Ona měla sklerózu multiplex a za tu dobu porodila čtyry děti na té posteli! A moja maminka ju vopatrovala - říkala, já jsem se nemohla

vdat, protože vo Fanynu a vo děcka se neměl kdo starat ... A strýček Matysek byl ministrant a v roce 1929 stál u toho hrobu a teď si představte, on říká: Já nevím, co se stalo. Ale když pohřbíval druhou ženu toho stréčka, tak tam říkal ty svý vzpomínky (potvrzuje, jak se děti na to divají): "V roce 1929 jsem stál nad tímto otevřeným hrobem, kam jsme ukládali naši tetu. A já jsem nevěděl vo co de, ale věděl jsem, že Václav, Pavlína, Květa a Anna už nebudou mít maminku. Maminka už mezi nimi nebude. To jediný jsem vnímal."

Náhodný záznam z rozhovoru o dětských hrách a jamích obyčejích ze dne 3.8.1998: podle informatorky z Dědic (u Vyškova), nar. 1932.

Věra Frolcová

FEDIR VOVK A ČECHY

Fedir Kindratovyč Vovk (Volkov) (17.3.1847-30.6.1918) patřil k zakladatelům ukrajinské etnografie a antropologie. Rovněž byl významným archeologem, muzeologem, literárním vědcem, vydavatelem a společenským činitelem. Vydal více než pět set prací a po celý život udržoval velmi těsné kontakty s českými vědeckými kruhy.

F. Vovk se narodil v Krjačkivci na Poltavsku. V roce 1871 absolvoval Kyjevskou univerzitu; už tehdy patřil k nejaktivnějším činitelům kyjevské společnosti. Společně s M. Drahomanovem organizoval v Ženevě vydávání prvních svobodných ukrajinských novin. Po pronásledování carskými úřady uprchl v roce 1879 do Rumunska, v letech 1883-1887 pak působil v Ženevě a 1887-1905 v Paříži, kde vedl výzkumy v tamější antropologické společnosti. Významná byla i jeho přednášková činnost na Vyšší ruské škole společenských věd při Sorbonně. Roku 1905 odjel do Petrohradu, kde pracoval v etnografickém oddělení Ruského muzea a přednášel na univerzitě.

OHLEDNUTÍ

Vovk se honosil tituly mnoha významných univerzit: docteur des Sciences Pařížské univerzity v roce 1905, univerzity v Cannes v roce 1897 a doctor honoris causa Petrohradské univerzity v roce 1917. Byl také laureátem Godardovy ceny (1901), bronzových medailí P. Brocy a Mezinárodní pařížské výstavy (1900), velké zlaté medaile P. Seme-nova-Tan-Šanského (1916) atd., předsedou a členem mnoha vědeckých a literárních společností ve Francii, Rakousko-Uhersku (především v Čechách), Polsku a Rusku. Jednoho z nejpřednějších ocenění však dosáhl v roce 1916, kdy obdržel nejvyšší francouzské vyznamenání - Řád Čestné legie.

V roce 1876 vydal Vovk v pražské tiskárně Eduarda Grégra ve dvou svazcích proslulého Ševčenkova *Kobzara*, neboť v Rusku už měl tehdy jakoukoliv činnost zakázanou. První přípravy už provedl ve svých studentských letech v Kyjevě, a pak svou práci doplnil s pomocí Aleksandra a Sofie Rusovových, kteří tehdy žili v Petrohradě. Na ulici Politických vězňů č. 18 byla v Praze v roce 1964 instalována pamětní tabule pražského vydání *Kobzara* s textem: Památce velkého básníka Ukrajiny a revolucionáře Tarase Ševčenko (1804-1861).¹

Na konci osmdesátých let F. Vovk na doporučení I. Franka napsal řadu hesel pro Ottův Slovník naučný.² V roce 1907 se do Ottova Slovníku naučného dostalo také jeho jméno.³ V Paříži publikoval ve francouzsko-českém měsíčníku Slovánský věstník, (Le Messages Slave), který informoval o životě Slovanů a osíře vystupoval proti násilí na nich páchaném.

Práce L. Niederla *Lidstvo v době prehistorické se zvláštním zřetelem na země slovanské* (1893) F. Vovka tak nadchla, že ji přeložil a v roce 1898 vydal v Petrohradě. Vovkova pozůstalost, která je uložena v Institutu archeologie Národní akademie věd Ukrajiny v Kyjevě, obsahuje 59 dopisů, které mu zaslal L. Niederle v letech 1891-1910. Tyto dopisy svědčí o jejich permanentních

vědeckých a přátelských vztazích. Škoda jen, že se doposud nepodařilo nalézt korespondenci F. Vovka L. Niederlovi. Zachovaly se však dokumenty, v nichž české vědecké kruhy ocenily bohatou badatelskou Vovkovu činnost členstvím v Národopisné společnosti československé v Praze.⁴ Nesmíme také zapomenout na četné články, které vydával ve Věstníku slovanských starožitností. Při svých pařížských přednáškách Vovk často využíval českých materiálů, o čemž svědčí jeho konspiky a zápisky. Byl jedním z prvních etnografů, kteří věnovali pozornost slovanským svatebním rituálům. V dílech *Svatební obřady u slovanských národů* (Sofia 1890) a *Manželský rituál a obřady na Ukrajině* (Paříž 1891, 1892) podal zevrubnou analýzu manželství u různých slovanských národů.

Prahu F. Vovk navštěvoval zejména při svých cestách do Lvova, kam dojížděl jako člen Vědecké společnosti Tarase Hryhorovyče Ševčenko (od 1899), zástupce M. Hruševského v historicko-filozofické sekci (1904-1909) a jako předseda Etnografické komise (1905-1908). V Praze nemohl chybět ani v roce 1895, kdy zde probíhala Národopisná výstava československá.

V jeho osobním archivu se zachovalo množství fotografií s maketami budov, usedlostí a vnitřního vybavení budov z oblasti Moravy a Slovenska. Bohatě jsou zastoupeny negativy zejména ženských oděvů s ozdobnými výšivkami, scény z rodinného života, vesničané při práci atd.

Zvláštní kapitolou v rámci česko-ukrajinských vědeckých vztahů je Vovkova spolupráce s významným českým archeologem Čeňkem Chvojkou (Vikentij Vjačeslavovyč), který objevil na Ukrajině sedm archeologických kultur (nejznámější je kultura trypilská). Právě Vovk se zasloužil o datování a určování bohatých Chvojkových nálezů. Informoval o nich na mezinárodních výstavách i univerzitách, publikoval o nich v pařížských časopisech. V archivu Institutu archeologie v Kyjevě je rozsáhlý fond,

kde jsou uloženy Chvojkovy dopisy F. Vovkovi a dalším badatelům.

F. Vovk oceňoval a popularizoval práce mnohých českých a slovenských vědců na stránkách pařížských časopisů *L'Anthropologie* a *Revue des Traditions populaires*; jednalo se např. o práce Č. Zíbrta, F. Bartoše, L. Niederla, M. Kříže, J. Matiegky ad.

Vědecky velmi plodné bylo období Vovkova působení v Petrohradě. Podával se mu zde založit centrum pro výzkum slovanské etnografie a antropologie s cílem prokázat etnogenezi Slovanů, zejména pak Ukrajinců. Ve svých dílech *Etnografické zvláštnosti ukrajinského národa* a *Antropologické zvláštnosti ukrajinského národa* (1916) došel k závěru, že Ukrajinci jsou svými fyziologickými vlastnostmi a materiální a duchovní kulturou velmi blízcí západním a jižním Slovanům; zařadil je proto do adriatické nebo dinárské skupiny národů. Těmito vlastnostmi se zvláště vyznačuje skupina Hodulů, jejichž předky byli Bělocharváci, z nichž se v historickém procesu vydělila část, která se stala základem českého a slovenského národa.

Na Svobodné ukrajinské univerzitě v Praze nalezl F. Vovk své žáky a následovníky. Byli to zejména Vadim Šerbakivskýj, Levko Čykalenko, Zenon Kuzelja, Oleksandr Šulhyn ad. Asi nejvýznamnějším jeho žákem byl V. Šerbakivskýj, který zasvětil výzkumy prováděné v Hincjach na Poltavsku památce F. Vovka a slavnostně je zakončil v Praze.

16. května 1926 vyšel v pražských německých novinách *Prager Presse* článek o F. Vovkovi. V témže roce byl vydán ve Vysokém učení M. Drahomanova v Praze sborník Vovkových prací pod názvem *Studie z ukrajinské etnografie a antropologie*, který byl vydán na Ukrajině až v roce 1995.⁵

Jméno F. Vovka bylo na Ukrajině a v bývalém SSSR po roce 1917 úmyslně zamlčováno a Vovk byl zařazen do skupiny tzv. buržoazních etnografů. Prakticky až v roce 1997 u příležitosti 150. výročí jeho narození mohly vědecké kruhy v Sankt Peterburgu, Kyjevě, Lvově,

SPOLEČENSKÁ KRONIKA

Rivně a dalších městech plně uctít jeho památku při vědeckých konferencích konaných na jeho počest.

Poznámky:

1. Molnár, M.: *Dvakrát o Ševčenkovi*. Sovětská literatura 3, 1984, s. 161-166.
2. Např. pro R. Antonovyče, ukrajinskou antropologii A. Pečerského atd.
3. Sv. XXV, s. 938.
4. Naukový archiv Institutu archeologie NNN Ukrajini. F. I, op. I, s. 632.
5. Franko, O. "Fedir Vovk v Čechii, Lvov 1997, s. 1-5 (referát u příležitosti 150. výročí narození F. Vovka.).

Petr Kaleta

K PĚTASEDMDESÁTINÁM MIROSLAVY LUDVÍKOVÉ

Každému, kdo zná PhDr. Miroslava Ludvíkovu, CSc., je nepochopitelné, že letos 4. října oslavila tato čínorodá žena už sedmdesát pět let své životní pouti naplněné množstvím odborných aktivit. Původně absolventka oboru čeština - francouzština (též ruština) na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně byla předurčena pro učitelskou dráhu, jen-

že její zájmy, zejména o lidový oděv a výšivku, ji stále víc přitahovaly k oboru, který dodatečně vystudovala na pražské univerzitě, z něhož obhájila kandidátskou práci opět na univerzitě brněnské a který se nakonec stal jejím celoživotním povoláním. Od roku 1956 nepřetržitě působila v Národopisném oddělení Moravského muzea (dnes Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea) v Brně. S nesmírnou pilí pořádala muzejní sbírky, doplňovala je nákupy a sběry v terénu, odborně je interpretovala a popularizovala na výstavách i v tisku. Bez její rady a pomoci se brzy nemohlo obejít skoro žádné muzeum na Moravě, jak o tom ostatně svědčí dlouhý výčet členství v poradních sborech a nákupních komisích těchto institucí. Její výstavní činnost směřovala několikrát též do zahraničí - do Polska, Ruska, Francie, Itálie, Velké Británie.

Je neuvěřitelné, jak bohatá je při vši této zaneprázdněnosti její publikační činnost; nejsnáze se o tom lze přesvědčit v soupisu jejích prací (Bibliografická příloha Národopisné revue č. 10. Strážnice 1997). Pestrou tematickou šíří zájmů M. Ludvíkové dokládají studie z materiální kultury, lidové víry, obyčejů a lidového výtvarného umění. Z poslední doby uvedme aspoň redakci a spoluautorství sborníku *Poutní místo Vranov* (Vranov u Brna 1996). Jde však hlavně o tři tematické okruhy, kterým se věnovala: lidové kroje, výšivky a strava.

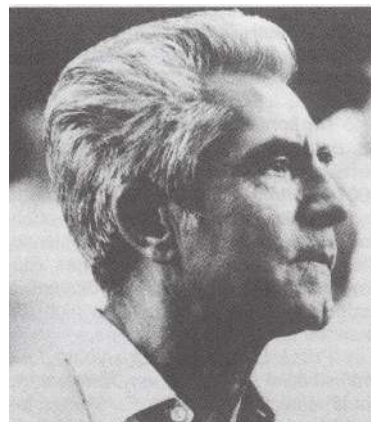
Obzvlášť cenným se stalo její postupné mapování a odborné vyhodnocování lidového oděvu na Brněnsku a Drahanské vysočině, kde se jí podařilo zachytit zbytky mizějící lidové kultury. Nález neznámých ikonografických pramenů ke studiu lidových krojů z Moravy z první poloviny 19. století, na jejichž získání pro Moravské muzeum v roce 1982 měla M. Ludvíková rozhodující podíl, poskytl podnět k několika analytickým článkům. Nezanedbatelné jsou v této souvislosti koncepce výstav v Brně v letech 1984 a 1994, jejichž prostřednictvím tyto obrazové doklady zpřístupnila veřejnosti. Po řadě studií do-

spěla též k syntetizujícímu pohledu na významnou část lidového uměleckého textilu v knize *Moravská lidová výšivka* (Brno 1986), v níž uplatnila osobitě třídicí hledisko podle typů výšivek. Nadto ještě věnovala pozornost tradiční lidové stravě a jejím proměnám, a to převážně na Brněnsku, Drahanské vysočině a v jiho-moravském pohraničí. Mozaiku odborné činnosti M. Ludvíkové doplňují studijní cesty do zahraničí, účast na mezinárodních konferencích a podíl na přípravách výstav a katalogů.

Nejllepší dárek k narozeninám si tak M. Ludvíková věnovala sama: užitečné životní dílo, bez něhož by bylo národopisné bádání lidové kultury na Moravě citelně ochuzeno. Přejeme jí dostatek zdraví a síly k tomu, aby ještě mnoho let k jeho obohacení přispívala.

Alena Jeřábková

IVO STOLAŘÍK MÁ PĚTASEDMDESÁT

Ivo Stolařík patří k těm, kteří si zvolili cestu rovnou, byť vedla přes úskalí. Posudte sami: gymnázium, totální nasazení v dolech, odboj, nacistické vězení a osvobození v posledních dnech války, Svobodova armáda, boj s Banderovci.

Tak by se mohly nazvat kapitoly jeho mládí. Snad bychom měli přidat jednu, a to příkré odmítnutí jakýchkoliv privilegií a počtů, které by pramenily z jeho účasti v občoj. Po únorovém režimu se jeho rovná cesta ani trochu nelíbila, a to po plných čtyřicet let.

V jeho cestě odborně bychom však jistě váhání našli. To, když se přetěžko rozhodoval mezi dvěma láskami - hudbou a národopisem. Obě dvě stály u zrodu etnografické monografie *Hrčava* (Ostrava 1958) o těšínské horské obci, ležící na rozhraní zemí české, slovenské a polské. Po Chotkově *Širokém Dolu* to byla další etnografická práce o jedné obci, tentokrát již moderně pojatá. Oproti *Širokému Dolu* v ní dostaly široký prostor přímé výpovědi horalů, zaznamenané důkladným fonetickým přepisem. Pomohly přiblížit velmi intimní stránky života osadníků a hierarchii hodnot v jejich všedním životě. Z formálního hlediska by někdo mohl vytknout tematickou disproporci. Vskutku té muziky je tam hodně, ale díky za ni. Je pojímána jako součást společenského života obce a obě její složky (hudební a textová) jsou důkladně analyzovány. Stolařík ještě uvažoval o monografii jedné osoby. Stal by se jí legendární hrčavský gajdoš Pavel Zogata. Po čtyřiceti letech od vydání Hrčavy vychází velká monografie o celém Těšínsku a Ivo Stolařík je opět u toho, tentokrát v roli šéfredaktora.

Znalci a příznivci hudebního folkloru, ti starší, si možná vzpomenou na ostravské MEVRO (Mezinárodní výstava rozhlasu) koncem čtyřicátých let, kde se tak výrazně prosadila lidová píseň v živém vysílání přímo z výstaviště. Tehdy vstoupily do obecného povědomí valašské písně a s nimi Jarmila Šuláková. K nejsledovanějším pořadům patřil seriál nácviků lidových písní - Zpěvem k srdci. Za tím vším (i za objevením J. Šulákové) byl Ivo Stolařík. A to jsme ještě zapoměli na několik cimbalových muzik, u jejichž zrodu stál nebo s nimi odborně spolupracoval. Jeho zkušenosti i invence se bohatě uplatnily ve Va-

lašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kam ho dobrý vítr zavlhl v osmdesátých letech. Připravoval pořady Národopisného léta a v návaznosti na oblíbený televizní cyklus Vonička z domova přichystal k vydání dvacet tematických sborníků lidových písní.

Ivo Stolařík stále intenzivně pracuje. Těší se z toho, že lidová píseň a dobrý člověk ještě žijí a že se stále ještě zpívají některé z písní, které před padesáti lety zapsal (bylo jich na 1300). Ale ne vše jej těší. Je smutný z programové skladby našeho rozkladu a z negace vlastenectví. Ale věří a jde stále rovně.

Jaroslav Štika

AKADEMICKÁ NITRA '98

Začátkem letošních prázdnin uvítala západoslovenská Nitra účastníky folklorního festivalu Akademická Nitra '98. Tato akce se konala u příležitosti oslav 750. výročí udělení královských výsad městu. Její součástí byla i mezinárodní studentská konference *Lokálna a regionálna kultúra po roku 1989*, nad níž převzali patronát pedagogové a studenti Katedry folkloristiky a regionalistiky Univerzity Konštantína Filozofa v Nitře. Dvoudenní jednání (2.-3. července 1998) bylo rozvrženo do čtyř základních okruhů, v jejichž rámci se jednotliví účastníci snažili postihnout v tematické i místní rozmanitosti současný stav, podobu i proměny a zvraty kulturních projevů posledního desetiletí, a to na ploše celé střední Evropy. Ostatně předpoklady pro takto geograficky široké pojetí vyplývaly již ze samotného zastoupení účastníků. Vedle téměř dvou desítek studentů slovenských univerzit se do Nitry sjeli i reprezentanti polské akademické obce z Opole, Těšína i Krakova, včetně pedagogů (prof. Teresa Smolinska a prof. Daniel Kadłubiec, DrSc.). Českou repu-

bliku zastupovali studenti FF MU Alexandra Procházková, Jana Vojtková a Daniel Drápala.

Relativně největší zájem, zcela v duchu současných společenských trendů, byl směřován k sekci *Kultúra etnických minorít*, v jejímž rámci dominovala především dvě etnika: židovské a romské. Na velice zajímavý sociokulturní proces jakési "židovské renesance" devadesátých let v Polsku upozornil ve svém poutavém příspěvku o polské židovské minoritě v druhé polovině 20. století K. Mroczkowski z Krakova. Hlavními aktéry a hybateli tohoto dění se kupodivu stali zástupci nejmladší generace. Ti se však ve snaze o navázání na zpretrhané tradice, poznání vlastní historie i kulturních zvláštností postupně "propadají" do nepříteli tolerantního radikalismu, kdy je i starší generace poučována svými potomky, jak má vlastně život opravdového Žida vypadat. Stále aktuální téma romské minority v ČR, včetně úrovně současného vědeckého bádání, zpracovala brněnská zástupkyně A. Procházková.

Problémem revitalizace lidové kultury, jejího opětovného znovupoznávání a uvědomování si jejich hodnot - zejména prostřednictvím školy, se zabýval tematický okruh *Využitie kulturných tradícií vo výchovnovzdelávacom procese*. Příspěvky přitom pokryly celou škálu způsobů znovuoobjevování lidových tradic - od ryze školského experimentu v jedné polské vesnici (D. Matlag), přes poznávání kultury vlastního regionu v rámci dětského folklorního souboru (A. Kšeňáková na příkladu souboru Nitránček), až po úlohu odborných pracovišť (D. Drápala: Muzea v přírodě - prostředník mezi lidovou kulturou a školou).

Možnostmi využití lidové kultury jako jednoho z podpůrných rysů rozvoje turistického ruchu jednotlivých regionů (Z. Uríková: Myjava a folklor v cestovním ruchu jako doplňkový zdroj příjmů), včetně pozitiv a negativ takových aktivit, i ochranou kulturního dědictví před zneužitím z této strany (A. Gilianová: Vlkolínek: světové kulturní dědictví zapísané

KONFERENCE

v zozname UNESCO a jeho využitie pre cestovný ruch) se zabýval třetí okruh *Využitie kultúrnych tradícií v turizme*.

Pestrostí témát se vyznačoval i poslední okruh *Folklorizmus po roku 1989*, který zahrnoval jak folklorní hnutí, tak i způsoby a podoby přežívání, využití a zneužívání artefaktů lidové kultury v posledních letech. Prostředí, odkud byly jednotlivé příklady vybírány, je přitom velmi rozmanité - od klasické venkovské pospolitosti (Z. Palubová: Súčasná podoba predsvatobných obyčajov na strednom Spiši; popř. několik příspěvků dotýkajících se venkovských folklorních souborů), přes mládež (S. Szczygiel, který přednesl referát o "sgraffiti" ve studentské subkultuře) a pokusil se analyzovat tento jev z hlediska existence folklorních prvků), obyvatele města a jejich přejímání tradičních venkovských zvyklostí (J. Vojtková: Kosení luk na Valašskokloboucku, kde se návrat k tradicím mísi s ekologií a ochranou biologických specifik horských luk) až po svět reklamy a její vztah k lidové kultuře.

Hlavním cílem konference přitom nebyla jen pouhá výměna erudovaných poznatků a prvotních zkušeností mezi studentskými adepty vědecké činnosti, ale posloužila zároveň i jako místo pro navázání přátelských internacionálních kontaktů. Přispěla jistě také k vytvoření nových vazeb a užší spolupráce mezi všemi zúčastněnými univerzitami - ať již ve sféře pedagogické či studentské. Doufáme, že jedním z hmatatelných výsledků bude v blízké budoucnosti existence dalších podobných akcí - a to jistě nejen z iniciativy nitranské katedry. Proto ještě jednou děkujeme organizátorům za realizaci celé konference i za dokonalou péči o všechny účastníky.

Daniel Drápala
Alexandra Procházková

28. MEZINÁRODNÍ KONFERENCE O BALADÁCH

Komise pro lidové balady při Société internationale d'ethnologie et de folklore uspořádala ve dnech 19.- 24. července 1998 v Hildesheimu (SRN) svou 28. mezinárodní konferenci, která byla tentokrát věnována čtyřem tematickým okruhům: 1. transponování lidových balad do literatury, 2. migraci lidových balad přes jazykové hranice, 3. baladické písně a ikonografii, 4. klasifikaci balad.

Na konferenci, která byla skvěle zorganizována a měla opravdu vynikající pracovní podmínky (ústřední postavou byla dr. H. Steinová z Roemer-Museum v Hildesheimu), bylo přítomno přes 60 účastníků z 20 (!) zemí; v abstraktech, která byla účastníkům dána k dispozici, bylo však zastoupeno celkem 26 zemí - tedy počet, který je nezvykle vysoký a který svědčí o stále se rozšiřujícím zájmu o výzkum lidových balad. Dobře to bylo patrné i z toho, že kromě badatelů, jejichž polem zájmu je studium balad již dlouhou dobu, se konference zúčastnila i generace mladší, a to včetně příspěvků s velmi dobrou úrovní.

Česká republika byla zastoupena dvěma příspěvky: L. Tyllner hovořil na téma Migrace balad přes jazykovou hranici, M. Šrámková přednesla referát Společné a rozdílné v baladické tradici na česko-slovenské jazykové hranici. Slovensko bylo reprezentováno příspěvkem E. Krekovičové K nejnovějším výsledkům výzkumů balad na Slovensku; referát představil právě vyšlý trisvazkový katalog slovenských lidových balad, který připravila S. Burlasová.

Na konferenčním jednání a zejména ve volných diskusích se setkali badatelé nejen ze "západních" zemí Evropy a ze zámorí (Austrálie, Kanada, USA, Mexiko), ale díky velké iniciativě H. Steinové a podpoře některých německých institucí přijel do Hildesheimu i větší počet badatelů z bývalých tzv. socialistických zemí (Rusko, Ukrajina, Estonsko, Maďarsko, Česká republika, Slovensko, Ru-

munsko, Bulharsko, Makedonie, Chorvatsko, Slovinsko, Albánie), takže mohlo dojít k zajímavým výměnám informací a názorů, což lze pokládat za jednu z významných předností konference.

Uvedené tematické okruhy byly počtem referátů zastoupeny rovnoměrně. Všechny příspěvky budou vydány ve zvláštním sborníku. Zasedání komise rozhodlo, že příští konference v roce 1999 se bude konat v Aberdeenu (Skotsko) a v roce 2000 v Bukurešti (Rumunsko).

Marta Šrámková

KONFERENCE LIDOVÁ KULTURA A TURISMUS

Stejnomená konference, která se uskutečnila v září 1998 v kyperské Nikósii, byla sedmou evropskou konferencí Mezinárodní organizace pro lidovou kulturu (IOV), která patří k nevládním organizacím UNESCO. Organizátorem byl kyperský komitét IOV ve spolupráci s místní národní komisí UNESCO, s ministrem školství a kultury a s organizací Cyprus Tourism Organisation.

Na konferenci zazněly referáty delegátů z 23 zemí - etnografů, sociologů, historiků i expertů z oblasti cestovního ruchu. Vyslovovaly se k mnoha otázkám, z nichž k pozoruhodným patřily zejména problémy proměny lidové kultury pod vlivem turismu, komerční předstírání lidovosti, nutnost těsné spolupráce odborníků v oblasti lidové kultury s organizátory turismu aj. Jednání bylo rozděleno do osmi tematických okruhů. Patřily teoretickým problémům, lidové umělecké výrobě, folkloru a folklorním souborům, etnografickým muzeím, tzv. kulturní turistice, lidové architektuře, krojům, obyčejům a tradiční stravě.

Referáty byly zaměřeny na uplatnění zmíněných složek lidové kultury v cestovním ruchu. Z jednání konference vyplynula řada poznatků a podnětů, které mohou být použitelné i u nás. Delegáti se

shodli na poznatku, že převážná většina turistů má velký zájem o prožitky, související se specifikou lidové kultury země, kterou navštívili. Této šance se však chopili spíše hoteliéři a jiní podnikatelé, v jejichž pojetí se lidová kultura stala jen komerční atrakcí. Na Kypru jsme si mohli ověřit, že je schůdná i jiná cesta. Prezentace lidové kultury (na Kypru je ztotožňována s kulturou národní) je zde bezprostředně svázána s bohatou historií země. Na návštěvu starobylých památek navazují vystoupení folklorních souborů, které účinkují i v původních starořeckých amfiteátrech a zřetelně se orientují na archaické obyčeje. A to i přesto, že někdy jsou zdoluhavé - ovšem podle našeho vidění, které si uvyklo na náznaky a zkratky (kyperskou svatební baladu o sedmdesáti strofách bychom asi hodně zkrátili).

Podobně zde přistupují i k lidové umělecké výrobě. Začátkem devadesátých let, tedy v čase, kdy jsme u nás "úspěšně" zlikvidovali Ústředí lidové umělecké výroby, založili podobnou celonárodní organizaci v kyperském hlavním městě. V moderní exkluzivní budově mají své dílny desítky mistrů řemesla a lidového umění, kteří početným návštěvníkům, povětšinou cizincům, předvádějí svůj um, včetně poněkud problematických inovací, čerpajících z odkazu minulých tisíciletí, jak se uchovály v muzeích. Vazba této činnosti na požadavky cestovního ruchu je zde zřejmá. Je jen dobře, že kvalita této orientace je garantována státní institucí a předními znalci umění. Dá se říci, že je to správná investice, neboť turismus na Kypru zaujímá v žebříčku hospodářských aktivit první příčku.

Zvláštní pozornosti se těšila tradiční gastronomie, jejíž uplatnění v turismu je tak často provázeno bezduchou komercí a falešným patriotismem. Příklady z několika zemí dosvědčily, že je možný i poctivý přístup. V tomto směru mají velké možnosti zejména muzea v přírodě a také folklorní festivaly, na kterých se ukázky lidové stravy hodnotí jako součást obrazu prezentovaného kraje či etnika.

Naši američtí kolegové považují tradiční stravu za nejperspektivnější složku popularizace lidové kultury v příštím století.

Na závěr se účastníci konference shodli na oprávněnosti spolupráce etnografů a folkloristů se znalci a organizátory turismu. Vzhledem k specifickým podmínkám jeho rozvoje v jednotlivých zemích nelze stanovit obecně platná pravidla této spolupráce. Spokojíme se proto jen s poctivostí.

Jaroslav Štika

VÝSTAVNÍ AKCE K 150. VÝROČÍ KONÁNÍ ŘÍŠSKÉHO SNĚMU V KROMĚŘÍŽI

Řadou kulturních a společenských akcí si Kroměříž připomněla 150. výročí od konání říšského ústavodárského sněmu, který byl do tohoto rezidenčního města olomouckých biskupů přenesen z neklidné Vídně na podzim roku 1848. I když sněm, označovaný jako Kroměřížský, a události s ním spojené jsou předmětem výzkumu historiků, souvisí také s dějinami našeho oboru.

V době konání sněmu přijel do Kroměříže malíř J. Mánes, aby zde portrétoval české poslance. V sousedním Kojetíně vznikly první Mánesovy kresby hanáckých lidových typů, které pro své dokumentární kvality náleží k předním ikonografickým dokladům lidového oděvu v českých zemích. Přímou z Kroměřížska pocházejí Mánesovy studie jednotlivých oděvních součástí, které malíř využil v žánrových kompozicích, jakými byly *Líbánky na Hané* (1849), tedy v díle stojícím na počátku českého výtvarného folklorismu.

Z hlediska regionálního sněm přispěl k probuzení národního povědomí nejen v samé Kroměříži, ale i na okolním venkově. Kontakt českých poslanců s hanáckými sedláky nalezl své vyjádření ve známém epigramu K. H. Borovského. Ze širšího společenského hlediska zasáhlo do života lidových vrstev, podda-

ných sedláků, zrušení roboty, které bylo jediným pozitivním výsledkem sněmu, násilně ukončeného v lednu 1849. Zrušení roboty a patrimoniální správy vedlo na venkově k důležitým hospodářským a sociálním změnám, jež se projevíly rozrušením tradiční lidové kultury a jejím postupným zánikem, na Moravě nejmarkantněji zřetelné právě na Hané.

Uvedené skutečnosti připomněly některé kulturní instituce výstavními akcemi, které se snažily události Kroměřížského sněmu osvětlit z různých pohledů. Podrobněji se zmíníme o těch, které souvisejí s naším oborem. Muzeum Kroměřížska ve svých prostorách na Velkém náměstí zpřístupnilo hned tři tematicky různé zaměřené výstavy. Historická expozice *Kroměříž a říšský sněm 1848-1849* dokumentovala události před 150 lety i dobovou bytovou a oděvní kulturu měšťanstva a vyšších sociálních vrstev. V Památníku M. Švabinského byly vystaveny portréty osobností 19. století včetně účastníků sněmu.

Třetí výstavní akce Muzea Kroměřížska, otevřená ve dnech 6.8.-4.10.1998, byla *Lidová kultura na východní Hané*. Její autorka Vladislava Bělíková se pokusila ukázat tradiční lidovou kulturu regionu v takové podobě, jakou měla kolem poloviny 19. století, tedy v době, kdy zasedal sněm. Množství exponátů přiblížilo nejen materiální kulturu hanáckého venkova, ale také výtvarné citění lidových vrstev a události spojené s kalendářním cyklem a životem člověka. Hned v úvodu výstavy symbolizoval košinový vůz, naložený malovanou truhlou a dalšími součástmi nevěstinské výbavy, svatební zvyky. Svatební atmosféru dotvářely vedle kroje nevěsty a ženicha, rozměrné nevěstinské plachty, úvodnice, s charakteristickou výšivkou. Představu tradičního hanáckého interiéru navozovala instalace stolového koutu, vyzdobeného podmalbami na skle a rohovou skříňkou se slamenou intarzií. Z vystavených dřevorezeb zaujalo expresivní obličejové česno z 18. století, ztvárněné jako poprsí Hanáka v ocáskovém kožichu. Další exponáty vypovídaly

VÝSTAVY

o dobové úrovni zemědělské a řemeslné výroby. Snahy o emancipaci hanáckého venkova v minulém století dokládalo na výstavě dílo F. Skopálka, iniciátora prvního scelování pozemků a propagátora hospodářského pokroku. Jeho *Památky obce Záhlinic* (1884, 1885) jsou nepostradatelným pramenem pro poznání hanácké vesnice 18. a 19. století.

Jen na okraj poznamenáváme, že další výstavní akce, situovaná v autentickém prostředí kroměřížského zámku, byla dílem pracovníků Moravského zemského muzea. Přímou zrušení roboty se stalo tématem výstavy Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

Miroslav Válka

VÝSTAVA ANNA FINGERHUTOVÁ V NÁPRSTKOVÉ MUZEU

Výstava o paní Anně Fingerhutové (1788-1873) zahájena 14. října 1998 patří k těm, které sledují vývojovou linii ústavu a zaměřují pozornost návštěvníků na jednotlivé významné osobnosti, které žily v domě U Halánků a zasloužily se o rozvoj muzea.

Pani Anna, matka Vojty Náprstka, je právem považována za zakladatelku Českého průmyslového muzea. Bez zázemí, které dokázala vytvořit, by snahy jejího syna nebyly reálné. Autorka výstavy, dr. Milena Secká, pojala ovšem postavu paní Fingerhutové z širšího hlediska. Její životopis je natolik dramatický, že si o podobné ztvárnění přímo říká, není to ale příběh o tom, jak chudá dívka ke štěstí přišla. Úžasná píle a cílevědomost umožnily této ženě vypracovat se z velmi skromných poměrů a stát se dobře zajištěnou majitelkou prosperujícího pivovaru a vinopalny. Obrovská charitativní činnost učinila "panimaminou od Halánků" známou po celé Praze, ale vědělo se o ní díky drotářům, kterých se ujímala, i na Slovensku.

Výstava toto vše i řadu dalších osudových událostí přibližuje neobvyčejně

střízlivými prostředky. Její jádro tvoří doklady, které se zpravidla v expozicích příliš nevyskytují, protože nebývají pro diváka dost atraktivní. Jde o písemné dokumenty, které rámuji život staré paní, některých členů její rodiny a osudy domu, podniku a muzea. Je to svým způsobem odvážný krok, ale z reakcí návštěvníků se zdá, že to byl dobrý nápad. Staré listiny úřední povahy provází čtivý výklad, který rozděluje život Anny Fingerhutové do několika etap. Každé období přirozeně provází i dobové obrazové doklady, zejména portréty, na kterých je možno sledovat proměny mladé ženy ve stařenku v charakteristickém čepci a přísných černých šatech. Trojrozměrné předměty jsou na výstavě v menšině. Několik kusů nábytku a skleník s drobnými památkami, v oddíle věnovaném živnosti ukázky běžných nádob a nástrojů, měrek a vah, které se používaly při výrobě nebo v obchodě, v poslední vitrině pak stuhu z pohřebních věnců a drobná busta.

Tato, dá se říci až asketičnost, je překvapivě působivá a dobře vystihuje povahu staré paní. Autorce se podařilo na relativně malém prostoru a pomocí zdánlivě jednoduchých, avšak promyšleně vybraných a sestavených prostředků přiblížit osobnost ženy, která si zaslouží, aby se o ní vědělo.

Volným doplňkem výstavy byla expozice sponzorů, dislokovaná v nižším patře výstavní budovy a v průběhu výstavy několikrát obměněná. Své zastoupení tu měly firmy blízké starému tradičnímu zaměření domu U Halánků, plzeňské pivovarské muzeum, Prazdroj a řada dalších institucí, zabývajících se produkcí piva, lihových nápojů a příbuznými odvětvími. Součástí výstavy byl i cyklus přednášek, věnovaných historii i současné problematice tohoto oboru.

Katalog, který byl při této příležitosti vydán, snese velmi náročná měřítka. Je graficky dobře zvládnutý a text M. Secké je shrnut i v anglickém a německém resumé.

Irena Štěpánová

JAN BERAN: POEZIE VŠEDNÍHO DNE- VÝSTAVA FOTOGRAFIÍ

V brněnské Měniněské bráně, která byla součástí městských hradeb a nyní je rekonstruovaná pro výstavní účely, byla v měsíci listopadu vystavena kolekce fotografií, které nestor brněnských fotografů Jan Beran pořídil v ulicích města Brna v desetiletí 1940-1950.

Jan Beran se narodil v srpnu 1913 v Uherčicích na Břeclavsku. Fotografovat začal už jako dítě, ale rozhodujícím impulsem bylo setkání s osvěcujícím češtinářem a zapáleným redaktorem časopisu Fotografický obzor profesorem Oupickým, který své studenty seznamoval s tradiční i moderní fotografickou tvorbou. Po přestěhování do Brna se stal členem Klubu fotografů amatérů a setkání se známými fotografy (generačně staršími Vilémem Reichmannem, Čeňkem Chládkem nebo Janem Lauschmanem) mělo velmi inspirativní vliv, ať už se to týkalo formální, technické nebo obsahové stránky fotografie jako uměleckého díla.

Zájem Jana Berana v začátcích jeho tvorby přitahoval jihomoravský venkov, který mu byl rodištěm a později častým cílem návštěv u příbuzných i návštěv s povýtce fotografickým cílem. S odstupem času mohl Jan Beran shromáždit kvalitní kolekci fotografií s vysokou dokumentární i výtvarnou hodnotou, kolekci, která osobitým způsobem zachytila život na moravském venkově v určitém časovém výseku.

Neméně tak se cílem jeho objektivu staly ulice města Brna, kde Jan Beran trvale žije a kde byl známou a respektovanou osobností tvůrčí i organizační na poli fotografie i filmu. Jeho fotografie představují nezvyklé pohledy na známé dominanty města, na zákoutí a detaily, které upozorňují na stavební vývoj a přeměnu zemědělských vesnic v dělnická předměstí. Ale především představují běžný život obyvatel města při práci i ve chvílích oddechu - asfaltérů, natěračů, lepičů plakátů, ledařů, pouličních pro-

FESTIVALY

davačů, směsici řemesel a živností dnes znovuoobnovených, nebo už zcela zapomenutých.

Výstava, která skončila 6. prosince 1998, byla výběrem z většinou dosud nepublikovaných fotografií, jež autor věnoval do sbírek Ústavu pro etnografii a folkloristiku Akademie věd ČR a historického oddělení Moravského zemského muzea v Brně.

Helena Beránková

II. ROČNÍK MEZINÁRODNÍHO FOLKLOR-NÍHO FESTIVALU PLZEŇ '98

Ve dnech 26.-28.6.1998 se v Plzni uskutečnil II. ročník Mezinárodního folk-

lorního festivalu "Plzeň '98". Stejně jako loni byl hlavním organizátorem Soubor písní a tanců Jiskra (Plzeň) ve spolupráci s Magistrátem města Plzně - odborem kultury a Nadací 700 let města Plzně.

Při letošním ročníku byly jednotlivé pořady rozděleny do tří festivalových dnů, během nichž se plzeňskému publiku představilo celkem deset folklorních kolektivů z České republiky a tři soubory zahraniční. Slavnostní zahájení proběhlo v pátek večer v plzeňských Kopeckého sadech pořadem *Přijeli jsme k vám...* Diváci shlédli umělecky zdařilé vystoupení souboru Górole z Mostů u Jablunkova, který jako vždy přesvědčil čistotou a autentičností při podání lidových tradic slezských Beskyd, jež předvádí formou tematických inscenací. Dále se představil soubor Stejarelul ("Doubek") z ru-

munského Vaslui, který prokázal svou instrumentální i taneční virtuozitu, a domáci soubor Jiskra, jež letos slaví 40 let od svého založení. Následující den přibýly k zmíněným kolektivům ještě Chodský soubor z Mrákova, Vysocan z Hlinska a Český ráj z Jičína a všechny se postupně střídaly ve dvacetiminutových blocích v dopoledním pořadu *Roztanečné sady*. V hlavním festivalovém programu v amfiteátru na plzeňském výstavišti pak jednotlivé soubory měly možnost ještě jednou představit regiony, ze kterých přijely. Zvláštní divácký úspěch při hlavním festivalovém pořadu zaznamenal soubor Český ráj předvádějící část Čepení z monotematického bloku Staročeská svatba a soubor Jiskra s pořadem Formanskou cestou. Na poslední chvíli do Plzně přicestovaly ještě dva kolektivy z Ruska - Sudaroška z tjemenského Tarko-Sale a Bulžamuk z burjatského Ulan-Ude. Po téměř dvouhodinovém pořadu českých souborů představovalo jejich vystoupení příjemnou změnu, škoda jen, že tanečníci tančili na reprodukovanou hudbu. Nutno poznamenat, že režie a složení festivalového galaprogramu byly vydařenější než loni a že podstatné organizační i jiné nedostatky z prvního ročníku již byly odstraněny. Sobotní den byl zakončen příjemným *Muzikantským dostaveníčkem* před plzeňskou konzervatoří, při kterém měly tentokrát hlavní slovo lidové muziky se svými sólisty. Úroveň interpretace jednotlivých muzik byla rozdílná. Příjemně překvapil například dobře ladící Chodský soubor z Mrákova, na druhé straně poněkud zklamalo vystoupení muziky souboru Górole, které bez tanečnicků vyznělo poněkud rozpačité. Všichni zúčastnění muzikanti však hráli a zpívali s chutí, jejich projev byl procítěný.

Neděle byla ve znamení dětských folklorních souborů - konkrétně plzeňské Jiskřičky, Mladinky a Meteláčku, rokcanské Rokytičky a Prácheňáčku ze Strakonice. V dobře koncipovaném dopoledním pořadu *Nebudem pořád tak maličké* se děti představily se svými pásmý her, říkadl, tanců a písniček. Při hlav-

"Uličníci". Foto Jan Beran, 1947

FESTIVALY

ním dětském programu v plzeňském amfiteátru mne mile překvapila úroveň dětských souborů. Navíc i organizátoři festivalu vyšli vstříc a věnovali dětem oproti loňsku celý festivalový den.

Celkový dojem z plzeňského festivalu je tedy kladný, dobrým a optimistickým ukazatelem je i vysoká divácká návštěvnost. Říká se, že o osudu podobných akcí vždy rozhodne ročník druhý, který ukáže, zda se rodí nová tradice či zda akce spěje k zániku. II. ročník mezinárodního folklorního festivalu Plzeň '98 úspěšně proběhl a věřím, že chystaný III. ročník bude přinejmenším stejně kvalitní jako letošní. Městu Plzeň, které je západočeskou metropolí a centrem rozsáhlé národopisné oblasti, podobný festival dlouho chyběl a nyní se díky organizátorům stává jeho důstojnou ozdobou. Navíc setkání lidí, kteří ještě dnes dokáží objevovat bohatství naší lidové kultury a upřímně se s nim umí potěšit, nikdy nezklame a vždy stojí za to.

Michaela Benešová

IX. MFF BRNO '98

V programu IX. mezinárodního folklorního festivalu Brno '98, který proběhl ve dnech 27.-30.8.1998, jsme zaznamenali několik novinek. Zahajovací pořad, tentokrát s názvem *Uvítání pod Špilberkem*, se nekonal na některé ze scén velkých brněnských divadel, nýbrž ve velkém sále Divadla Husa na provázku - Centra experimentálního divadla. Byla to volba šťastná, neboť folklornímu žánru lépe svědčí, jsou-li diváci co nejbližší účinkujícím, jako je tomu v tomto prostoru. Ladislavu Urbančíkovi, autorovi a režisérovi pořadu, ve kterém vystoupily tři zahraniční a dva brněnské soubory, se tak podařilo vytvořit výtečnou, srdečnou atmosféru. Škoda jen, že mnozí oficiální hosté, kteří si nechali rezervovat místa, na představení nepřišli, takže v nevelkém prostoru pro diváky byly mezery. Snad to souviselo s něčím, o čem bude řeč na závěr.

Již v tomto zahajovacím pořadu jsme se setkali s další novinkou - i do večerních pořadů byly letos vždy po bok souborů dospělých zařazeny skupiny dětské (v zahajovacím pořadu litevská Knituva a brněnský Heřmánek). Zřetelně tak vynikla péče brněnských "velkých" souborů o dorost, protože většina z nich má své dětské složky více či méně samostatně pracující. Festival přitom samostatně pořády dětských kolektivů zachoval. Letos byly dva - v sobotu 29.8. *Mám šáteček, mám* a v neděli 30.8. *Za našo stodolú*. Autoři a režiséři obou (Jana Veselá a Pavel Kříž) se svého úkolu zhostili dobře. Snad jen, že jinak výborný nápad spojit první pořad obřadním předáváním šátku od souboru k souboru, dostal ve druhé půli pořadu charakter poněkud retardační. Třetí novinkou bylo, že tradiční pořad věnovaný lidovému oděvu, byl letos nahrazen hudebním programem *Duha pěti barev*. Autor Jaromír Nečas v něm představil hudební repertoár čtyř výrazně se odlišujících brněnských souborů (Javorník, Májek, Púčík, Slováký krúžek), doplněný komorními tanečními ukázkami a vystoupením portugalské skupiny Terras de Cambra.

Kromě tradičního volného vystoupení zahraničních souborů (vedle jmenovaných to byl výborný maďarský Forrás a sympatičtí Dánové z Grenas) na náměstí Svobody byl v neděli 30.8. odpoledne poprvé uveden obdobný pořad v Amfiteátru v Řečkovicích pod názvem *Setkání u sýpky*. Představitelé této městské části mají živý zájem, aby se festivalové dění aspoň zčásti přeneslo i k nim a zdá se, že vzniká nová tradice.

Jisté tematické zaměření měl první hlavní festivalový pořad *Travička zelená* (sobota 29.8. večer), jehož tvůrcem byl prezident festivalu Milan Zelinka. Byl vytvořen především z řemeslnických tanců a vystoupily v něm tři zahraniční a šest členských souborů Sdružení přátel folkloru v Brně, hlavního pořadatele festivalu: dětský Brněnský Valášek, Heřmánek a Píštělákův dětský soubor a dospělé kolektivy Májek, Pořana a Vrčka ze Šlapanic.

V pořadu *Světlem i domovem*, druhém hlavním festivalovém pořadu (neděle 30.8. večer), se jeho autor, Jan Miroslav Krist, pokusil o srovnání vztahů krajiny a tance představených regionů - Brněnska a Hané v podání Křenováku z Křenovic, slovenských regionů v provedení dětského Jánošíčku a Púčíku, Valašska a Slovácka, reprezentovaných Májkem a Slovákým krúžkem, a tři již dříve jmenovaných zahraničních souborů.

Jako v několika předchozích letech byl i letos MFF Brno součástí Brněnských lidových slavností, které měly zvláště bohatý program, z něhož Dny polské kultury a zejména Historické dny se překrývaly s festivalem. Toto spojení má své výhody i nevýhody, avšak festivalovému průvodu nesporně prospělo, přilákalo mnoho diváků, kteří by jinak asi průvod neshlédli.

Na přípravách a organizaci festivalu se letos, na rozdíl od předchozích let, nepodílel Vojenský umělecký soubor Ondráš, a na financování jím ovládaná Nadace VSPT Jánošík. Jejich spolupráce významně pomohla dotvořit festival do dnešní podoby, a proto se po odchodu Ondráše z organizačního výboru šířily názory (snad i záměrně živené), že nynější organizační výbor nebude schopen festival v dosavadním rozsahu a kvalitě zajistit. Průběh festivalu ukázal, že si udržel uměleckou i organizační úroveň a že je nadto schopen dalších inovací. Velmi příznivě hodnotil festival Jerzy Chmiel z Polska, místopředseda výkonného výboru CIOFF a předseda středoevropského sektoru této organizace, který se celého průběhu zúčastnil.

Jan Miroslav Krist

VI. ROČNÍK MFF DĚTÍ STŘEDNÍ EVROPY V LUHAČOVICÍCH

Program VI. mezinárodního folklorního festivalu dětí střední Evropy byl snad až na několik výjimek připraven na pó-

FESTIVALY

dia pod širým nebem ve Zlíně, Luhačovicích, Pozlovicích a Slavičíně. Když jsem se organizátorů ptala, co budou s dětmi dělat za nepříznivé počasí, krčili rameny a přesvědčeně mluvili o slunečných dnech, které nás čekají od 11. do 13. září. "Zapojili jsme všechny babičky, aby se modlily za dobré počasí," říkal trochu žertem Bohuslav Marhoul, starosta Luhačovic. Lázeňské náměstí v sobotu odpoledne zažilo opravdu malý zázrak - z temného nebe obávaný déšť nepadal, a tak více než pět set diváků mohlo nerušeně sledovat hlavní festivalový pořad *Od kolébky po kolébku*.

I když festival píše svůj šestý ročník, existuje už sedm let a od nultého ročníku u jeho pořádání stojí Věra Haluzová a luhačovický dětský soubor Malé Zálesí. Letos se festivalu zúčastnilo 450 dětí z Maďarska, Slovenska, Ruska a České republiky. Nejvzdálenějším hostem byl moskevský soubor Chorošije Molodci,

který přijel na pozvání Malého Zálesí na vlastní náklady a jako jediný zůstal ještě několik dní po skončení festivalu hostem v Luhačovicích. Poprvé se spolupředatelem festivalu stal Slavičánek ze Slavičína a Nadace Jana Pivečky. Morální záštitu nad festivalem převzal předseda Senátu PČR Petr Pithart.

Po všechny tři festivalové dny měly děti naplněný program. Nevystupovaly jen na náměstích hostitelských měst, ale uspořádaly také výchovné koncerty pro pacienty dětských léčeben v Luhačovicích. Ředitelka festivalu Věra Haluzová se tak snaží navázat na tradici proslulých výchovných koncertů dr. Františka Bláhy, popularizátora klasické hudby, a také na ideu, která stála při založení festivalu - dítě je potřeba více než vědním vzdělávat uměním.

Věra Haluzová byla také autorkou sobotního komponovaného pořadu *Od kolébky po kolébku*, do kterého se pod

režijním vedením Františka Synka zapojily všechny zúčastněné soubory. Jeho záměrem bylo v jednom široce rozklenutém oblouku zachytit úsek života člověka od narození ke svatbě, po které do rodiny přijdou znovu děti. Dětství a jeho hry jsou vlastně jen přípravou na samostatný dospělý život, a tak měli diváci možnost shlédnout, jak se promítá řada zvykoslovných obyčejů a obřadů do dětských her. Milé a dojemné bylo pásmo her nejmenších dětí z Malého Zálesí, imitující obyčejné každodenní úkony. Takřka profesionální byly výkony souboru Rádost při formanských hrách, stejně zapůsobil i slovenský soubor a jeho dětská svatba, kde děti prokázaly i umění loutkoherecké. Nadšeného přijetí se dostalo hostům z Ruska, kteří přijeli i s tradičním lidovým orchestrem. Ozdobou odpoledne pak byly výkony dětských zpěváků Jiřiny Mikloškové a Pavla Zedníčka, letošních vítězů dětské pěvecké soutěže na MFF ve Strážnici, ale také syrové hlasy goralů z Jablunkovského průmysku na pomezí českém, slovenském a polském.

Festivalový program završilo v neděli tradiční vyzpěvování v chrámech v Luhačovicích a Pozlovicích.

Kateřina Novotná

NAD OSMÝM ROČNÍKEM FESTIVALU HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ V UHERSKÉM HRADIŠTI

Dlouholetý moderátor uherskohradištského Festivalu hudebních nástrojů lidových muzik Jan Rokyta v úvodu letošního 8. ročníku (věnovaného tentokrát hudcům) konstatoval, že hudci přinášejí nejen vědomí o tom, jak se dá dobře trávit volný čas, ale především projev přirozeného hudebního talentu rodin a regionů, z nichž pocházejí. Obhacují nás hudbou a písněmi, jež převzali z tradice a jež dovedou tvořivě předávat dalším pokolením. Zdá se, že to je nejlepší způsob péče o tuto část národního kulturního dědictví.

FESTIVALY

Uherskohradišťský festival má už ustálenou organizační strukturu: začíná v pátek výchovným koncertem pro školy, večer pokračuje volnými vystoupeními hudeců a zpěváků, doplněnými autorským čtením spisovatelů českého PEN Klubu. Tentokrát byl páteční večer věnován čerstvému šedesátníkovi Janu Rokytovi a gratulanty byly Folklorní studio Buchlovice, cimbálová muzika Dolina ze Starého Města, Cimbálová muzika Jaroslava Čecha z Uherského Hradiště a muzika souboru Kunovjan. Sobotní odpoledne je věnováno odborným seminářům. Letos byl jeho tématem poutavý výklad Jaromíra Nečase a Jiřího Pločka o zápisech lidových písní, které v letech 1909-1912 nahráli Leoš Janáček a jeho spolupracovníci na Edisonově fonografu.

Hlavním pořadem letošního ročníku byl koncert lidových hudeb, odborně i společensky bezchybně moderovaný

Janem Rokytou. Autoři programu - Jaromír Nečas a Jan Maděříč - vybrali z širokého rejstříku lidových muzik ty, u nichž se podle nich výrazně projevuje rodová tradice a věrnost regionu. V úvodu zaujala muzika Včelaranu předvedením "štrajchu" (hudební sestava smyčcových, dřevěných a žestových dechových nástrojů), který hrával k tanci ještě v období první republiky. Nápadité bylo i vystoupení taneční složky Včelaranu. Dobře se představila i další skupina: hudecká muzika Jaroslava Pavlíka ze souboru Světlovan z Bojkovic, využívající tradiční nástroj malých muzik - baset. Repertoár této muziky vychází převážně z oblasti moravských Kopanic. Velký ohlas vzbudili u poučeného publika "Skřípáci z Jihlavy", vedení nestárnoucím Mílou Brtníkem. Ten navázal na skřípácké muziky na Jihlavsku, používající truhlářsky vyrobené nástroje, a obnovil tak zanikající hudební tradici tohoto regionu. Hu-

dební medailon z hradišťského Dolňácka zazněl v podání muziky Babica z Hluku, jejímiž členy jsou převážně pedagogové ZUŠ. Jejich uměřený hudební projev vystřídal hudební skupina Důvď z Maďarska. Její čtyři členové jsou zároveň sběrateli a znalci lidových písní a k interpretaci melodií z Karpat používají kromě houslí i dudy a pastýřské píšťaly. Temperamentní přednes této muziky nadchl posluchače, kteří ji ocenili dlouhotrvajícím potleskem.

Po přestávce zaplnili jeviště horňáčtí hudci, pocházející z velických muzikantských rodů Hrbáčů, Kučerů a Šachů, na různých rodinných příležitostech vystupujících pod názvem HRKUŠA. Trochu nostalgickou baladu Sládečkovi koně v podání bratří Kučerů vystřídal jiskřivě sedlácké, k nimž se na gajdy na závěr přidal mladý Jiří Hrbáč, navozující tak vzpomínku na legendárního velického gajdoše Jana Hrbáče. Hudební tradice hanáckého regionu představil muzika Ječmeni z Prostějova. Pětice hudebníků, která je součástí muziky souboru Mánes, ukázala, že hanácký hudební folklor je stejně temperamentní i lyrický jako v jiných regionech, zejména když interpretaci hanáckého tance ze 17. století dodala více než rozšafnou hanáckou uměřenost. Zvláštním přednesem zaujala Valašská muzika Soláň z Hutiska-Solance, malá gajdošská muzika využívající k interpretaci tradiční hudby staré hudební nástroje, zejména malý cimbál a gajdy. Umožňuje to hlavně spolupráce s výrobci hudebních nástrojů a členy souboru - otcem a synem Čipovými ze Zubří.

Závěr koncertu patřil písním z Podpolaní, přednesených Lidovou hudbou Juraje Pecníka z Čerína. Smyčce i cimbál, "rozkazovačky" i "prekáračky" připomněly posluchačům slavná vystoupení folklorních skupin z Detvy, Očové nebo Hrochotí na festivalech ve Strážnici. Výkon slovenských hostů se v Uherském Hradišti setkal s bouřlivým přijetím.

Na závěr zprávy o tříhodinovém koncertu lze konstatovat, že uherskohradišťskému Klubu kultury a jeho spolu-

Jubilant Jan Rokyta mezi muzikanty Doliny, Kunovjanu a CM Jaroslava Čecha

RECENZE

pracovníkům se podařilo vytvořit tradici komorního festivalu, odlišujícího se od mnoha jiných regionálních folklorních slavností jasným a dlouhodobě prosazovaným dramaturgickým záměrem, jehož prioritou je uvědomělá péče o lidovou hudbu a její specifické nástroje.

Josef Jančář

NEJSTARŠÍ ZVUKOVÉ ZÁZNAMY MORAVSKÉHO A SLOVENSKÉHO LIDOVÉHO ZPĚVU (Z FOLKLORISTICKÉ ČINNOSTI LEOŠE JANÁČKA A JEHO SPOLUPRACOVNÍKŮ). THE OLDEST RECORDINGS OF MORAVIAN AND SLOVAK FOLK SINGING (ON FOLKLORISTIC ACTIVITIES OF LEOŠ JANÁČEK AND HIS COLLABORATORS). GNOSIS Brno 1998, 156 stran + CD.

U příležitosti 70. výročí úmrtí Leoše Janáčka připravilo vydavatelství Gnosis Brno unikátní edici (knihu a CD), která významného hudebního skladatele představuje široké veřejnosti i jako vědce - folkloristu a sběratele. *Nejstarší zvukové záznamy moravského a slovenského lidového zpěvu (z folkloristické činnosti Leoše Janáčka a jeho spolupracovníků)* jsou publikací formátem spíše malou, svým obsahem však průkopnickou a mimořádnou, neboť je to poprvé, co jsou modernímu posluchači předkládány tak staré zvukové záznamy hudebního folkloru. Ve světě jsou podobné etnomuzikologické projekty v současnosti moderní záležitostí, etnografové i muzikologové vydávají nejen nejstarší zvukové nahrávky, ale i neupravené, "syrové" záznamy tradičního folkloru, které určité nejsou pro ucho řadového posluchače. Pro odborníka i amatérského zájemce však mají nevyčíslitelnou hodnotu. A právě k takovým edicím patří i CD s našimi nejstaršími fonografickými záznamy. O jejich vydání se uvažovalo dlouho, ale až díky osobní iniciativě rozhlasového redaktora Jaromíra Nečase a vydavatele Jiřího Plocka došlo k finální

realizaci, kterou komplikoval jak nedostatek financí, tak technická náročnost vyčištění starých fonografických nahrávek. Jednotlivé moravské a slovenské písně (zaznamenané v letech 1909-1912) jsou na CD proloženy vyprávěním Janáčkových spolupracovníků (Františky Kyselkové a Hynka Bíma) o sběru lidových písní a vzpomínkovým vyprávěním sběratele Antonína Pustky o L. Janáčkově. CD je součástí výtvarně velice zdařilé knížky, která obsahuje muzikologické studie *Leoš Janáček a moravský hudební folklor* (Jarmila Procházková, Miloš Štědroň), dále kapitoly *Janáčkoví nejvýznamnější spolupracovníci* (Jiří Plocek), *Fonograf ve folkloristické práci Leoše Janáčka a jeho spolupracovníků* (Marta Toncrová), dokumentaci k příloženému CD (obsah CD a notové zápisy podle původních rukopisných sběrů) a

obrazovou přílohu. Všechny texty jsou zde také otištěny v angličtině, čímž se významně rozšiřuje okruh možných čtenářů a posluchačů. A to je jistě, jak vzhledem k významu edice, tak k náročnosti zpracování, více než dobře.

Lucie Uhlíková

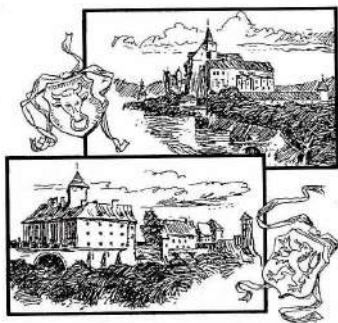
KAREL FIC: Z KRAJE OD PERNŠTEJNA K VEVEŘÍ. POVĚSTI A PŘÍBĚHY. Nakladatelství BOREK, Tišnov 1995, 81 stran.

Vydání pověstí bývá vždy záležitostí vítanou a čtenářsky přitažlivou. V dnešní době musí jejich autoři sáhnout po pracích starších, ať již publikovaných nebo rukopisných. Pamětníků a vypravěčů

pověstí neustále ubývá a získávání materiálu přímo v terénu je proto prakticky nemožné. Mezi staršími soubory však nacházíme poklady nevídané ceny.

Příkladem může být publikace *Z kraje od Pernštejna k Veveří* autora Karla Fice, která zčásti vznikla právě na základě starší sbírky pověstí *Od Pernštejna k Veveří*, vydané počátkem třicátých let Josefem Ficem, zčásti z novějších publikovaných podob této sbírky z devadesátých let (*Pernštejnský tis* [Pověsti ze Zubří země] a *O jilmových huslích*, úprava H. Jurman). (Není bez zajímavosti, že první sborník pověstí J. Fice byl pořízen díky nadšené sběratelské práci učitelů tišnovského okresu.) Některé pověsti převzal autor dnešní sbírky z knihy E. Kiliánové a O. Sirovátky *Král moravských vodníků*, ostatní vybral z dalších pramenů. Úpravy, které K. Fic provedl, se týkaly především změn některých názvů a pravopisné a stylistické stránky starších textů.

Z KRAJE OD PERNŠTEJNA K VEVEŘÍ

POVĚSTI A PŘÍBĚHY

Dnešní čtenář, a to laik i odborník, uvítá sice stručnou, zato však informačně hutnou předmluvu. Kromě jiného zde K. Fic vysvětluje, že krajem mezi hrady Pernštejnem a Veveří, jak říká název, je myšleno Tišnovsko zhruba v předválečném rozsahu. Lokalizace do této oblasti byla důležitým kritériem při výběru pověstí.

Sbírka se po stránce tematické neliší od podobných svého druhu. Čtenář zde nachází příběhy o strašidlech (Černí rytíři), vodnicích (Černý kocourek), loupežnících (Loupežníci z Deblína) i čertech (Maršovská švadlenka), rozsáhla je skupina pověstí o nejrůznějších pokladech (Švédský poklad). Stranou nezůstávají ani potrestané lidské hříchy (Hrabivost se nevyplácí) a různá neštěstí (Nešťastný Pavlík). Nelze opomenout ani několik humorných vyprávění (např. Zertovný zajíc).

Významný tematický okruh tvoří vstupní pověsti sbírky věnované hradům, vesnicím, lesům a kostelům a jejich vzniku a hlavně původu jejich názvů (O praotci pánů z Pernštejna, Jak Žizka pojmenoval Tišnov aj.). Např. vyprávění nazvané O Blahoňově a také o rojení včel je sestaveno z několika pověstí o původu názvů vesnic a lesů Tišnovska: "/.../ Zajímavý původ mají jména lesů kolem Synalova. Dodnes se jim říká Bohatá, Hrbatá, Svobodná a Židovka. Vynecháme-li mezi těmito slovy spojku a, vyjde nám trefná charakteristika jejich někdejší vlastnice" (s. 14).

Přes výše zmíněné stylistické úpravy sbírka zachovává osobitost a ráz svých předloh. Pověsti jsou psány dynamicky, takže vyvolávají dojem živého vyprávění. Po stránce látkové nelze publikaci upřít přitažlivost. Zejména pověsti o původu názvů jistě upoutají. A nejen to. Lze je s úspěchem použít i z hlediska pedagogického, kde bezpochyby poslouží jako vítané zpestření a oživení.

Vhodně je zařazen Slovníček méně obvyklých výrazů, který je určen zejména nepoučenému čtenáři. Geografickou orientaci pak umožňuje zjednodušená,

ale přehledná mapka. I tyto skutečnosti svědčí o tom, že sbírka pověstí *Z kraje od Pernštejna k Veveří* osloví nejen odborníky, ale i nejširší veřejnost, v neposlední řadě děti. V této souvislosti nelze nevysslovit přání, snad i prosbu - jen více takových publikací, jako je ta s pověstmi z Tišnovska.

Sárka Toncrová

EMIL JENERÁL: POVĚSTI A VYPRAVOVÁNÍ Z MORAVSKOBUDĚJOVIC-KA. Pro Městský úřad v Moravských Budějovicích vydalo nakladatelství Area JiMfa v Třebíči 1996, 182 stran.

Emil Jenerál, moravskobudějovický rodák a povoláním učitel, měl celoživotního koníčka - historii kraje, kde se narodil a kde také prožil většinu svého života. Publikoval časopisecky a teprve tři měsíce před jeho smrtí mu vyšla tato první kniha, obsahující 120 čísel. K jejímu napsání autora inspirovala čtyřdílná *Kronika Moravských Budějovic* Františka Procházky (1792-1866). Ve třicátých letech 20. století s ní pracoval Josef Fišer a zjistil, že v knize je dosti výmyslů. Začal údaje ověřovat a později v tom pokračoval právě Jenerál, který z Kroniky převzal do své práce mnohé pověsti a vyprávění.

Pověsti rozdělil na místní, historické, jazykové hříčky, pověrečné, o strašidlech (tzv. revenantní), démonologické, nábožné a mravoučné. V místních začíná pověstmi týkajícími se založení, názvu, znaku a opevnění Moravských Budějovic, zabývá se ulicemi či podzemní chodbou. Poté se rozliší po budějovickém okolí: věnuje se výkladu jmen obcí, připomíná místa, kde se v minulosti událo něco mimořádného a kde byl na památku postaven kříž nebo zasazen kámen. Tento oddíl doplnil humornými vyprávěními.

Historické pověst se převážně věnuje k Budějovicím - o klášteře panen cister-

RECENZE

ciaček, o vyhnaní Židů, o požáru v Malé Vísce roku 1845. Ke smutným pověstem patří vyprávění o dvanácti školáčkách, kteří zmrzli při sněhové bouři roku 1804 ad. Naopak pověsti jako jazykové hříčky jsou humorné (například ta s názvem Za Bučí).

V pověstech pověrečných ožívá zapomenutý svět skřítků a čarodějnic, v jejichž staveních krásy dávaly hojnost mléka a které v cizích domech nejrůzněji škodily. Dočteme se, k čemu se používala hlína sebraná o půlnoci na hřbitově, jak to bylo s čarovným ošetřováním koní, co naši předkové dělali, když jim špatně došla kráva apod. Pověsti démonologické a pověrečné tvoří jednu skupinu a je tudíž chybou, že je Jenerál rozdělil do dvou oddílů. Asi chtěl zdůraznit působení skřítků, hejkalů a čertů, jak o tom mluví kapitola Inspirování les a celá krajina: "Bludičky, světylka, hejkali, černá a bílá paní a různé zhrěšili lidé, kteří na své věčné pouti lesem znovu a znovu ožívají. K nim se pojí čarodějnice, pastýři i pastýřky, plaché lesní zínky a srnky, všechny ty duše divy tvořící, nehasnoucí pramen báji." Do tohoto okruhu patří ještě tzv. revenantní pověsti a Jenerál opět dělá chybu, když je nazývá pověstmi o strašidlech. Revenanti byli lidé, kteří se vraceli po smrti na svět, ať už za života žili dobře či špatně. Třeba šestinedělka, která se v noci vracela ke kolébce svého dítěte, nebo bezhlavec, který křivě přísahal u soudu a připravil tak své poddané o pole či louku. O světylkách se říká, že jsou to zakleté dušičky nepokřtěných dětí, jež touží, aby je člověk zachránil modlitbou.

S pokřuků jiným druhem lidové víry souvisí pověsti nábožné. Jenerál začíná uzdravením skrze ostatky sv. Ignáce během jezuitské misie v Moravských Budějovicích a dále uvádí místní pověsti o sv. Václavu či o kříži. Pověsti mravoučné uvádí ve známost to, že se nevyplácí křivě přísahat, krást a jinak se protivit řádu tohoto světa.

Na závěr své knihy autor připojil *Masopust, knihu o uvedení v pravou a milou pobožnost, skrz kratochvilné o dva-*

nácti synech Masopustových, patriarchálních pekelních rozjímání, roku 1580 Vavřince Leandra Rvačovského, kterou přetiskl Čeněk Zibrť v Českém lidu v roce 1909. Rvačovský působil v letech 1570-1572 v Moravských Budějovicích jako starokališnický kněz.

Jenerál k sestavení své sbírky využil velké množství pramenů. Nejvíce čísel vybral z již zmiňované Procházkovy *Kroniky Moravských Budějovic* (17) a ze sběrů Antonie Františky Dvořákové (13). Ludvík Stehlík, bednář z Cidlíny, a Jan Hobza, starosta ze Šebkovic, přispěli sedmi čísly a Josef Tesař, sedlák ve Vísce (část Budějovic), šesti. Vedle jmenovaných pramenů využil Jenerál řady kronik (obecních, farních, školních aj.) a vyprávění jednotlivců nejrůznějších povolání. Čtyři pověsti převzal také z knihy *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí Jemnického, díl II* J. St. Menšíka (Brno 1856). U dvou z těchto pověstí se dopustil nesprávné citace tím, že uvedl jako autora této knihy Josefa Švepeše (přesné znění jeho přjmení je Švepeš), který byl ve skutečnosti informátorem pouze jedné z těchto pověstí, druhou vypravoval František Švepeš.

Emil Jenerál do knihy shrnul to nejlepší, co z Moravskobudějovicka poznal. Sběru věnoval dlouhý čas, přičemž zjistil, že ani jeden z oslovených učitelů češtiny ve městě nedovedl vyprávět místní pověst. Snad tento stav pomůže napravit recenzovaná kniha a posílá v obyvatelích kraje lásku k rodišti. Škoda jen, že autor nepopsal podrobněji své sběry a prameny, aby zájemci o hlubší studium měli usnadněnou práci

Andrea Zobačová

DANA BITTNEROVÁ - FRANZ SCHINDLER: ČESKÁ PŘÍSLOVÍ. SOUDOBÝ STAV KONCE 20. STOLETÍ. Karolinum Praha 1997, 315 stran.

Nestává se často, aby byla česká paremiologie obohacena o novou knižní

publikaci, která by měla jiný charakter než ráz pouhé regionální sbírky. Uvedená publikace je výsledkem spolupráce na společném česko-německém projektu, který byl zahájen v roce 1991 a jehož "cílem se stalo stanovení paremiologického minima českého jazyka, tedy sestavení souboru přísloví, která jsou v českém jazykovém společenství všeobecně známá." Této práci předcházely již dříve připravené rozsáhlé studie: D. Bittnerová shromáždila na počátku osmdesátých let paremiologický repertoár Prahy, F. Schindler vydal v Mnichově v roce 1993 knihu *Das Sprichwort im heutigen Tschechischen. Empirische Untersuchung und semantische Beschreibung*.

Autoři postupovali tak, že vytvořili soubor 11 151 přísloví, v němž nejpočetnější část představuje téměř všechny materiál uvedený v *Mudrosloví slovanického národu ve příslovích* F. L. Čelakovského (7 651 číslo) a který je doplněn dvěma novějšími, dosud nepublikovanými sbírkami Josefa Spilky z padesátých až sedmdesátých let 20. století (celkem 2 733 čísel). Do souboru byla včleněna i sbírka Dany Bittnerové a sběry Franze Schindlera z osmdesátých až devadesátých let. Oba tyto prameny tvoří v souboru jeden celek (705). Čtvrtou skupinu přísloví tvoří 62 výroků, které Schindler označuje jako "nová přísloví". Z uvedeného souboru byl po odstranění dublet sestaven dotazník, obsahující 10991 číslo. Dotazník byl rozeslán 30 (!) respondentům, převážně starším padesátí let. K vyhodnocení jich však bylo možno použít jen 19, z toho od mužských respondentů 10, od ženských 9. Provenience respondentů však ukazuje na určitou jednostrannost volby: v době zkoumání žily z původních 8 respondentů na venkově již jen dvě osoby, to znamená, že většina odpovědí pochází od obyvatel městských, z toho ve dvou případech přímo z Prahy. Také geografické rozložení bydlíšť respondentů je nerovnoměrné - jen čtyři jsou z Moravy. Všechny tyto faktory mohou mít význam v hodnoticích analýzách. Překvapuje značně nízký počet použitých dotazníků

RECENZE

a závěry, které se pak z nich na obecné úrovni činí.

Hlavní těžiště publikace tvoří Sbírka českých přísloví (s. 9-179) a Rejstřík (s. 181-274). Sbírka je uspořádána podle četnosti respondentů, uvádějících znalost přísloví, která pocházejí z jednotlivých pramenů. Na s. 11-14 začíná Sbírka početně maximálně se vyskytujícími indexem 19 (tj. respondentů): A (ze sbírky Čelakovského) všech 19 respondentů zná celkem 24 přísloví, B (ze sbírky Spilkovy) 21 přísloví, C (z Bittnerové-Schindlerové) 61 přísloví. Index respondentů klesá až k hodnotě 1 (A = 1395, B = 465, C = 25).

Už jako v dřívější Schindlerově práci chápou se i v nynější publikaci přísloví šířeji, než tomu bylo doposud zvykem: "Přísloví se ... odlišují od slov a frazémů tím, že nefungují jako znaky pro jednotlivé koncepty, ale pro koncepty složené nejméně ze dvou konceptů... Představují ustálená spojení, která se o-bejdou bez přizpůsobení kontextu. Jsou ... smyslově soběstačná a nezávislá na konkrétní kontextové situaci ... Na rozdíl od přísloví jsou frazémy větně neukončené a vždy potřebují doplnění z kontextu, aby se staly 'gramatickými'." (s.278-279). Tím se vysvětluje, proč se v knize mezi 'klasickými' příslovími (např. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá) najdou i obraty jako To chce klid, Když už - tak už apod. Některé z nich, např. Rodina - základ státu, bychom však za přísloví nepokládali.

Protože je sbírka řazena podle četnosti výskytu přísloví u jednotlivých respondentů, není materiál pochopitelně zařazen ani abecedně a ani tematicky. Vyhledání konkrétního přísloví je možné prostřednictvím Rejstříku. Rejstřík je uspořádán abecedně a je sestaven ze všech podstatných a přídavných jmen, ze všech sloves, číslovek, přísloví a citoslovců a z vybraných zájmen, která jsou součástí přísloví uvedených ve Sbírce. Pokud ovšem chceme najít varianty přísloví, které se ve Sbírce také vyskytují, je hledání komplikovanější.

Sbírku uzavírá rozsáhlejší doslov, ve kterém autoři nejen analyzují teoretické vymezení přísloví, ale charakterizují také jednotlivé soubory (prameny) přísloví, popisují skladbu respondentů, jejich znalost a užívání přísloví (a také např. vliv četby na rozsah repertoáru) a provádějí statistická hodnocení. Domnívám se, že jedna z důležitých předloh práce byla autorské dvojici studie Ch. Chlosty-P. Grzybka-U. Roose: *Wer kennt denn heute noch den Simrock* (1991/1992), jak to lze mj. vidět z partie, kde se znalost přísloví spíná se znalostí bible. Konstatuje se (s. 294), že "...naše výsledky naznačují, že znalost přísloví roste ve skupině námi sledovaných v závislosti na neznalosti bible." Zdá se, že jde o u-náhlený úsudek. I když je třeba mít na paměti, že znalost bible v protestantském Německu byla jistě větší než u nás, nevypývá z toho ještě, že neznalost bible zároveň znamená větší znalost přísloví. Ta je vždy primárně spjata s kulturní a literární tradicí dané společnosti a s normami společenského života.

Do jisté míry problematické je procentuálně srovnávací vyhodnocení tří zdrojů materiálu a z toho vyvozeného závěru "že sbírky Čelakovského i Spilky jsou krajně zastaralé" (s. 297). Jestliže autorům vyšlo, že z Čelakovského fondu byla neznámo všem respondentům 55,9 %, pořád to ještě znamená, že respondenti znají přes 3 360 přísloví; u Spilky (neznají 37,1 %) pak asi 1 630 přísloví. To v úhrnu není rozhodně málo. Autoři zdůrazňují, že největší znalost lze zaznamenat u Bittnerové-Schindlerové, kde respondenti neznají jen 2,6 %. Uvážíme-li však, že celá jejich sbírka obsahuje pouze 701 přísloví, pak neplatí, že se v poslední době "neapně změnila zásoba přísloví". A to nepřehlídíme k faktu, že některá přísloví ze sbírky Bittnerové-Schindlerové jsou vlastně variantami znění zaznamenaných u Čelakovského nebo u Spilky.

V každém případě jde však o práci záslužnou, přinášející české paremiolo-

gii po dlouhé době nevšimavosti nové impulzy.

Marta Šrámková

ZDENĚK VAŠKŮ: VELKÝ PRANOSTIKON. 3000 PRANOSTÍK. ACADEMIA PRAHA 1998, 375 STRAN.

Po téměř 50 letech soustavného de-gradování nejen samotných pranostik jako 'nevědeckého a nepotřebného slovesného druhu', ale celé tradice života našich předků, kteří byli úzce spojeni se zemědělským životem, vychází publika-ce, jež je zajímavá jak pro odborníky, tak pro veřejnost.

Autor není sice folklorista, folkloris-tickou literaturu má však prostudova-nou. Protože je svým zaměřením patrně přírodovědec, dovedl mnohé dobře spo-jit a skloubit, protože řadu pranostik mohl podepřít svými přírodovědeckými znalostmi.

Velmi pozoruhodný je rozsah základ-ního materiálu, který je v knize zpracováván. Obsahuje celkem 3000 pranostik, vybraných z daleko většího souboru, který vznikl během třicetiletého autorova zájmu o pranostiky. Jeho práce "byla soustředěna nejen na nejstarší a nejvý-znamnější české pranostické publikace (cisiojany, kalendáře, hospodářské pří-ručky a instrukce, samostatné sbírky pranostik a přísloví, ale i originální sel-ské a rolnické hospodářské zápisy, vpi-sy v zemědělských rodinných účtech a obecní, školní a farní kroniky)." Autor provedl i terénní výzkumy u nejstarší české zemědělské generace.

Práce je rozčleněna do několika od-dílů. V úvodních partiích se zabývá ter-mínem pranostika a správně upozorňu-je, že jeho užívání je typicky české a že jeho původní význam se až do první po-loviny 19. století vztahoval především na předpovědi astrologické.

Určuje rozlišovací znaky pranostik vůči kategoriím 'přísloví' a 'pořekadlo'.

RECENZE

Všimá si také významu a funkci pranostik v dřívějším životě, v němž představovaly jakési "dobové osvědčené technologické předpisy a doporučení, údaje agrotechnických lhůt a chovatelských termínů". Autor dělí pranostiky na tyto hlavní skupiny, přičemž přechody mezi nimi nejsou vždy zcela zřetelné: hospodářské, jejichž nejrozšířenější druh jsou tzv. pranostiky rolnické, dále meteorologické s jejich podskupinou tzv. pranostik singularitních ('Svatý Řehoř mrazy vodí, když nevodí, tak sněhem škodí') a vavrových ('Pankrác, Servác a Bonifác - ledový muž, poškozují ovocný květ i růži'), fenologické (Na svatého Jiří trávu nezastaví čtyři), kalendářní a časoměrné (Na svatého Tomáše nejdelší noc je naše) a pověrečné neboli nerealné (Kdo na Velký pátek orá, tomu se chleba nedostává).

Čtenáře jistě zaujme kapitola o vlivu systému hospodaření a klimatických změn na vznik a obsah pranostik. Např. pranostika Na Hromnice musí skřivan vrznout, i kdyby měl zmrznout byla v době, kdy vznikla (je doložena v *Hádání pravdy a lži* Ctibora Tovačovského z Cimburka, 1437-1494), pravdivá, protože plně odpovídala tehdejšímu klimatickým podmínkám. V kapitole Pranostiky a kalendář poukazuje autor na to, že staročeské dělení roku byla jiná, než je známo dnes, totiž na osm období: předjaří, jaro, podletí, léto, polétí, podziměk, předzima a zima. Rovněž dělení dne bylo jiné a nepoužívalo dělení podle hodin: noc (od západu do východu slunce), bílý den, dopoledne (od východu slunce do okamžiku, kdy slunce stojí nejvýše nad obzorem), odpoledne, stmívání (od západu slunce do úplného setmění), večer (první část noci), půlnoc, kuropění (od půlnoci do svítání), svítání (rozedívání do východu slunce), ráno, před polednem, poledne, po polední a navečer. Tato dělení se stávají hlavním kritériem i v obsahu pranostik.

Spolehlivý časový signál představují v pranostikách dna zasvěcené určitým svatým a církevní svátky. Autor přitom správně upozorňuje na gregoriánskou

kalendářní reformu a s ní související časový posun některých přísloví.

Hlavní náplní knihy jsou soubory přísloví dělených podle měsíců roku, doplněných velmi bohatým a cenným výkladovým komentářem. Závěr knihy tvoří detailnější rozbor pranostik předpovídajících krátkodobě počasí, protože "zkoumání povětrnosti a usuzování na její změny se u úspěšných lidových pozorovatelů opírala vždy o dvě základní prognostické oblasti - o pranostiky výročního cyklu a o rozsáhlý komplex tzv. meteorologických pravidel krátkodobě předpovědi počasí." Knihu uzavírá rejstřík citovaných autorů, literárních pramenů a osobních jmen, která se v pranostikách vyskytují, a bohatý seznam literatury.

Kromě toho, že kniha představuje velmi cennou sbírku pranostik, je pro folkloristiku obohacením v tom smyslu, že systematicky řeší význam, funkci a obsah pranostik na základě jejich vztahu k objektivním meteorologickým a hospodářským skutečnostem.

Milým osvětlením publikace jsou citáty z krásné literatury, kronikářských a písmáckých záznamů, doplněné vtipnými perokresbami.

Marta Šrámková

PRIMÁŠ JAROSLAV VÁCLAV STANĚK.
Napsali Jiří Jilík, Jiří Pavlica, Martina Pavlicová, Jaroslav Pelikán, Jan Vančura.
Vydal Klub kultury Uherské Hradiště 1998, 128 stran, foto a kresby v textu.

Využívání folklorního dědictví k nejroznějším kulturním a uměleckým aktivitám se stalo významným fenoménem kulturního života 20. století. Začal se jím zabývat i vědecký národopis, který tento proces označil pojmem folklorismus. O tomto jevu byla v posledních desetiletích napsána řada studií a začaly vznikat i první monografie o primáši Slávkovi Volavém, o zpěvačce Marii Procházkové, a v roce 1997 vyšla i významná kni-

ha s názvem *Od folkloru k folklorismu*, s podtitulem *Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*.

K publikacím tohoto typu náleží také nejnovější knížka o jednom z představitelů folklorismu, o malíři, choreografovi a primáši cimbálové muziky souboru Hradišťan J. V. Staňkovi. Proti zmíněným vědeckým publikacím je knížka *Primáš Jaroslav Václav Staněk* zaměřena publicisticky a určena široké veřejnosti.

Úvodní kapitulu pod názvem Staňkovská legenda napsal novinář a publicista Jiří Jilík. Podařilo se mu velice dobře zasadit osobnost J. V. Staňka a jeho tvůrčí vztah k folkloru do regionálních i dobových souvislostí, a jaksi mimoděk odhalit podstatu vzniku legendy. O umělecké všestrannosti a o metodách práce s hudebním a písňovým folklorním dědictvím napsal Staňkův nástupce v muzice Hradišťanu, hudební skladatel Jiří Pavlica, o Staňkově choreografické práci, zejména o úpravách tanců pro jevištní vystupování Hradišťanu, podala poučený výklad etnografka Martina Pavlicová. Druhou část knihy tvoří jednak vlastní paměti J. V. Staňka, jednak vzpomínky jeho spolupracovníků a některých představitelů soudobého folklorismu. Významným dokumentačním i výtvarným doplňkem knihy jsou fotografie ze Staňkova života a reprodukce jeho obrazů a kreseb.

Knížka, v citlivé grafické úpravě Tomáše Ježka, může být vzorem pro podobné monografie osobností zprostředkovávajících kontakt naší doby s odkazem předků prostřednictvím umělecké interpretace folklorního dědictví. Ukazuje nejen Staňkův životní optimismus a vztah k plnému životu, ale i jeho schopnost nadchnout členy svého folklorního souboru ke spoluúčasti na procesu tvorby, i když třeba jen v prchavých okamžicích přednesu písně nebo tance na jevišti, a zajímavě doplňuje naše poznatky o folklorismu jako o nepominutelném jevu kulturního života soudobého světa.

Josef Jančář

ESTER PLICKOVÁ: KRÁSA HLINY. TRI STOROČIA TRADIČNÉHO HRNČIARSTVA NA SLOVENSKU. Bratislava, Fortuna Print 1996, 215 stran, anglický text barevné a černobílé fotografie.

Reprezentační obrazová publikace slovenské etnografky, výtvarnice a renomované fotografky E. Plickové přináší ucelený soubor tradiční lidové hrnčiny, vybraný ze sbírek centrálních i regionálních muzejních institucí. Autorka se problematikou zabývá od svých studentských let, nelze nezmínit její monografii o hrnčičství ve východoslovenských Pozdišovcích (1959), ani její spolupráci s Vladimírem Scheuflerem při tvorbě souborné výstavy a publikace *Lidové hrnčičství v Československu* (1966). Naposledy své vědomosti uplatnila při kritickém hodnocení hesel v *Encyklopedii ľudovej kultúry Slovenska* (Slovenský národopis 1997).

V úvodní studii se E. Plicková věnuje historii, technologii a výzdobným otázkám. Stručně přibližuje počátky keramické výroby v neolitu, uvádí okolnosti vzniku hrnčičského kruhu a připomíná význam antického Řecka, kde vznikl název keramika. Vedle archeologických nálezů keramiky z předšlovanské doby i z velkomoravského a středověkého období se stávají dalším zdrojem poznání písemné prameny, na Slovensku doložené od 14. století. První hrnčičský cech vznikl v Bardějově 1475, tedy přibližně ve stejné době jako v českých zemích. V řadě slovenských měst se zformovaly hrnčičské cechy v 16. století (Košice, Prešov, Levoča, Trnava, Bratislava ad.) a své společensko hospodářské funkce plnily až do svého zrušení 1872 (v českých zemích už 1859). Z ustanovení cechovních artiklů je pro vývoj řemesla důležitý údaj o mistrovském kusu. Požadavek tovaryšského vandru přispíval zase k transmissi technologických inovací i dekorativních prvků mezi jednotlivými výrobními středisky, někdy značně vzdálenými.

Výskyt vhodných keramických surovin, vyvážených na Dolní zem nebo do Vidně, přispěl k nebyvalému rozvoji slovenského hrčičství. Kreativnosti jednotlivých výrobců i místní tradice vedly k formování charakteristických výrobních středisek, okruhů a oblastí s typickými výrobky z hlediska tvaroslovného nebo dekorativního. Je to patrné z barevné obrazové dokumentace, kterou autorka roztřídila právě na základě těchto kritérií, takže postupuje po slovenském teritoriu od západu směrem na východ.

Pro západoslovenskou oblast byly charakteristické džbánky na víno, čutyory a flaše nebo i hliněné výklenkové plastiky světců (obr.43-44). Z Modry pochází stolní nádobí, talíře a misky zdobené výrazným trasakováním (obr.53-56), které podle moravských vzorů zavedl Štefan Odier. K výrazným výrobním okruhům náležela oblast hontsko-tekovská se střediskem v Pukanci a okolních vesnicích jako je Beluj, Prenčov a Nová Baňa. Ze širšího středoevropského kontextu jsou významné především pukanecké džbány s bohatým figurálním dekorem (obr. 93-106), doprovázeným nápisy a texty (citáty z bible, básnické skladby). Maximální počet hrnčičských dílen byl kumulován v oblasti Novohradu a Gemeru (obec Šivetice), kde se pracovalo pro trhy na Dolní zemi a v Sedmíhradsku. Množství kvalitní suroviny umožňovalo i výrobu stavební a technické keramiky. Specifické výrobní okruhy bychom našli také v Horehroní, horní Nitře a Turci, Liptově a na Oravě. Kontrastní tmavočervený povrch a bílý dekor byl typický pro hrnčičskou produkci Trstené (obr. 123-124). Výrobky se vyvážely do Polska, kde lze objevit určité analogie s polskou hrnčinou. Dlouhou tradici výroby hrnčiny (i po roce 1945) má východní Slovensko. Vedle městských středisek výroby (Bardějov, Prešov, Snina) se setkáváme s hrnčičstvím jako vesnickým řemeslem, doplňovaným zemědělskou výrobou (Pozdišovce). Z morfologického hlediska byl typický pro horskou část regionu štihlý tzv. kar-

patský džbán a vegetativní dekor (obr. 159170). V kraji pracovala řada hrnčičských rodů (J. Frankovič), produkce se vyvážela na sever do Haliče (Krakov, Lvov), jižním směrem putovala až do Sedmíhradska. Výroba po roce 1945 pokračovala v rámci ULUVu a byla formována školenými výtvarníky - tak profesorka J. Horová iniciovala vznik dekoru s "zemplínskými karičkami", který v dosavadní tradici neměl oporu (obr.181).

I když hrnčina byla všedním užitočným nádobím, sloužícím k přípravě potravy, stolování a uchovávání potravin a dalších viktualii, autorka přináší v převážné většině doklady výtvarně pojednané, ozdobené malířským nebo plastickým dekorem či zajímavé morfologicky. Je to dáno jistě charakterem publikace a záměrem vydavatele. I tak rozsáhlá obrazová příloha přináší reprezentativní vzorek slovenské hrčiny a umožňuje srovnávací studium s produkcí ostatních evropských zemí.

Miroslav Válka

1248-1998. 750 LET OBCE VLKOŠ. ZPRACOVALA OLGA VLASÁKOVÁ. BRNO [1998], 130 STRAN.

Reprezentativní publikace k 750. výročí první písemné zmínky o slovácké obci v severní části Kyjovska je dílem známé výtvarnice a vlastivědné pracovnice Olgy Vlasákové, která je připravila za přispění dalších spolupracovníků, Z. Hlavsy, M. Svenssonové a Š. Šalomouna. Snaha obcí a měst připomenout si vlastní identitu, ztotožnit se s místem svého narození či působiště, se promítá do řady podobných publikací, které se vydávaly už dříve, v dnešní době se však staly do jisté míry rovněž otázkou prestiže. I když jsou určeny především těm, kdo v místech žijí, popřípadě návštěvníkům příslušných obcí a měst, nelze jim nepřiznat i značný význam jako zdroji informací pro národopisné bádání. S potěšením bereme do rukou knihu ne příliš rozsáhlou, v krásné kožené vazbě,

RECENZE

na křídovém papíře, vyzdobenou mnoha barevnými fotografiemi, reprodukcemi dobových černobílých fotografií a nákrisy z pera autorky. Nechybí ani několik zápisů písní od známé sběratelky F. Kyselkové. Kniha obsahuje kapitoly obvyklé u tohoto druhu publikací, trochu nesooudné, nicméně nezbytné, ať už je to zmínka o archeologických nálezech, geologických zajímavostech, o historii, místním kostele, o správě obce, železnici, školství, vinařství, myslivosti, spolicích či zajímavosti z lidové kultury. V podobných dílech vycházejí tyto informace většinou především z toho, co zachycovala obecní kronika. V recenzované práci je řada poznatků podána také na podkladě osobních vzpomínek pamětníků, ať už ve formě přímého vyprávění nebo ve tvaru interpretovaném O. Vlasákovou. Tyto údaje, řadící se do okruhu poznatků získaných metodou "oral history", představují pro etnologické bádání stále využívaný a cenný zdroj poznání. Tím se publikace stává, stejně jako svým velmi poutavým vzhledem, vítaným přínosem k bližšímu poznání obce, která si v letošním roce připomenula významné výročí.

Marta Toncrová

SPOLEČENSTVÍ DĚTÍ A KULTURA. SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ. Strážnice 1997, 205 stran.

Sborník ze 13. strážnického sympozia, které se uskutečnilo v říjnu minulého roku, podává velmi zajímavý interdisciplinární pohled na studium problematiky kultury dětí. Třicet sedm odborných příspěvků představuje zejména přístupy psychologické, pedagogické a etnologické, které se mnohdy prolínají. Tematika prezentovaných výzkumů ukazuje, že bádání o kultuře dětí je ryze současné a zahrnuje venkovskou i městskou populaci stejně jako věkové či jinak determinované skupiny dětí a mládeže. Výzkum dětského folkloru a jeho vývojových posunů, ale i dalších aspektů, jako je odivání, písemné projevy, hračky, využití tradiční kultury apod., se nezastavuje před žádným jevem a dopředu jej nevylučuje. Náměty referátů tak vytvářejí oblouk od etnopsychologických sond o tom, jak děti vnímají domov (S. Kučerová, A. Schauerová, J. Švancara, Š. Portešová, V. Frolcová, A. Sojková) až po tematiku jako je dětský svět v různojazyčném prostředí (N. Valášková, B. Beneš), děti ve městě (Z. Drugová, Z. Beňušková, J. Darulová), děti jako nositelé folkloru (A. Divičanová, R. Marholdová, H. Hložková, I. Vojancová), darování, hraní a hračky u dětí (A. Navrátilová, M. Botíková, H. Dvořáková, R. Habartová), místo tradičního dětského folkloru v dnešním světě (E. Večerková, Z. Jelínková, Z. Vanovičová, J. Krist), dětský šatník a odivání (J. Kosíková, L. Nováková), památníky a zpěvníky jako rukopisné prameny (M. Toncrová, D. Bittnerová, Žákovské vtipy (A. Satke, J. Pospíšilová), muzeum a dětský svět (V. Jiříkovská), dítě ve fotografii (H. Beránková), výchova uměním (V. Mišurcová) aj. Čtenáři je tedy podán plastický obraz, který do jisté míry předznamenává i vývojové tendence současného bádání v jiných oblastech etnologie.

Martina Pavlicová

Omluva

Redakce se omlouvá A. Dunajové za technickou chybu, v jejímž důsledku zůstala část studie Malovaný sklep (NR 3/98) neopravena. Správné znění otiskujeme:

Výtvarné pojetí nejkratší a nejjednodušší obdélné chodby, jejíž vstup je výrazně rámován zelenými rozčleněnými pruhy, odpovídá tematicky loveckému salóнку v čele s motivem myslivců sedících doma při víně pod nápisem *Lovu zdar*. Boční stěny zdobí tři obrazy s jeleňmi a obraz sv. Huberta.

Při vstupu do dalšího, tentokrát Tyrolského neboli Alpského salóнку, získáme téměř dokonalou představu, že stojíme uvnitř dřevěného altánu a přes dřevěné žebroví pozorujeme okolní, údajně pravou tyrolskou krajinu s dvěma městy. Naproti vstupu čteme nápis *Vino žena zpěv zahladí veškerý hněv*, umístěný na schematickém dřevěném záklupu.

Poslední, největší salónek věnoval autor vzpomínkám na mládí, jak vyplývá z nápisů ve dvou erbech (v jednom vzpomínky, ve druhém na mládí). Nad vyvýšeným pódium, obezděným v přední části cihlami s kamennými schodovými stupni, je v oválu autoportrét samotného autora a pod ním leží bílý lev. Napříč celou zadní průčelní stěnou prochází barevný pás z drobných lístečků a větviček. Po stranách lze vidět erby s letopočty 1934 a 1968, na bočních stěnách hrozny vína. Směrem od mohutných iluzivních kanelových sloupů, s masivními hlavicemi zdobenými čtyřlístky na nárožích až po zvýšený prostor, byly na každé straně vytvořeny dva obrazy v obdélných rámech se zkosenými rohy, nad nimiž probíhá červeně ohraničený pás z vinných listů a řada trojúhelníků s kalichy uvnitř. Vpravo Riesenrad v Prátu a pohled na Znojmo se železničním mostem, vlevo vídeňská radnice a vranovský zámek, mezi nimi pak kmeny vinné révy.

RESUMÉ

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/98
(Volkskundliche Revue 4/98)
Herausgegeben vom Institut für Volkskultur
696 62 Strážnice, Tschechische Republik
tel. 00420-631-332090, 332092, fax 00420-631-332101
E-mail: ulk@brn.pvtnet.cz

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/98
(Journal of Ethnography 4/98)
Published by the Institute of Folk Culture
696 62 Strážnice, Czech Republic
tel. 00420-631-332090, 332092, fax 00420-631-332101
E-mail: ulk@brn.pvtnet.cz

"Národopisná revue" (Volkskundliche Revue) 4/98 wird thematisch gewidmet vor allem den ältesten Liederaufzeichnungen (Lubomír Tyllner: Friedlander Manuskript aus dem Jahre 1819; Dana Toncrová: Sammlung österreichischer Volkslieder aus dem Jahre 1819), den ältesten Quellen der Instrumentalmusik in der Westslowakei (Peter Michalovič: Zu den ältesten Quellen der instrumentalen Volksmusik in Záhori) sowie der Volksmusik im tschechisch-deutschen Grenzgebiet (Vladimír Baier: Volksmusik zweier Nachbarn). Der Beitragsblock mit der angeführten Thematik wird mit der letzten Folge einer umfassenden Studie über Aufzeichnungen der Volkslieder sowie der Volksmusik von Strážnice abgeschlossen (Jan Trojan: Das Lied als ein lebendes Gebilde. Zu Aufzeichnungen der Melodie sowie der Spielmannsmusik in den Liedern von Strážnice durch Václav Úlehla).

In der Rubrik "Tradition im Wandel" werden die Geschichte des Allerseelentages (Alexandra Navrátilová) sowie die Neufassung eines rückbesinnendes Erzählens über den Tod aus der 1998 erfolgten Feldforschung (Věra Frolcová) festgehalten. Die Rubrik "Rückblicke" wird dem Gründer der ukrainischen Volkskunde Fedir Vovk (Petr Kaleta) gewidmet. In der "Gesellschaftschronik" wird an die Jubiläen der Völkerkundler Miroslava Ludvíková (geb. 1923) und Ivo Stolařík (geb. 1923) erinnert. Die Zeitschrift schließt mit den Berichten aus Konferenzen sowie mit Rezensionen der Ausstellungen, Folklorefestivals, CDs und Bücher. Die Fotos in der Beilage, die die Gemeinde Šafov im mährisch-österreichischen Grenzgebiet dokumentiert, stammen von Miloš Uhlíř.

"Národopisná revue" 4/98 focuses on some of the oldest records of song collections (articles by Lubomír Tyllner: The Frýdlant Manuscript of 1819, and Dana Toncrová: Collection of Austrian Folk Songs of 1819), on the oldest sources of instrumental music in Western Slovakia (Peter Michalovič: On the Oldest Sources of the Folk Instrumental Music in the Záhori), and on folk music in the Czech-German frontier (Vladimír Baier: The Folk Music of the Two Neighbours). A previous series of articles is closed with a final part of a large study on records of folk songs and music in Strážnice (Jan Trojan: Song as a Living Form; On Records of the Melodies and the String Bands Play of the songs of Strážnice by Vladimír Úlehla).

In the Transforming Tradition column we offer an article on the history of All Saint's Day (by Alexandra Navrátilová) and a record of a 1998 field research concerning narration on Death (by Věra Frolcová). The Looking Back column presents a founder of the Ukrainian ethnography, Fedir Vovk (by Petr Kaleta). The Society's Chronicle reminds of the birthdays of ethnographers Miroslava Ludvíková (born 1923) and Ivo Stolařík (born 1923). The final part of the journal deals with conference news and reviews of exhibitions, CDs and books. The photo supplement of the journal documents the village of Šafov in the Moravian-Austrian frontier; its author is Miloš Uhlíř.

ROČNÍKOVÝ OBSAH NÁRODOPISNÉ REVUE 1998

Studie a články

Podluží a Podlužáci před vznikem vědeckého národopisu na Moravě (<i>Richard Jeřábek</i>)	5
K typologickému zařazení mentýků a šub (<i>Alena Jeřábková</i>)	11
Podlužácké vesnice po stu letech od Národopisné výstavy československé (<i>Věra Kovářů</i>)	15
Tradiční taneční příležitosti na Podluží (<i>Jitka Matuszková</i>)	19
Lidový tanec na Podluží jako příklad vývoje taneční tradice (<i>Martina Pavlicová</i>)	24
Současná naivní malba na Podluží (Emilie Zárubová z Moravské Nové Vsi) (<i>Hana Dvořáková</i>)	26
Kultivované publikum? (Návštěvníci MFF ve Strážnici po 15 letech) (<i>Tomáš Sirovátka</i>)	29
Společensko-kulturní fenomén pútnictva (<i>Katka Zajícová</i>)	59
Dub-Eiche-Makk-Encina. K filiácím některých charakteristických znaků mariánských poutních míst v Evropě (<i>Richard Jeřábek</i>)	69
Poutní místo Dub nad Moravou (<i>Alena Dunajová</i>)	83
Dva aspekty projevu současné zbožnosti na příkladě pouti do Žarošic a na Turzovku (<i>Hana Dvořáková</i>)	91
K motivu Adama a Evy ve výtvarné kultuře lidu (<i>Miroslav Válka</i>)	99
Století folklorismu. Dva příklady použití pojmu folklorismus na počátku 20. století (<i>Richard Jeřábek</i>)	139
Folklor, politika a masmédiá (na příkladě Slovenska) (<i>Eva Krekovičová</i>)	143
Lidová taneční tradice v současnosti (<i>Daniela Stavělová</i>)	148
Scénickí ľudoví rozprávači v prostredí masovej kultúry (<i>Hana Hlášková</i>)	151
Česká hudba v Texasu: doma, nebo v cizím prostředí? (<i>Irena Příbylová</i>)	154
Malovaný sklep (<i>Alena Dunajová</i>)	157
Památkové rezervace a zóny ve vesnicích jižní Moravy (<i>Věra Kovářů</i>)	164
Píseň jako živý útvar. K zápisům melodie a hudecké hry strážnické písně Vladimíra Úlehly (3) (<i>Jan Trojan</i>)	167
Frydlantský rukopis z roku 1819 (<i>Lubomír Tyllner</i>)	211
Sbírka rakouských lidových písní z roku 1819 (<i>Dana Toncrová</i>)	213
Lidová hudba dvou sousedů (<i>Vladimír Baier</i>)	220
K nejstarším pramenům ľudovej inštrumentálnej hudby na Slovensku (<i>Peter Michalovič</i>)	223
Píseň jako živý útvar. K zápisům melodie a hudecké hry strážnické písně Vladimíra Úlehly (4) (<i>Jan Trojan</i>)	228

Zprávy

K MFF Strážnice 1997 (<i>Hannah Laudová</i>)	34
Hodnocení pořadů MFF Strážnice 1997 (<i>Jaroslav Jurášek</i>)	35
Co je prvotní - festival nebo jeho hodnocení? (<i>Jiří Pospíšil</i>)	36
TOCA a Strážnice '97 (<i>Zdeněk Mišurec</i>)	37
Perspektivy MFF Strážnice (<i>Josef Jančář</i>)	38

Proměny tradice

Poprvé (<i>Josef Holcman</i>)	46
Současné masopustní obchůzky na Vyškovsku (<i>Markéta Mikysková</i>)	111
Vladimír Úlehla a počátky Moravského tanečního a pěveckého sboru (<i>Jiřina Kosíková</i>)	173

Čarnica - jubilující sůbor z východního Slovenska (<i>Hana Hlášková</i>)	182
Dětské lidové muziky - výrazný fenomén současného vývoje folklorismu (<i>Jiří Pospíšil</i>)	184
K památce zemřelých (<i>Alexandra Navrátilová</i>)	249
O lidské smrti. (Vzpomínka z dětství) (<i>Věra Frolcová</i>)	252

Ohlédnutí

Fedir Vovk a Čechy (<i>Petr Kaleta</i>)	252
---	-----

Společenská kronika

Jubilující Míla Brtník (<i>Zdenka Jelínková</i>)	42
Za Otakarem Máčemlem (25.8.1920-24.6.1997) (<i>Josef Jančář</i>)	43
Za Václavem Štastným (<i>Jan Krist</i>)	44
Eva Flašarová odešla (<i>Miroslav Válka</i>)	44
Janu Rokytovi k šedesátinám (<i>Pavel Jurkovič</i>)	118
On nemože jinak... (<i>Břetislav Rychlík</i>)	118
Jan Kadlec zemřel (17.8.1927-25.4.1998) (<i>Miroslav Válka</i>)	120
Za Marií Ulčovou (<i>Marta Ulrychová</i>)	120
Vzpomínka na Slávka Volavého (<i>Bohumil Smejkal</i>)	122
95 let Vilmy Volklové (<i>Karel Fic</i>)	184
Za Jindřichem Uhrem (<i>Stanislav Pěňčík</i>)	185
Zemřela Jiřina Králová (<i>Martina Motyková</i>)	186
Karel Vetterl a rozhlas - vzpomínky syna na otce (<i>Vladimír Vetterl</i>)	187
K pětasedmdesátinám Miroslavy Ludvíkové (<i>Alena Jeřábková</i>)	254
Ivo Stolařík má pětasedmdesát (<i>Jaroslav Štika</i>)	254

Konference

Generální konference CIOFF v Soluni (<i>Martina Pavlicová</i>)	45
Mezinárodní konference "Lidová kultura a její cesta do třetího tisíciletí". Athény 6.-11.12.1997 (<i>Jaroslav Štika</i>)	45
Mezinárodní konference o vývoji kulturní politiky (<i>Martina Pavlicová</i>)	123
Etika v tradiční lidové kultuře a folkloru (<i>Bohuslav Beneš</i>)	123
Akademická Nitra '98 (<i>Daniel Drápala, Alexandra Procházková</i>)	255
28. mezinárodní konference o baladách (<i>Marta Šrámková</i>)	256
Konference Lidová kultura a turismus (<i>Jaroslav Štika</i>)	256

Festivaly

Východná 1997 (<i>Stanislav Důžek</i>)	39
2. mezinárodní folklorní festival "Lužice '97" (<i>Jan Krist</i>)	39
Ohlédnutí za festivalem hudebních nástrojů v Uherském Hradišti (<i>Josef Jančář</i>)	41
Jízda králů Vlčnov 1998 (<i>Jiří Jilík</i>)	122
Brněnsko 1998 (<i>Jan Miroslav Krst</i>)	190
Tradice se vyvíjí jen zvolna (nad 9. ročníkem FEDO ve Zlíně) (<i>Kateřina Novotná</i>)	191
Horňácké slavnosti v režii Veličky (<i>Antonín Mička</i>)	191
Tanec a hudba světa (<i>Jan Miroslav Krst</i>)	192
U nás na Náchodsku (<i>Josef Jančář</i>)	193
II. ročník Mezinárodního folklorního festivalu Plzeň '98 (<i>Michaela Benešová</i>)	259
IX. MFF Brno '98 (<i>Jan Miroslav Krst</i>)	260
VI. ročník MFF Děti střední Evropy v Luhačovicích (<i>Kateřina Novotná</i>)	260
Nad osmým ročníkem Festivalu hudebních nástrojů v Uherském Hradišti (<i>Josef Jančář</i>)	261

Výstavy

Výstavy lidové architektury a dokumentace v muzeích v Čechách v roce 1997 (Lubomír Procházka)	48
Modrotisk. Tradice a současnost (Miroslav Válka)	124
Spí, děťátko, spí (Ludvík Baran, Jitka Staňková)	195
Výstava Dudy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1997-1998 (Aleš Kapsa)	197
Spí, děťátko, spí (Ludvík Baran, Jitka Staňková)	195
Výstava Dudy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1997-1998 (Aleš Kapsa)	197
Výstavní akce k 150. výročí konání Říšského sněmu v Kroměříži (Miroslav Válka)	257
Výstava Anna Fingerhutová v Náprstkově muzeu (Irena Štěpánová)	258
Jan Beran: Poezie všedního dne (Helena Beránková)	258

Recenze

Zlínsko. Vlastivěda moravská, sv. 64 (Jan Kríst)	49
Aagot Noss: Krone og skaut (Miroslava Ludvíková)	50
Dva ročníky Národopisného věstníku (Miroslav Válka)	50
Život a kultura etnických minorit a malých sociálních skupin (Jana Grycová)	51
Anna Devátová - Karel Pavlišťík: Bibliografie díla Františka Bartoše (Martina Pavlicová)	52
Clemens Jöckle: Slavná poutní místa (Richard Jeřábek)	125
Poutní místo Vranov (Miroslav Válka)	127
Písňe z Bystřice pod Lopeníkem (Lucie Uhlíková)	128
Jaroslav Čukan: Pramene k štúdiu a techniky výskumu v etnológii (Miroslav Válka)	129
Studie k lidovému stavitelství I. (Miroslav Válka)	130
Séminaire des pays de l'Europe centrale et orientale... (Marta Toncrová)	130
Zásady ochrany tradiční lidové kultury před nevhodnou komercializací (Marta Toncrová)	130
Výběrová bibliografie k česko-slovenským kulturním stykům (Miroslav Válka)	131
František Bonuš: Slovenské lidové tance (Marta Toncrová)	131
Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska (Martina Pavlicová)	198
Od folkloru k folklorismu (Eva Krekovičová)	198
M. Botíková-S. Švecová-K. Jakubíková: Tradície slovenskej rodiny (Monika Vrzgulová)	199
P. Salner: Prežili holokaust (Monika Vrzgulová)	201
25 let Souboru lidových staveb Vysočina (Miroslav Válka)	202
PhDr. Ján Mjartan, DrSc. (1902-1996). Personálna bibliografia (Miroslav Válka)	204
Slavistická folkloristika jubuluje (Miroslav Válka)	204
Nejstarší zvukové záznamy moravského a slovenského lidového zpěvu (Lucie Uhlíková)	263
K. Fic: Z kraje od Pernštejna k Veveří (Šárka Toncrová)	263
E. Jenerál: Pověsti a vypravování z Moravskobudějovicka (Andrea Zobačová)	264
D. Bittnerová - F. Schindler: Česká přísloví (Marta Šrámková)	265
Z. Vašků: Velký pranostikon (Marta Šrámková)	266
Primáš Jaroslav Václav Staněk (Josef Jančár)	267
E. Plicková: Krása hlíny (Miroslav Válka)	268
O. Vlasáková: 1248-1998. 750 let obce Vlkoš (Marta Toncrová)	268
Společenství dětí a kultura (Martina Pavlicová)	269

Sdělení

Za chyby se omlouvati znamená dobré skutky činiti (Richard Jeřábek)	52
Ke sbírce J. a V. Smutných Svatební písně z Veselska (Marta Toncrová)	132
Seznam knih a časopisů z mezinárodní výměny publikací ŮLK ve Strážnici (Věra Zezulová)	132

Ztráty a nálezy

Z Šavla Pavlem? (Richard Jeřábek)	53
Dichtung und Wahrheit (Richard Jeřábek)	205

Fotografická příloha

Fotografický záznam všedního i svátečního dne - Šafov (Helena Beránková)	233
--	-----

